

Tanulmányok a szubjektív jóllét és az anyagi
helyzet kapcsolatáról:
jövedelem, fogyasztás és egyenlőtlenség

Hajdu Tamás

Mikroökonómia Tanszék

Témavezető:

Dr. Berde Éva
Mikroökonómia Tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem

© Hajdu Tamás

Budapesti Corvinus Egyetem
Közgazdaságtani Doktori Iskola

Tanulmányok a szubjektív jóllét és az anyagi
helyzet kapcsolatáról:
jövedelem, fogyasztás és egyenlőtlenség

Ph.D. értekezés

Hajdu Tamás

Budapest, 2015

Tartalomjegyzék

Ábrák.....	7
Táblázatok.....	8
Köszönetnyilvánítás.....	10
1. Bevezető.....	11
2. A szubjektív jóllét fogalmáról.....	13
2.1. A szubjektív jóllét mérése.....	14
2.1.1. Experience Sampling Method (ESM).....	14
2.1.2. Day Reconstruction Method (DRM).....	14
2.1.3. Satisfaction With Life Scale (SWLS).....	15
2.1.4. A szubjektív jóllét mérése egy indikátorral.....	15
2.2. A szubjektív jóllét mutatóinak érvényessége és megbízhatósága.....	16
2.2.1. Érvényesség.....	16
2.2.2. Megbízhatóság.....	19
3. Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre.....	21
3.1. Bevezetés.....	21
3.2. Szubjektív jóllét és jövedelem.....	22
3.3. OLS- versus kvantilis regresszió.....	28
3.4. Rendezett probit versus általánosított rendezett probit modell.....	29
3.5. Adatok.....	34
3.6. Eredmények.....	34
3.6.1. OLS- és kvantilis regresszió.....	35
3.6.2. Rendezett probit és általánosított rendezett probit modellek.....	40
3.7. Összegzés.....	43
Függelék.....	46
4. Élmények és tárgyak fogyasztásának kapcsolata a szubjektív jólléttel.....	50
4.1. Bevezetés.....	50
4.2. Az élmények és a tárgyak jólléti hatása.....	52
4.3. Módszerek.....	55
4.3.1. A szokásos kísérleti módszertan.....	55
4.3.2. A tanulmányban alkalmazott módszertan.....	56
4.4. Elemzés 1: TÁRKI Háztartás Monitor.....	57
4.4.1. Adatok.....	57
4.4.2. Becslési eljárások.....	59
4.4.3. Eredmények.....	61
4.5. Elemzés 2: KSH Háztartási Költségvetési Felvétel.....	66

4.5.1. Adatok.....	66
4.5.2. Becslési eljárások.....	68
4.5.3. Eredmények	69
4.6. Az elemzések korlátai.....	75
4.7. A kiadások oksági hatásának becslése a HKF segítségével	77
4.8. Összegzés	79
Függelék	81
5. A jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése és a szubjektív jóllét Európában.....	88
5.1. Bevezetés.....	88
5.2. Adatok és módszerek.....	91
5.3. Eredmények.....	94
5.3.1. Fő eredmények.....	94
5.3.2. Robusztussági vizsgálatok	97
5.3.3. Heterogenitás	101
5.4. Összegzés	106
Függelék	108
6. Összefoglalás.....	115
Hivatkozások.....	118
A szerző témában született publikációi.....	132

Ábrák

1. ábra: A jövedelem becsült együtthatói a kvantilis regressziók alapján.....	39
2. ábra: Az elégedettség és jövedelem kapcsolatának becsült összefüggése – a jövedelem OLS- és kvantilis regressziókkal becsült együtthatói.....	40
3. ábra: A jövedelem 1 százalékos változásának átlagos hatása az elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségére (százalékpont).....	43
4. ábra: A kiadás becsült együtthatói a kvantilis regressziók alapján	47
5. ábra: A vagyoniindex becsült együtthatói a kvantilis regressziók alapján.....	48
6. ábra: A kiadás 1 százalékos változásának átlagos hatása az elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségére (százalékpont).....	49
7. ábra: A vagyoniindex egységnyi változásának átlagos hatása az elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségére (százalékpont).....	49
8. ábra: Az élmények és tárgyak vásárlásának kapcsolata az elégedettséggel (kétváltozós nemparametrikus összefüggés).....	60
9. ábra: Az élmények és tárgyak vásárlásának kapcsolata az elégedettséggel (TÁRKI Háztartás Monitor)	65
10. ábra: Az élmények és tárgyak vásárlásának elégedettségre gyakorolt marginális hatása (TÁRKI Háztartás Monitor).....	65
11. ábra: Az élmények és tárgyak vásárlásának kapcsolata az elégedettséggel (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel).....	73
12. ábra: Az élmények és tárgyak vásárlásának elégedettségre gyakorolt marginális hatása (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)	73

Táblázatok

1. táblázat: A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata OLS-regressziós becsléssel.....	36
2. táblázat: A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata kvantilis regressziós becsléssel	38
3. táblázat: A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata rendezett probit modell alapján	41
4. táblázat: A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata általánosított rendezett probit modell alapján	42
5. táblázat: Az elemzésben felhasznált változók leíró statisztikái	46
6. táblázat: A legfontosabb változók leíró statisztikái (TÁRKI Háztartás Monitor) .	59
7. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, OLS (TÁRKI Háztartás Monitor).....	62
8. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (TÁRKI Háztartás Monitor)	64
9. táblázat: A legfontosabb változók leíró statisztikái (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel).....	68
10. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, OLS (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)	70
11. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)	72
12. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások és változásuk kapcsolata az étellel való elégedettséggel, OLS (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)	75
13. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások összetevői (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel).....	81
14. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel (TÁRKI Háztartás Monitor)	83
15. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (TÁRKI Háztartás Monitor)	84
16. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel).....	85
17. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)	86
18. táblázat: Élményekre és tárgyakra fordított kiadások és változásuk kapcsolata az étellel való elégedettséggel, (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)	87
19. táblázat: Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét.....	95
20. táblázat: Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, robusztussági vizsgálatok	98

21. táblázat: Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, FD és LD modellek.....	101
22. táblázat: Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, heterogenitás	105
23. táblázat: Az elemzésben szereplő országok körönként.....	108
24. táblázat: A legfontosabb változók leíró statisztikai országonként.....	109
25. táblázat: Az elemzésben használt változók leíró statisztikai.....	111
26. táblázat: A fő modell részletes eredménye.....	112
27. táblázat: Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, robusztussági vizsgálatok.....	113

Köszönetnyilvánítás

Hálás vagyok a disszertációhoz vagy a disszertáció egyes fejezeteinek alapjául szolgáló tanulmányokhoz fűzött értékes megjegyzésekért témavezetőmnek Berde Évának, Hajdu Gábornak, Janky Bélának, Kézdi Gábornak, Medgyesi Mártonnak, Molnár Györgynek és Németh András Olivérnek. A fennmaradó hibákért a felelősség kizárólag engem terhel.

1. Bevezető

A disszertáció fejezetei a szubjektív jóllét és az anyagi helyzet témája köré szerveződnek. A 3., 4. és 5. fejezetek önálló tanulmányokként is olvashatóak, így mindegyik elején összefoglalom az adott szűkebb témakör releváns szakirodalmát.

A 2. fejezet röviden bemutatja a szubjektív jóllét fogalmát, áttekinti a szubjektív jólléti mutatókat, valamint megvizsgálja érvényességüket és megbízhatóságukat. A fejezet nem az egyéni és társadalmi jóllét fogalmának, lehetséges értelmezéseinek és a köztük lévő kapcsolatoknak a bemutatását célozza, hanem kizárólag a szubjektív jóllét empirikus elemzések szempontjából fontos aspektusaira koncentrálnak.

A 3. fejezet a jövedelem és a szubjektív jóllét közti összefüggést vizsgálja. Az empirikus szakirodalom elemzési módszerei között leggyakrabban az OLS-regressziót és a szubjektív jólléti mutatók ordinális jellegének jobban megfelelő rendezett probit/logit modelleket találjuk. A fejezet azt elemzi, hogy a jövedelem és az étellel való elégedettség közötti kapcsolatról levonható következtetéseket mennyiben befolyásolja a választott elemzési módszer. Ennek során az OLS- és a kvantilis regresszió, valamint a rendezett probit és az általánosított rendezett probit modellek eredményeit vetem össze. Bemutatom, hogy a kvantilis regresszió valamint az általánosított rendezett probit modellel teljesebb kép adható a vizsgált kapcsolat jellegéről.

A 4. fejezet ahhoz a kutatási irányhoz kapcsolódik, ami nem az anyagi jólét mértékének szubjektív jóllétre gyakorolt hatását elemzi, hanem ezen túllépve azt vizsgálja, hogy a jövedelem elköltésének módja miként befolyásolja a szubjektív jóllétet. A kérdéskör vizsgálata eddig elsősorban a pszichológusok szakterülete volt, akik kísérletek segítségével elemezték a pénz elköltési módjának hatását (például a fejezet szűkebb témájául szolgáló élmények és tárgyak vásárlásának hatását). Ennek a kísérleti módszertannak azonban számos hátránya van, ami miatt az eredmények megbízhatósága és általánosíthatósága kérdéses. Ezen problémáknak az elkerülése érdekében az élmények és materiális dolgok vásárlásának elégedettségre gyakorolt hatását kérdőíves felmérések adatbázisain elemzem.

Az 5. fejezet célja a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése és az étellel való elégedettség közötti kapcsolat vizsgálata. A korábbi empirikus szakirodalom elsősorban a jövedelmi egyenlőtlenség és a

szubjektív jóllét kapcsolatára fókuszált, és mindössze egyetlen tanulmány foglalkozik explicit módon a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek révén történő csökkentése és a szubjektív jóllét kapcsolatával. Az elemzés során a European Social Survey első négy adatfelvételi hullámát (2002-2009) használva becsülöm az élettél való elégedettség és a jövedelmi egyenlőtlenség illetve csökkentése között fennálló összefüggést Európában. A becslések során külön tárgyalom a hatások heterogenitását is.

Az utolsó, 6. fejezet röviden összefoglalja a disszertáció legfőbb eredményeit.

2. A szubjektív jóllét fogalmáról

Az egyének és társadalmak sikerességének számtalan mutatója létezik, melyek mindegyikének megvannak az előnyei és hátráltatói. A tágan értelmezett objektív gazdasági és társadalmi indikátorokon (pl. GDP, HDI, jövedelem, egészség, biztonság, környezeti állapot, társas kapcsolatok, stb.) túl a szubjektív jólléti mutatók is – amik az egyének saját életükre vonatkozó értékelését tükrözik – azt a célt szolgálják, hogy az életminőségről kapjunk teljesebb képet. A szubjektív jóllét fogalmát és mutatóit élesen elkülöníthetjük az életminőség objektív mutatóitól. Utóbbiak egy objektív (külső) nézőpontból értékelik az egyének helyzetét, függetlenül azok értékeitől és preferenciáitól, míg a jóllét szubjektív mutatói az egyéni preferenciákat, vágyakat, normákat tükrözve mérik az életminőséget [Diener et al., 2009].

Az OECD szubjektív jóllét mérésével foglalkozó kiadványa a szubjektív jóllétet igen tágan, jó mentális állapotként definiálja, ami az emberek saját életükről alkotott valamint személyes élményeiket, tapasztalataikat tükröző mindenféle pozitív és negatív értékelést magában foglal [OECD, 2013, 29.]. Ugyanakkor az útmutató azt is hangsúlyozza, hogy a szubjektív jóllét a nem szubjektív, azaz objektív indikátorok kiegészítője, nem pedig helyettesítője.

Bár ennek a rövid bevezetőnek nem célja az egyéni és társadalmi jóllét fogalmának, lehetséges értelmezéseinek és a köztük lévő kapcsolatnak a bemutatása, érdemes mégis kiemelni, hogy a szubjektív jóllét a hasznosság klasszikus, Jeremy Bentham nevéhez köthető megközelítésével mutat rokonságot – amit Kahneman, Wakker és Sarin [1997] tapasztalati hasznosságnak nevez. Bentham [1988] eredetileg 1789-ben megjelent *Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe* c. könyve szerint az emberek cselekedetei az élvezet és a fájdalom által meghatározottak. Bentham a hasznosságot a dolgok azon tulajdonságaként értelmezte, ami élvezethez, jóhoz, boldogsághoz vezet, illetve megóv a fájdalomtól, rossztól, boldogtalanságtól. Egy cselekvés vagy dolog hasznossága így az általa okozott élvezetek és fájdalom összességéként adható meg, amit jellemzően mérhetőnek is tekintettek a korabeli közgazdászok. Jó példa erre a Francis Edgeworth által elképzelt hedoniméter [Colander, 2007].

A tapasztalati hasznosság legalapvetőbb építőeleme az instant hasznosság, ami egy adott pillanat élvezeti értékét adja meg [Kahneman et al., 1997]. Ezekből a

pillanatnyi hasznosságokból építhető fel egy cselekvés hosszabb időt felölelő teljes hasznossága, amit a szubjektív jólléti mutatók próbálnak meg mérni. Ennek megfelelően a szubjektív jóllét irodalmában igen gyakran a (tapasztalati) hasznosság megtestesüléseként kezelik a szubjektív jóllét mutatóit. Mások ezzel szemben amellet érvelnek, hogy az elégedettség/boldogság bár kiemelkedően fontos szerepet játszik a hasznosság meghatározásában, mégis csupán az egyik argumentuma a hasznosságfüggvénynek [Becker & Rayo, 2008; Benjamin et al., 2012; Clark et al., 2008; Loewenstein & Ubel, 2008].

A következőkben kizárólag a szubjektív jóllét empirikus elemzések szempontjából fontos aspektusaira koncentrálok. Bemutatom a szubjektív jóllét mérésére szolgáló indikátorokat illetve a leggyakrabban használt mutatók érvényességét és megbízhatóságát értékelő szakirodalmat.

2.1. A szubjektív jóllét mérése

2.1.1. Experience Sampling Method (ESM)

A szubjektív jóllét indikátorai közül az *Experience Sampling Method* (ESM) áll leginkább közel az instant hasznosságokból felépülő teljes tapasztalati hasznosság fogalmához. Az ESM során a felmérésben résztvevő alanyok egy készülék jelzésére reagálva egy nap számos alkalommal adják meg az éppen aktuális aktivitásukat, az aktivitás helyét, továbbá a fizikai és érzelmi állapotukat leíró indikátorok értékeit [Csikszentmihalyi et al., 1977; Csikszentmihalyi & Larson, 1987]. Az ESM valós időben próbálja mérni az alanyok tapasztalati hasznosságát, és amennyiben ezt minden egyes pillanatban képes lenne megtenni, akkor a bentham-i hasznosság számszerűsített értékét kapnánk.¹ Sajnálatos módon azonban az ESM-nek számos korlátja van. Nagy mintán nehezen alkalmazható, néhány tevékenységtípus esetén magas lehet a válaszhiány, illetve a ritkábban előforduló, rövid ideig tartó tevékenységtípusok mérése is nehézséget jelent [Kahneman et al., 2004b].

2.1.2. Day Reconstruction Method (DRM)

Az ESM nehézségeit kikerülendő Kahneman et al. [2004a] egy hibrid megoldást mutat be a szubjektív jóllét mérésére. A *Day Reconstruction Method* (DRM) a kérdezést megelőző nap időmérlegét állítja össze: a felmérés résztvevői

¹ Az ESM emiatt Edgeworth-féle hedoniméter egyfajta megvalósulásának tűnik.

epizódról epizódra felidéznek az megelőző 24 óra összes tevékenységét, megadják a tevékenység kezdetének és végének időpontját, azt, hogy mit, hol és kivel csináltak. Végül pedig azokról az érzésekről számolnak be, amiket a tevékenység során tapasztaltak, ahogy azt az ESM során is teszik. A módszer előnyei az egyszerűség, a résztvevők kisebb mértékű terhei és az alacsonyabb költségigény. Hátránya, hogy a szubjektív jóllétet retrospektív módon méri, ugyanakkor mivel egy igen közeli múlt eseményeit kell felidézni így várhatóan ez nem okoz jelentős torzítást. Az elemzések azt mutatják, hogy az ESM és DRM módszer igen hasonló eredményekre vezet [Kahneman et al., 2004a].

2.1.3. *Satisfaction With Life Scale (SWLS)*

Még egyszerűbb adatfelvételt tesz lehetővé az Ed Diener és munkatársai által kidolgozott *Satisfaction With Life Scale (SWLS)* [Diener et al., 1985], ami a szubjektív jóllét globális mérését kísérli meg. Az SWLS öt (egymással jelentős rokonságot mutató) állítással való egyetértésre kérdez rá egy 7 fokú skála segítségével, majd ezek összegzésével adja meg az összetett index pontszámát, ami az étellel való elégedettség mértékét hivatott jellemezni. Az öt állítás a következő:

1. Az életem alapvetően közel van ahhoz, amit ideálisnak gondolok.
2. Az életkörülményeim kiválóak.
3. Elégedett vagyok az életemmel.
4. Ez idáig elértem azokat a fontos dolgokat, amit akartam az életben.
5. Ha újrakezdhethném az életem, szinte semmin nem változtatnék.

A kérdezettek 1-es pontszámot adnak meg, amennyiben egyáltalán nem értenek egyet az állítással, míg 7-es pontszámot adnak, amennyiben teljes mértékben egyetértenek. Így az index értéke 5 és 35 között változhat.

2.1.4. *A szubjektív jóllét mérése egy indikátorral*

Az empirikus elemzések leggyakrabban olyan indikátorát használják a szubjektív jóllétnek, ami egyetlen kérdéssel próbálja megragadni az egyének tapasztalati hasznosságát. Ezen kérdés során a válaszadók arról nyilatkoznak különböző fokú skálák használatával, hogy mennyire tekintik magukat boldognak, vagy mennyire elégedettek az életükkel. A *European Social Survey* adatfelvétele során például a következő kérdést alkalmazzák: „*Mindent összevetve mennyire elégedett mostani életével?*”, amit egy 0-10 közötti skálán válaszolnak meg a

kérdezettek, ahol a „0” jelenti, hogy teljesen elégedetlen, a „10” pedig hogy teljesen elégedett valaki az életével. Az amerikai *General Social Survey* a következő kérdést használja: „*Mindent egybevetve manapság, Ön mit mondana, nagyon boldog, elég boldog, vagy nem túl boldog?*”.

Bár az empirikus elemzések során a különböző indikátorokat gyakran felcserélhetőként, egymással azonosként kezelik, ez a gyakorlat helytelennek tűnik annak fényében, hogy a szakirodalom számottevő eltérésekre mutat rá. A három leggyakoribb kérdéstípus a boldogságra, az étellel való elégedettségre kérdez rá, illetve a Cantril-létra segítségével a lehető legjobb és legrosszabb élethez viszonyítva kéri az életminőség értékelését.² Ezek közül a boldogságot inkább egyfajta affektív indikátornak tekintik, amit az aktuális érzelmi állapotok és a szabadságérzet jelentősebben meghatároznak, míg a Cantril-létrával mért elégedettség inkább kognitív indikátorként írható le, és erősebben kötődik a materiális jóléthez [Diener, Kahneman, et al., 2010]. Az étellel való elégedettség e két mutató között helyezkedik el, de inkább a Cantril-létrához hasonló jellegű. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Scitovsky [1990] is, aki különbséget tesz komfort és öröm között. A komfortérzetet (elégedettség) az optimális aktivációs szinthez közeli állapot, míg az öröm (boldogság) az optimális aktivációs szint felé történő elmozdulással jár együtt.

A szubjektív jóllét egy indikátorral történő mérése rendkívül vonzó, mivel minden nagyobb adatfelvételbe egyszerűen be lehet illeszteni egy ilyen jellegű kérdést, így költséghatékonyan lehet reprezentatív mintán lekérdezett adatokhoz jutni. Ugyanakkor ez a módszer már jelentősen eltávolodott a tapasztalati hasznosság folytonos időben történő mérésétől, így kérdéses, hogy mennyire tekinthető érvényes mutatónak. A következőkben röviden az ezzel foglalkozó szakirodalmat mutatom be: a szubjektív jólléti mutatók érvényességét és megbízhatóságát vizsgálom a későbbi fejezetekben is használt egykérdéses indikátorokra koncentrálva.

2.2. A szubjektív jóllét mutatóinak érvényessége és megbízhatósága

2.2.1. Érvényesség

Érvényesnek tekintjük a szubjektív jólléti mutatókat abban az esetben, ha valóban azt mérik, amit mérni hivatottak. Mivel a mérni kívánt tapasztalati

² A másik két kérdéstípusnál ezzel szemben a skála két végpontján jellemzően a teljesen boldog/elégedett és teljesen boldogtalan/elégedetlen válaszlehetőségek szerepelnek.

hasznosság is egy belső, személyes jellemzője az egyénnek, ezért a szubjektív jóllét mutatói esetében jellemzően nincs mód arra, hogy megállapítsuk, vajon az elemzések során alkalmazott indikátorok valóban ezt a tapasztalati hasznosságot tükrözik-e. Ugyanakkor vizsgálható, hogy a kérdéses indikátorok úgy viselkednek-e, ahogy azt a hasznossággal kapcsolatos teóriák alapján várnánk [Diener et al., 2009].

A tapasztalati hasznosság közvetlen méréséhez talán az agyi aktivitást monitorozó kutatások állnak legközelebb. Ezek azt találták, hogy a prefrontális kéreg (prefrontal cortex) bal oldala akkor aktívabb, ha pozitív stimulusok érik, míg a jobb oldala a negatív stimulusokra érzékenyebb [Urry et al., 2004]. Úrry et al. [2004] 84 középkorú személyt vizsgált EEG-vel (elektroencefalográfia). Eredményeik szerint a szubjektív jóllét önértékelése szignifikánsan pozitív kapcsolatban áll a bal és jobb félték közti aktivitás-különbséggel.

A szubjektív jólléti indikátorok érvényességére utal, hogy közepesen erős kapcsolatban állnak a barátok és családtagok értékelése alapján képzett hasonló mutatókkal [Sandvik et al., 1993; Schneider & Schimmack, 2009]. Azaz külső szemlélők véleménye igen hasonló az alanyok szubjektív önértékeléséhez. Továbbá számos a jóllétet, érzelmi állapotot tükröző tényező erősen korrelál az elégedettséggel/boldogsággal. Ilyenek például az alvás minősége, a mosolygás gyakorisága, a munkahelyi hiányzás vagy az egészség [Frey & Stutzer, 2002a; Kahneman & Krueger, 2006].

A szubjektív jólléti mutatók a jövőbeli viselkedés szempontjából is előrejelző erővel bírnak. Több tanulmány is arra a következtetésre jutott, hogy az alacsony szubjektív jóllét erősen összefügg a 20 évvel későbbi öngyilkosság valószínűségével [Koivumaa-Honkanen et al., 2001, 2003]. Clark [2001] brit adatokon végzett vizsgálata szerint a munkával való elégedettség mértéke jól jelzi előre a felmondást, azaz a szubjektív értékelés megbízható abból a szempontból, hogy valóságos döntések következnek belőle. Frijters [2000] elemzése azt mutatja, hogy a bizonyos tényezőkkel (pl. munka, lakhatás) elégedetlenek változtatási szándéka erősebb, mint az elégedetteké, illetve az adott területen ténylegesen változásokat eszközölők előző időszakai elégedettsége alacsonyabb volt, mint a status quo-t fenntartóké, igaz, ezek a hatások nem voltak minden esetben igazán erősnek mondatók. Benjamin et al. [2012] tanulmánya kísérletek segítségével vizsgálta, hogy különböző hipotetikus

alternatívák³ közti választási szándék és az alternatívák választásához rendelt feltételezett szubjektív jóllét egybeesik-e. Azaz az emberek azokat az alternatívákat választanák-e, amik várakozásaik szerint magasabb szubjektív jólléthez vezetnek. Az estek számottevő részében (83 százalék) a jólléttel kapcsolatos várakozások jól jelezték előre a választásokat.⁴ Ugyanakkor nem kizárólag a saját szubjektív jóllét volt meghatározója a döntéseknek: szerepet játszott például, hogy az egyes alternatívák mekkora kontrollt biztosítanak a kérdezettek élete felett, hogy hogyan változna a család jólléte az adott alternatíva választása esetén, és a várt társadalmi státusz is.

A magasabb szubjektív jóllétről beszámolók jobb életminőségére, kívánatosabb állapotára utal az a kísérlet is, amelyben a résztvevőket a nátha vírusának tettek ki véletlenszerűen. Az eredmények azt mutatták, hogy azok, akiknek szubjektív jólléte magasabb volt, kisebb valószínűséggel betegedtek meg [Cohen et al., 2003]. Ezt az eltérést nem magyarázta többek közt az elégedettebbek kedvezőbb egészségi állapota és egészségmagatartása sem.

A szubjektív jólléttel foglalkozó szakirodalom egyik állítása szerint az elégedettség/boldogság az életciklus során egy U-alakú görbével jellemezhető, azaz (kontrollálva egyéb tényezőkre) a középkorúak számolnak be a legalacsonyabb életminőségről. A szubjektív indikátorok érvényességét erősíti annak a kutatásnak az eredménye is, amely szerint ennek megfelelő (fordított U-alakú) kapcsolat áll fent az antidepresszánsok szedése és az életkor között is [Blanchflower & Oswald, 2012], azaz a szubjektív jóllét egy indirekt mutatója (antidepresszánsok fogyasztása) jól tükrözi a „közvetlen” indikátorok eredményeit.

Más tanulmányok a jóllét objektív és szubjektív indikátorainak kapcsolatát vizsgálják. Oswald és Wu [2010] amerikai államok szubjektív jólléti rangsorát hasonlította össze egy olyan indexszel, ami többek között az időjárás, környezet állapota, bűnözés, közszolgáltatások és megélhetési költségek súlyozott átlagaként számítottak. A súlyok a regionális béreket és lakásárakat magyarázó regressziókból származtak. Az eredmények szerint a két rangsor közti korreláció 0,6. Moro et al.

³ Az egyik szcenárió során például egy rosszabbul fizetett, de több alvást megengedő és egy jobban fizetett, de kevesebb alvást eredményező munka között kellett választaniuk a résztvevőknek. Egy másik választási szituációban a két alternatíva a következő volt: egy érdekes, de a karrier szempontjából kevésbé hasznos gyakornokság illetve egy unalmasabb, de a karrierépítésben meghatározóbb gyakornokság.

⁴ Az étellel való elégedettség esetében magasabb, míg a boldogság esetén kisebb volt a döntés és a feltételezett jóllét egybeesése.

[2008] ír régiók életminőségi rangsorát vizsgálja objektív és szubjektív indikátorok alapján, és igen hasonló, 0,61-es korrelációt mutatnak ki a kétféle sorrend között.

2.2.2. Megbízhatóság

Megbízhatónak nevezünk egy indikátort abban az esetben, ha konzisztens mérési eredményeket mutat, azaz számottevő sokk hiányában hasonló mértékű szubjektív jóllétet jelez. Másképpen fogalmazva, a mérések során a véletlenszerű hiba jelentősége elhanyagolható.

A megbízhatóság vizsgálatának legdirektebb útja rövid időn belül ugyanazon szubjektív jóllét kérdés lekérdezése a felmérésben résztvevőktől, így értékelhetővé válik az indikátorok stabilitása. Nehézséget ebben az esetben az okoz, hogy minél rövidebb idő telik el a két felmérés között annál erősebben jelenhet meg a résztvevőkben a konzisztens válaszadás iránti készletesség⁵, és annál inkább képesek emlékezni is a korábbi válaszukra [Diener et al., 2009].

Fujita és Diener [2005] paneladatokon vizsgálta a szubjektív jóllét egyitemes indikátorának megbízhatóságát, és eredményeik szerint két, egymástól egy évvel eltérő mérés között 0,56-os korreláció állt fent, ami 16 év után 0,24-ra csökken. Összehasonlításképpen a jövedelmek egy éves korrelációja 0,7 közeli, és 16 év után az elégedettség esetében megfigyelt szintre csökken, míg két eltérő időpontban mért testmagasság között a korreláció a mérések közt eltelt évek számától szinte függetlenül 0,97 körüli. Schimmack és Oishi [2005] metaelemzése illetve Schimmack et al. [2010] tanulmánya is igen hasonló eredményekre vezetett. Maximum 1 hónapos időszakon belül a teszt és reteszt közti korreláció kissé magasabb, 0,8 közeli [Schimmack & Oishi, 2005]. Más elemzések ugyanakkor egészen rövid (1 napon belüli) időszakon belüli mérések között is viszonylag alacsony, 0,5 körüli korrelációt mértek [Krueger & Schkade, 2008].

Krueger és Schkade [2008] tanulmánya különböző szubjektív jólléti mutatók megbízhatóságát vizsgálta kéthetes időszakon belül. Eredményeik szerint mind az élettel való elégedettség egyitemes indikátora, mind pedig a DRM módszerrel számszerűsített szubjektív jóllét megbízhatósága 0,6 körüli (teszt-reteszt korreláció), ami érdembe elmarad a jövedelem és az iskolázottság hasonló mutatójától. Mindez szubjektív jóllét és egyéb változók közti korreláció alulbecslését eredményezi, ami

⁵ Vagy éppen ezzel ellenkezőleg azt feltételezhetik, hogy a kérdezők a korábitól eltérő választ várnak [Diener et al., 2009].

annál jelentősebb, minél kevésbé megbízható szubjektív jóllét éppen használt indikátora.

Jellemzően a több itemből álló összetett mutatók megbízhatósága magasabb, ugyanakkor az indikátorok tartalma (boldogság, elégedettség, stb.) – némiképp meglepő módon – nem gyakorol számottevő hatást a megbízhatóság mértékére [Diener et al., 2009].

Összességében azt mondhatjuk, hogy a szubjektív jólléti mutatók megfelelőnek tűnnek arra a célra, hogy az egyének életminőségéről megbízható információkkal szolgáljanak, és hasznos kiegészítést jelentik a jóllét objektív mutatóinak.

3. Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre

3.1. Bevezetés

A szubjektív jólléttel foglalkozó szakirodalom egyik legtöbbet vizsgált kérdése az elégedettség és a jövedelem közötti kapcsolat. Az idősoros, keresztmetszeti és paneladatokon végzett elemzések jellemzően pozitív, ám nem túl erős összefüggést találtak. Az elemzési módszerek között leggyakrabban OLS-regressziót és a szubjektív jólléti mutatók ordinális jellegének jobban megfelelő rendezett probit/logit modelleket találunk. Ebben a részben azt a kérdést vizsgálom, hogy a jövedelem és az élettél való elégedettség közötti kapcsolatról levonható következtetéseket mennyiben befolyásolja a választott elemzési módszer. Ennek során az OLS- és a kvantilis regresszió, valamint a rendezett probit és az általánosított rendezett probit modellek eredményeit vetem össze.

A TÁRKI Háztartás Monitor 2007-es adatfelvételének 3600 személyt tartalmazó adatbázisa segítségével bemutatom, hogy az utóbbi módszerekkel teljesebb kép adható a kapcsolat jellegéről. A kvantilis regressziók eredményei szerint az OLS-regresszió esetében kapott pozitív összefüggés az elégedettség feltételes eloszlásának felső szélén kevésbé érvényesül, míg az alsó szélén az OLS-becslésnél erősebb a kapcsolat. Az általánosított rendezett probit modell alapján a legfelső elégedettségi kategóriák esetében a materiális jólét hatása korlátozottabb a standard rendezett probit modellel kapott becslésnél, míg az elégedettségi skála alsó részén épp fordított a helyzet. Azaz magasabb anyagi jólét esetén csökken annak az esélye, hogy valaki boldogtalan legyen, azonban jelentős jövedelem nélkül is elégedett lehet valaki. Mindezek az eredmények az alkalmazott elemzési módszer megválasztásának fontosságára hívják fel a figyelmet.

Módszertani jelentőségén túl az elemzésnek gyakorlati relevanciája is van. A jövedelem és a szubjektív jóllét mutatóinak minél pontosabban, körültekintőbben becsült kapcsolata például a környezeti javak monetáris értékének meghatározása szempontjából is érdekes. Ugyanis arra a hagyományos kinyilvánított és a feltárt preferenciákon alapuló módszerek mellett [Garrod & Willis, 1999] egyre gyakrabban alkalmaznak szubjektív jólléti mutatókra épülő elemzéseket is [Frey et al., 2010; Welsch, 2009; Welsch & Kühling, 2009]. Ennek során a szubjektív jóllétet a

jövedelem és a vizsgálni kívánt környezeti tényezőkkel magyarázzák, vagy másképpen fogalmazva, a szubjektív jólléttel közelített hasznosságfüggvény argumentumai között szerepeltetik a jövedelmet és a környezeti tényezőket is. A módszer segítségével meghatározható, hogy a vizsgált környezeti tényező állapotában bekövetkező változás jólléti hatását mekkora mértékű jövedelemváltozás lenne képes kompenzálni.⁶ Ezt a megközelítést többek között zaj- és légszennyezések esetén is sikerrel alkalmazták [Luechinger, 2009, 2010; van Praag & Baarsma, 2005; Welsch, 2006]. A szubjektív jólléti mutatókat használó környezetértékelések egyik kritikus pontja éppen a jövedelem valóságosnál alacsonyabbnak (vagy magasabbnak) becsült hatása, ami így a környezeti javak iránti fizetési határhajlandóság értékének felül- (vagy alul-) becslését eredményezheti.

A következőkben először áttekintem az elégedettség és a jövedelem közötti kapcsolat szakirodalmát (1. rész). Ezt követően az elemzések során használt módszereket vetem össze: az OLS- és a kvantilis regressziót (2. rész), valamint a rendezett probit és az általánosított rendezett probit modelleket (3. rész). A felhasznált adatok bemutatása után (4. rész) az eredményeket ismertetem (5. rész), majd a 6. részben összegezem a tanulmányt.

3.2. Szubjektív jóllét és jövedelem

A jövedelem elégedettség-növelő hatása az egyik legtöbbet elemzett kérdés a szubjektív jólléttel foglalkozó szakirodalomban. A keresztmetszeti adatokon végzett elemzések általában pozitív irányú, igaz, gyakran nem túlságosan erős kapcsolatot találtak egyéni szinten a jövedelem és a szubjektív jóllét között.

Már a korai kutatások rámutattak arra, hogy a magasabb jövedelműek nagyobb aránya vallja magát boldognak, mint az alacsony jövedelemmel rendelkezők [Easterlin, 1973, 1974]. A World Values Survey az 1990-es évek elején végzett második felmérése alapján 19, többségében fejlett ország adatait elemezve Diener és Biswas-Diener [2002] azt találta, hogy az alacsony jövedelmű személyek kisebb (0,8-szeres) valószínűséggel elégedettek az életükkel, mint a magas jövedelműek. Újabb adatok szerint is hasonló a helyzet: az Egyesült Államokban az évi 90 000 dollárnál magasabb családi jövedelemmel rendelkezők között közel

⁶ Hasonló módon számszerűsíthető például a terrorizmus költsége [Frey et al., 2009], vagy a barátok és egyéb társas kapcsolatok értéke is [Powdthavee, 2008].

kétszer akkora volt a magukat nagyon boldognak vallók aránya, mint az évi 20 000 dollárnál kevesebb jövedelemmel bírónál [Kahneman et al., 2006].

Ugyanakkor a jövedelem nem növeli korlátlanul a jóllétet, sőt, nem is minden esetben vezet nagyobb elégedettséghez. A kapcsolat inkább nemlineárisnak tűnik; konkáv formájú, ami megfelel a csökkenő határhaszon elméletének [Layard et al., 2008]. Az Egyesült Államokban egy 1994 és 1996 között végzett felmérés adatai szerint az alsó öt jövedelmi decilisen belül a jövedelem megduplázódása közel kétszer nagyobb mértékben növelte a boldogságot, mint a felső öt decilis esetében [Frey & Stutzer, 2002b]. Ehhez hasonlóan, egy ugyancsak az Egyesült Államokban végzett 2004-es felmérés is azt mutatta, hogy a magas (évi 50 000–89 999 dollár családi és az évi 90 000 dollár feletti) jövedelműek boldogsága között nincs lényegi eltérés [Kahneman et al., 2006]. A World Values Survey első három hullámát használva Helliwell [2003] is a jövedelem csökkenő határhasznát bizonyította. Becslése szerint egy negyedikből az ötödik jövedelmi decilisbe kerülő személy élettel való elégedettsége 0,10 ponttal nő (1-10-es skálán), míg a kilencedik decilisből a tizedikbe való mozgás csupán 0,01 ponttal növeli az elégedettséget. Mindezeket túl Frey – Stutzer [2002a] 1992 és 1994 között gyűjtött svájci adatokon alapuló eredményei szerint öt jövedelmi kategória közül a legmagasabb jövedelmi csoportba tartozók némiképp alacsonyabb elégedettségről számoltak be, mint az utolsó előtti csoport tagjai.

Az utóbbi években új és a korábbiaknál lényegesen több ország adatait felhasználó kutatások azonban arra hívják fel a figyelmet, hogy az anyagi jólét megduplázódása azonos mértékű elégedettség-növekedéssel jár együtt a szegényebb és a gazdagabb személyek számára egyaránt [Sacks et al., 2012; Stevenson & Wolfers, 2008, 2013].

Az előbbi elemzések nem ok-okozati viszonyban vizsgálták a jövedelem és az elégedettség közötti kapcsolatot. Valódi oksági kapcsolatok becslése véletlen vagy természetes kísérlettel, illetve instrumentális változót alkalmazó regresszióval lehetséges. Az elsőre példa Frijters, Haisken-DeNew és Shields [2004] tanulmánya, amely a német újraegyesítés hatására bekövetkezett, exogénnek tekintett változásokat használva, paneladatok segítségével becsülte a jövedelememelkedés hatását. Eredményeik szerint az újraegyesítést követő kelet-németországi szubjektív jóllétnövekedés 35-40 százalékban az anyagi jólét emelkedésének tulajdonítható. Az instrumentális változót alkalmazó elemzések pedig a szokásos OLS- és ordinális

probit becslésekhez képest a jövedelem jóllétre gyakorolt hatását egyes esetekben nagyobbak becsülték [Knight et al., 2009; Powdthavee, 2010].

Az anyagi jólétet jellemzően a jövedelemmel közelítik az elemzésekben, azonban nem feltétlenül ez a legjobb indikátora. A jövedelem átmeneti változása adott esetben kevésbé befolyásolja például a fogyasztást, ami jellemzően időben stabilabb. A magasabb jövedelmű periódusok megtakarításából az emberek képesek alacsonyabb jövedelem esetén is fenntartani a korábbi fogyasztási szintjüket. Ennek megfelelően a fogyasztás jobb mutatója lehet a ténylegesen tapasztalt anyagi jólétnek. Hasonló érvek szólnak a vagyoni helyzet, vagyontárgyakkal való rendelkezés mellett. DeLeire – Kalil [2010] különböző típusú fogyasztási kiadások és egy 5 itemből álló szubjektív jólléti mutató kapcsolatát vizsgálta amerikai adatokon, és mindössze a szabadidővel kapcsolatos kiadások esetében találtak szignifikáns pozitív összefüggést. Headey et al. [2008] a jövedelem, a fogyasztás és a vagyon hatását vizsgálta öt ország adatai alapján. Összességében az elemzés azt mutatta meg, hogy a vagyon és fogyasztás hatása legalább olyan jelentős, de jellemzően inkább jelentősebb, mint a jövedelemé.

Bár tanulmányom az anyagi jólét és az elégedettség közötti kapcsolatot keresztmetszeti adatok segítségével elemzi, röviden érdemes szót ejteni az idősoros adatok alapján kapott eredményekről is. Richard Easterlin mutatott rá arra, hogy egyéni keresztmetszeti adatokon pozitív irányú a jövedelem és a szubjektív jóllét kapcsolata, ugyanakkor a XX. század második felében a növekvő egy főre jutó nemzeti jövedelem ellenére a gazdaságilag fejlett országokban az átlagos elégedettség szintje nem változott [Easterlin, 1973, 1974, 1995]. Ez a megfigyelés – a jövedelem és az elégedettség keresztmetszeti és idősoros kapcsolatának ellentmondásossága – Easterlin-paradoxon néven vált híressé. A jelenségnek az egyik leggyakrabban idézett példája az Egyesült Államok, ahol 1946 és 1991 között az egy főre jutó anyagi jólét (GDP) két és félszeresére nőtt, míg az átlagos boldogság egy háromfokú skálán mérve 2,4-ről 2,2-re csökkent [Frey & Stutzer, 2002a]). Hasonló, konstans szubjektív jóllétet figyeltek meg több fejlett országban, például Nagy-Britanniában, Franciaországban és Németországban is [Blanchflower & Oswald, 2004; Clark et al., 2008]. Bár Stevenson és Wolfers [2008] bizonyos országok (például Japán) esetében meggyőzően cáfolta ezt az állítást a jövedelem, valamint az átlagos boldogság közötti enyhe pozitív összefüggés kimutatásával, más esetekben (például az Egyesült Államok tekintetében) a korábbiakkal megegyező

eredményre jutott. A paradoxon érvényességét erősítik Easterlin és Angelescu [2009], Easterlin et al. [2010], illetve Easterlin [2013] tanulmányai is, amelyek azt mutatják, hogy az egyes országokban tapasztalt a jövedelem és az elégedettség pozitív irányú időbeli kapcsolata inkább kivételnek tekinthető, ugyanis hosszabb időtávot vizsgálva az nem tapasztalható.

Az előbb bemutatott vizsgálatok során jellemzően OLS-regressziót vagy rendezett probit/logit modellt alkalmaztak. Csak kevés olyat találunk, amelyben a jelen tanulmányban is használt kvantilis regresszió vagy általánosított rendezett probit modell szerepelt. Binder és Coad [2011] a brit háztartáspanel 2006-os hullámán folytatott ilyen jellegű vizsgálatot kvantilis regresszióval. Elemzésükben kimutatták, hogy az anyagi jólét pozitív kapcsolatban áll az elégedettséggel, ugyanakkor a közöttük levő összefüggés nem azonos a szubjektív jóllét feltételes eloszlásának egészén: az elégedetlen személyek esetében a legerősebb, míg a legelégedettebbeknél nem szignifikáns.

Ugyancsak a brit háztartáspanelt használta Mentzakis és Moro [2009] is, akik 1996–2003-os adatokat általánosított rendezett probit modellel elemezve arra jutottak, hogy az alacsony jövedelműek nagyobb valószínűséggel elégedetlenebbek az életükkel, míg a magas jövedelműek anyagi jólétének növekedése nem emeli a legelégedettebb kategóriákba való tartozásuk valószínűségét, sőt csökkenti azt. Azaz a jövedelem csak egy bizonyos mértékig képes a szubjektív jóllét növelésére.

Boes és Winkelmann [2010] rendezett probit, valamint általánosított rendezett probit modellel vizsgálta a jövedelem és az élettel való elégedettség kapcsolatát. 1984 és 2004 közötti német paneladatokat használva azt találták, hogy a standarddal szemben az általánosított rendezett probit modell szerint a férfiak vonatkozásában a jövedelemnövekedéssel nem változik érdemben a legelégedettebbek közé tartozás valószínűsége, jóllehet a magasabb jövedelem az elégedetlenséget képes mérsékelni. A nők esetében a jövedelem hatása még kevésbé jelentős.

Mindezek után joggal merül fel a kérdés: miért csak ilyen korlátozott kapcsolat áll fent az anyagi jólét és az elégedettség között? Az Easterlin-paradoxon és a keresztmetszeti adatokon megfigyelt mérsékelt pozitív irányú összefüggés lehetséges magyarázatai között szerepel az adaptáció és a társadalmi összehasonlítás elmélete [Clark et al., 2008]. Az előbbi miatt a jövedelemnövekedés csak időleges hatással van a szubjektív jóllétre, mivel az emberek hozzászoknak ezekhez a

megváltozott feltételekhez, a magasabb jövedelem válik számukra a viszonyítás alapjává, így hosszabb távon „visszaáll” az elégedettség korábbi szintje. E jelenség létezését számos empirikus tanulmány is alátámasztotta [Brickman et al., 1978; Di Tella & MacCulloch, 2010; Easterlin, 2005]. A Bernard van Praag vezetésével kialakult leydeni csoport a jövedelemmel való elégedettség vonatkozásában az adaptáció mértékét 60 százalékosra becsülte [van Praag & Frijters, 1999].

A társadalmi összehasonlítás elmélete szerint aktuális életkörülményeinket nem egy abszolút mérce szerint értékeljük, hanem másokhoz viszonyítjuk. Elégedettségünket az határozza meg, hogy az anyagi helyzetünk a referenciacsoportunkénál jobb vagy rosszabb. Ha ceteris paribus a referenciacsoportunk jövedelme emelkedik, akkor szubjektív jóllétünk csökken, hiszen társadalmi státusunk visszaesését érzékeljük [Ferrer-i-Carbonell, 2005; Layard et al., 2010; Luttmer, 2005].⁷ A relatív helyzet figyelembevételével értelmezhetővé válik az időben állandó átlagos elégedettség. Mivel a jövedelmek növekedése hosszabb távon alapvetően minden személyt érint, így nem csupán a saját jövedelem, hanem azok helyzete is javul, akikhez az egyén önmagát hasonlítja. Ezáltal a relatív helyzet állandósága miatt a jövedelemnövekedés nem fordítódik le egy az egyben az elégedettség emelkedésére. Ez pedig az átlagos elégedettség és a boldogság fejlett országokban tapasztalt állandóságát eredményezi.⁸ A keresztmetszeti mintákon megfigyelt ellaposodó jövedelem-elégedettség kapcsolat származhat abból, hogy a társadalom magasabb státusú tagjai helyzetüket más csoportokhoz képest értékelik, mint a szegényebbek, ennek megfelelően az elégedettség eléréséhez nem ugyanazokat a jóléti kritériumokat kell teljesíteniük.

Az előzőkkel áll szoros összefüggésben az aspirációs szint is, ami az egyének által elvárt azon jövedelemszintet jelenti, amihez viszonyítva értékelik helyzetüket [McBride, 2010; Stutzer, 2004]. Ez időben nem állandó, meghatározza a korábbi jövedelem és az egyén társadalmi környezetének anyagi helyzete is. Minél magasabb a múltbeli jövedelem és a referenciacsoport jövedelme, annál nagyobb az elvárt jövedelem. A saját jövedelem növekedésének hatására az egyén vonatkoztatási

⁷ Ugyanakkor bizonyos körülmények között ezzel ellentétes hatás is fennállhat. Egy kiszámíthatatlan, változó környezetben a referenciacsoport jövedelmének emelése információt szolgáltat az egyén jövőbeni kilátásairól, így növelheti az elégedettséget [G. Hajdu & Hajdu, 2011; T. Hajdu & Hajdu, 2011; Senik, 2004].

⁸ A gazdaságilag kevésbé fejlett országokban a saját jövedelem hatásához képest kevésbé jelentős lehet a társadalmi összehasonlítás szerepe [Akay & Martinsson, 2011], így hosszabb távon növekvő szubjektív jóllét is megfigyelhető.

csoportja is változhat, ami szintén megnövelheti az aspirációs szintet. De egy adott időpillanatban is a magasabb jövedelem, a kedvezőbb vagyoni helyzet magasabb aspirációs szinttel jár együtt, így a vártnál kevésbé képes a szubjektív jólét növelésére.⁹ Összességében a magasabb jövedelem az aspirációs szint emelkedésével jár együtt, és ennek következtében az elégedettség nem növekszik.

A megfigyelt kapcsolatot magyarázhatja a magasabb anyagi jóléttel járó nagyobb munkaterhelés, az időfelhasználás változása is. A jobb anyagi helyzetűek ugyan több időt töltenek olyan kellemes dolgokkal, mint például aktív pihenés, azonban a munkára és ingázásra is több időt fordítanak, ami jelentősebb mértékű stresszel és nyomással jár [Kahneman et al., 2006].

Más kutatások pedig arra mutattak rá, hogy már pusztán a pénznek, a pénz fogalmának az öntudatlan megjelenése a gondolataink között, a pénzzel kapcsolatos gondolatok hangsúlyosabbá válása csökkenti a segítőkészséget és a társas kapcsolatok iránti igényt [Mogilner, 2010; Vohs et al., 2006], amelyek viszont pozitív kapcsolatban állnak az elégedettséggel [Helliwell & Putnam, 2004]. Kasser és Ryan [1993] valamint Kasser és Ahuvia [2002] tanulmányai arra mutatnak rá, hogy a materialisták, a pénzügyi sikert fontosabbnak tartók (és feltételezhetően ennek következtében jobb anyagi helyzetűek) elégedetlenebbek, és több pszichés problémával küzdenek. Összességében mindezek azt eredményezhetik, hogy a magasabb jövedelem, a jobb anyagi helyzet a vártnál kisebb mértékben növeli a szubjektív jóllétet.

A szakirodalom eredményeivel egyaránt összhangban van a jólét és az elégedettség közötti kapcsolatot két különböző magyarázata is [Diener, Ng, et al., 2010]. Az egyik szerint az anyagi helyzet javulása olyan alapvető szükségletek kielégítését teszi lehetővé, mint a megfelelő lakás, rendszeres étkezés, és egy bizonyos jövedelem feltehetően ahhoz is szükséges, hogy ne érezze magát az ember kívülállóknak, a társadalom elfogadja teljes értékű tagként. Ennek megfelelően a jövedelem növekedése az alapvető szükségletek kielégítése révén a szubjektív jóllét emelkedésével jár együtt, azonban ezután már kisebb a hatása. Ugyanakkor elképzelhető az is, hogy tanult az anyagi javak birtoklása iránti vágy. Azok esetében,

⁹ Jó példa erre, hogy 1995-ben még a legmagasabb kereseti csoportba tartozó (évi 100 000 dollár feletti háztartási jövedelemmel rendelkező) amerikaiaknak is a 27 százaléka vélte úgy, hogy nem képes megvásárolni mindent, amire igazán szüksége van, 19 százalékuk pedig azt állította, hogy majdnem a teljes jövedelmét alapvető szükségletekre költi [Schor, 1998].

akik kevésbé vágnak ilyesfajta materiális értékekre, alacsony jövedelem mellett is elérhető magas elégedettség, míg a materialisták számára ehhez jelentősebb vagyon/fogyasztás szükséges. Hasonló következtetésre jutnak azok a tanulmányok, amelyek arra mutatnak rá, hogy az egyének személyiségvonásai szignifikáns mértékben befolyásolják a jövedelem határhasznát [Boyce & Wood, 2011; Budria & Ferrer-i-Carbonell, 2012].

3.3. OLS- versus kvantilis regresszió

A szubjektív jólléti mutatók elemzésénél használt leggyakoribb módszer az OLS-regresszió. Ebben a kategoriális függő változót kvázi folytonosként kezelik, azt feltételezve, hogy a skála értékei közötti távolságot minden esetben azonosnak tekintik a kérdezettek.

Az OLS-regresszió során lineáris kapcsolatot tételezünk fel a függő (y) és a magyarázó változók között (x).¹⁰

$$y_i = \beta x_i + \varepsilon_i$$

A paraméterek becsült értékei az eltérés-négyzetösszegek minimalizálásával állnak elő:

$$\min \sum_{i=1}^n (\hat{\varepsilon}_i)^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{\beta} x_i)^2$$

Tehát a feltételes várható értékekre illeszkedik a keresett lineáris függvény.

Mindez ugyanakkor azt is jelenti, hogy korlátozottan ismerjük a függő és független változóink közötti kapcsolatot, hiszen csak az átlagos értékek vonatkozásában látjuk az összefüggést. A feltételes eloszlások szélén elhelyezkedők esetében egészen eltérő lehet a vizsgált kapcsolat. Ezt a hiányosságát pótolja a kvantilis regresszió, amely teljesebb képet ad a feltételes eloszlások jellegéről. Segítségével nemcsak az átlagos értékek vonatkozásában ismerhetjük meg a vizsgált összefüggést, hanem a függő változó feltételes eloszlásának tetszőleges kvantilisei esetében is. Összehasonlítva a különböző kvantiliseknél becsült koefficienseket, meghatározhatjuk, hogy mennyiben tér el a független változónk hatása a függő

¹⁰ A fejezetben ε végig a szokásos hibát jeleli.

változónk feltételes eloszlásának egyes részein. Megtudhatjuk például, hogy az OLS-becslés eredményei univerzálisan érvényesülnek-e a teljes eloszlás mentén.

A kvantilis regresszió is lineáris kapcsolatot feltételez a függő és a magyarázó változók között, ugyanakkor a minimalizálandó célfüggvényt nem az eltérések négyzetösszegének, hanem az abszolút eltérések aszimmetrikus módon súlyozott összegének tekinti. A súlyok értékei kvantilisenként (τ) eltérők.

$$\begin{aligned} \min \sum_{i=1}^n \rho_{\tau} |\hat{\varepsilon}_i| &= \sum_{i=1}^n \rho_{\tau} |y_i - \hat{y}_i| = \sum_{i=1}^n \rho_{\tau} |y_i - \hat{\beta}x_i| = \\ &= \tau \cdot \sum_{y_i \geq \hat{\beta}_{\tau}x_i} |y_i - \hat{\beta}_{\tau}x_i| + (1-\tau) \cdot \sum_{y_i < \hat{\beta}_{\tau}x_i} |y_i - \hat{\beta}_{\tau}x_i| \end{aligned}$$

A ρ_{τ} súlyfüggvény az adott kvantilis esetében ($0 \leq \tau \leq 1$) eltérő súlyt ad a becsült érték feletti és alatti megfigyeléseknek. A 8. decilis esetében ($\tau = 0,8$) például négyszer nagyobb súlyt kapnak a legjobban illeszkedő egyenes feletti megfigyelések, mint az az alattiak. Ezen becslési eljárás eredménye a feltételes eloszlás megfelelő kvantilisére illesztett egyenes, illetve annak meredeksége (β_{τ}) [Angrist & Pischke, 2009; Koenker & Hallock, 2001].

3.4. Rendezett probit versus általánosított rendezett probit modell

Az ordinális függő változó miatt módszertanilag megfelelőbb olyan elemzési módszer használata, ami figyelembe veszi ezt a sorrendi, kategoriális és nem (feltétlenül) kvantitatív jelleget. Ilyen elemzésre alkalmas a rendezett probit modell. A modell alapját egy folytonos látens függő változó (y^*) adja, amely lineáris összefüggésben áll a magyarázóváltozókkal:

$$y_i^* = \beta x_i + \varepsilon_i.$$

Ez a látens változó – esetünkben a szubjektív jóllét – nem megfigyelhető, az adataink kategoriális formában állnak csak rendelkezésre ($y = 1, 2, \dots, J$), mivel a kérdőíves felmérésben meghatározott fokú skálán kell meghatározniuk a kérdezetteknek, hogy melyik kategória illik leginkább rájuk. A J darab diszkrét szubjektív jólléti érték közül azt fogják választani, amelyik legjobban leírja az elégedettségüket (y^*). Ha a kérdezettek elégedettsége egy bizonyos γ_1 küszöbérték alá esik, akkor a legalsó kategóriába fogják helyezni magukat, míg a γ_1 és γ_2 küszöbértékek közötti elégedettségénél alulról a második kategóriába, és így tovább.

Egy J kategóriás elégedettség esetében tehát a megfigyelt ordinális értékek a látens y^* változó függvényében a következőképpen fognak kialakulni:¹¹

$$y_i = j \quad \text{ha} \quad \gamma_{j-1} \leq y_i^* < \gamma_j,$$

ahol j 1-től J -ig vehet fel értékeket, továbbá $\gamma_J = \infty$ és $\gamma_0 = -\infty$.

A magyarázóváltozók adott értékei esetén, felhasználva az előbbi küszöbértékeket és a kategóriába sorolásról mondottakat, az egyes kategóriákba tartozás valószínűsége a következő lesz:

$$\Pr(y_i = j | x_i) = \Pr(\gamma_{j-1} \leq y_i^* < \gamma_j | x_i) = \Pr(y_i^* < \gamma_j | x_i) - \Pr(y_i^* < \gamma_{j-1} | x_i).$$

Ami az eloszlásfüggvény definíciója, valamint a látens és a magyarázóváltozó között feltételezett lineáris kapcsolat alapján felírható a következő formában:

$$\Pr(y_i = j | x_i) = F(\gamma_j - \beta x_i) - F(\gamma_{j-1} - \beta x_i),$$

ahol F normális eloszlásfüggvény.¹²

Mindezek után felírható a maximalizálandó loglikelihood függvény, aminek segítségével meghatározható a keresett β paraméter:

$$\log L = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^J I(y_i = j) \cdot \log [F(\gamma_j - \beta x_i) - F(\gamma_{j-1} - \beta x_i)],$$

ahol I egy olyan indikátorfüggvény, aminek értéke 1, ha $y_i = j$, és 0 egyébként.

A rendezett probit modell eredményeinek értelmezéséhez nem elegendő önmagában a becslések során kapott β együtthatók ismerete. Ezekből ugyanis nem lehet minden kétséget kizáróan következtetni arra, hogy adott magyarázóváltozó értékének elmozdulásakor hogyan módosulnak az egyes kategóriákba esések valószínűségei. Pozitív β érték esetében csak annyit tudunk, hogy x növekedésével a legalacsonyabb kategóriába tartozás valószínűsége csökken, míg az utolsó, J -edikbe tartozásé nő [Greene, 2002]. További számítások szükségesek ahhoz, hogy megkapjuk ezeknek a valószínűségeknek a számszerű változását (marginal

¹¹ Feltesszük, hogy minden j -re $\gamma_{j-1} < \gamma_j$.

¹² Mivel $\Pr(y_i^* < \gamma_j | x_i) = \Pr(\varepsilon_i < \gamma_j - \beta x_i | x_i)$.

probability effects – MPE), a marginális hatásokat. Értékeik azt mutatják, hogy adott magyarázóváltozó kismértékű változása mennyivel módosítja az egyes kategóriákba tartozás valószínűségeit. Mivel az MPE-értékek a valószínűség-változásokat adják meg, az összegük 0 lesz. A j -edik kategória esetén a marginális hatást a következőképpen számíthatjuk:

$$MPE_j(x_i) = \frac{\partial \Pr(y_i = j | x_i)}{\partial x_i} = [f(\gamma_{j-1} - \beta x_i) - f(\gamma_j - \beta x_i)] \cdot \beta,$$

ahol f normális sűrűségfüggvény.

Az MPE-értékek függenek a kovariánsok konkrét értékeitől (x_i), azaz megfigyelésről megfigyelésre változnak. Más lehet például a jövedelem hatása a legmagasabb elégedettségi kategóriába való tartozásra egy férfi és egy nő esetében, így nem egyértelmű döntés, hogy melyik megfigyeléshez tartozó MPE-értékekkel jellemezhetjük legjobban az anyagi jólét hatását. A probléma megoldásaként gyakran egy tökéletesen átlagos személyre vonatkozóan, azaz a mintabeli átlagos x értékekre (\bar{x}) szokták megadni ezeket a valószínűség-változásokat:¹³

$$MPE_j(\bar{x}) = \frac{\partial \Pr(y_i = j | \bar{x})}{\partial x} = [f(\gamma_{j-1} - \beta \bar{x}) - f(\gamma_j - \beta \bar{x})] \cdot \beta$$

Ilyenkor azonban a dummy változók nem 0 vagy 1 értéket kapnak, hanem a megfelelő mintabeli átlagot, ami miatt ezt a módszert kritika érheti, hiszen egy elméletben sem előforduló esetre vonatkozóan értékeljük a hatásokat. Egy másik, és ebből a szempontból jobb megoldást például az átlagos marginális hatások számítása jelent (average marginal probability effect – AMPE), ami során megadjuk a mintában szereplő személyekre számított MPE-értékek átlagát:

$$AMPE_j(x) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n MPE_j(x_i).$$

A rendezett probit modell mögött a „párhuzamos regressziók” néven ismert (parallel regression assumption) implicit feltevés húzódik meg [Greene & Hensher, 2010; Long & Freese, 2010; R. Winkelmann & Boes, 2006]. Ha az egyes

¹³ Ebben az esetben \bar{x} a kontrollváltozók szerepét betöltő magyarázóváltozók átlagos értékeit jelenti, míg x az elemzés érdeklődésének középpontjában álló magyarázóváltozót jelöli (esetünkben a jövedelmet).

elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségei segítségével felírjuk a j -edik vagy annál alacsonyabb kategóriába való tartozás kumulált valószínűségét, akkor a következőt kapjuk:

$$\Pr(y_i \leq j | x_i) = \Pr(y_i = 1 | x_i) + \dots + \Pr(y_i = j | x_i) = F(\gamma_j - \beta x_i)$$

Ezzel a módszerrel a J kategóriás függő változónkat $J - 1$ -féleképpen tudjuk kettébontani, így tehát ezen kumulált valószínűségek segítségével pontosan $J - 1$ darab bináris függő változós probit modellt tudunk felírni.¹⁴ Az előbbi kumulált valószínűségek képleteiben (és így a probit modellekben is) a magyarázó változó(i)nk β koefficiense(i) jól láthatóan függetlenek attól, hogy éppen melyik j -edik kategória kumulált valószínűségét írjuk fel. Mindez alapján a rendezett probit modell matematikailag ekvivalens $J - 1$ darab bináris probit modellel, mégpedig olyanokkal, amelyek esetében – ahogy azt az előbbi képlet mutatja – a magyarázóváltozók β együtthatói azonosak, és csak a konstans változik. Tehát a kumulált valószínűségek segítségével $J - 1$ darab bináris változóra bontva az ordinális függő változónkat, majd ezekre egymástól független probit regressziókat futtatva, a következő eredményt kellene kapnunk:¹⁵

$$\beta^1 = \beta^2 = \dots = \beta^{J-1} = \beta.$$

A rendezett probit modell azon implicit feltevése, hogy $J - 1$ darab probit modell esetén az együtthatók azonosak lennének a modellekben, Brant-teszt segítségével vizsgálható [Greene & Hensher, 2010].

A rendezett probit modell további jellegzetessége, hogy az egyes kategóriákba tartozás valószínűségeinek változásai (tehát az MPE-értékek) a legalacsonyabbtól a legmagasabb kategória felé haladva csak egyszer válhatnak előjelet (single crossing property) [Boes & Winkelmann, 2006; Greene & Hensher, 2010; R. Winkelmann & Boes, 2006]. Ez a tulajdonság a normális eloszlás

¹⁴ Az utolsó, J -edik kategória esetében értelemszerűen az előbbi kumulált valószínűség 1 lesz, hiszen $\Pr(y_i \leq J | x_i) = 1$.

¹⁵ A β együtthatók felső indexében azt jelöltük, hogy melyik kumulált valószínűség alapján felírt probit modell eredményéből származik az adott koefficiens. Tehát például a β^2 együttható abból, ahol a függő változó azt mutatja, hogy a kérdezett legfeljebb a második legalacsonyabb elégedettségi kategóriába tartozik, vagy annál nagyobb az elégedettsége.

haranggörbe alakú sűrűségfüggvényének következménye. Pozitív β esetén az MPE-értékek előjelei így a sorozat egy bizonyos pontján negatívból pozitívvá válnak.

Boes és Winkelmann [2006] illetve Winkelmann és Boes [2006] rámutat arra is, hogy tetszőleges két magyarázóváltozó esetében (x_i^k és x_i^l) a változók marginális hatásainak egymáshoz viszonyított aránya minden egyes kimeneti kategória tekintetében azonos lesz. Tehát nem lehetséges például, hogy a jövedelem relatíve fontosabb legyen az egészségi állapotnál a magasabb elégedettségi kategóriák esetében, mint az alacsonyabbaknál. Ha a jövedelem kétszer nagyobb hatást gyakorol például alulról a 3. elégedettségi kategóriába való tartozás esélyére, mint az egészségi állapot, akkor a legmagasabb elégedettségi kategóriában is éppen kétszeres lesz a hatása.¹⁶

$$\frac{MPE_j(x_i^k)}{MPE_j(x_i^l)} = \frac{[f(\gamma_{j-1} - \beta x_i) - f(\gamma_j - \beta x_i)] \cdot \beta^k}{[f(\gamma_{j-1} - \beta x_i) - f(\gamma_j - \beta x_i)] \cdot \beta^l} = \frac{\beta^k}{\beta^l}$$

A rendezett probit modell előző rugalmatlanságait (párhuzamos regressziók feltevése, egyszeri előjelváltás, kimenetektől független MPE-arányok) kezeli az általánosított rendezett probit modell [Boes & Winkelmann, 2006; Greene & Hensher, 2010; R. Winkelmann & Boes, 2006], amely megengedi, hogy előre meghatározott z változók becsült együtthatói (α) eltérjenek az egyes kimenetek esetén. Tehát $J - 1$ darab koefficiens becsül az adott változóra vonatkozóan. A j -edik kategóriába tartozás valószínűsége így a következő lesz:

$$\Pr(y = j | x, z) = F(\gamma_j - \alpha_j z - \beta x) - F(\gamma_{j-1} - \alpha_{j-1} z - \beta x).$$

Ennek megfelelően z változása esetén az egyes kategóriákba tartozás valószínűségeinek módosulásai a következőképpen írhatók fel:

$$MPE_j(z) = f(\gamma_{j-1} - \alpha_{j-1} z - \beta x) \cdot \alpha_{j-1} - f(\gamma_j - \alpha_j z - \beta x) \cdot \alpha_j.$$

Az előző általánosítás segítségével elkerülhetők a párhuzamos regressziók és az egyszeri előjelváltás restriktív feltevései, valamint a kimenetektől független MPE-arányok.

¹⁶ A β együtthatók felső indexei itt azt mutatják, hogy melyik magyarázóváltozóhoz tartoznak.

3.5. Adatok

Az elemzéshez a TÁRKI Háztartás Monitor kutatásának 2007. évi adatfelvételét használtam.¹⁷ A kutatás során 2024 háztartásban 3653 egyéni kérdőív készült el. Az utólagosan rétegzett minta nem, életkor, településtípus és iskolai végzettség szerinti megoszlása jól illeszkedik a 16 éves és annál idősebb népesség megfelelő adataihoz.

A 3653 egyéni kérdőívet kitöltő személy közül kizártam a mintából azokat (11 főt), akik nem válaszoltak a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdésre és azokat is (37 főt), akiknél valamelyik kontrollváltozó hiányzott. Az elemzésekből legszegényebb és leggazdagabb 1-1 százalékot kizártam a megadott anyagi jólét adat feltételezett bizonytalansága, hibája miatt. A végső minta elemszáma így 3528 lett.

A szubjektív jóllétet 0–10 skálán a következő kérdéssel mértem: „Kérem, mondja meg, mindent egybevetve mennyire elégedett az életével?”. Az alacsony elemszámok miatt az alsó három kategóriát összevontuk, így az elemzéshez használt elégedettségváltozó kilenckategóriás lett (0–8 skálán).

A jövedelmet a kérdezett háztartásának ekvivalens havi jövedelmeként határoztam meg, és a modellekben logaritmikus formában szerepeltettem. A háztartások fogyasztási egységeit a klasszikus OECD-skála segítségével számítottam.¹⁸

A modellekben kontrollváltozóként a következők szerepeltek: a kérdezett neme, életkora, életkorának négyzete, iskolai végzettsége (négy kategóriában), családi állapota (négy kategóriában), munkaerő-piaci státusa (hét kategóriában), szubjektív egészségi állapota (négy kategóriában), a kérdezett háztartásának összlétszáma. A felhasznált változók leíró statisztikái a Függelék táblázatában olvashatók.

3.6. Eredmények

A következő részben az egyes modelleket hasonlítom össze. A 3.6.1. fejezetben az OLS- és a kvantilis regresszióból levonható következtetéseket tekintem

¹⁷ Az adatbázist a TÁRKI Adatbank bocsátotta rendelkezésre. Teljes címe: TÁRKI Háztartás Monitor 2007, A magyarországi háztartások anyagi és munkaerő-piaci helyzete. A kutatás vezetői: Szívós Péter és Tóth István György.

¹⁸ Az első felnőtt 1-es értéket kap, minden további felnőtt háztartástag 0,7-et, míg a 14 év alattiak 0,5 egységet érnek.

át, majd a 3.6.2. fejezetben a rendezett probit és az általánosított rendezett probit modellek eredményeit ismertetem.¹⁹

3.6.1. OLS- és kvantilis regresszió

A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolatát elsőként az OLS-regresszió segítségével vizsgálom. Az 1. táblázat tartalmazza a modell eredményeit. Ebben, ahogy majd a továbbiakban is, csak az elemzés szempontjából érdekes együttthatókat jelenítjük meg. Eredményeim szerint a jövedelem erősen szignifikáns pozitív kapcsolatban áll az étellel való elégedettséggel, azaz az utóbbi a jövedelmi helyzet javulásának hatására is növekszik. A jövedelem 10 százalékos emelkedése nagyjából 0,06 egységgel magasabb elégedettséggel jár együtt [$\ln(1,1) \cdot 0,668 = 0,064$]. Összehasonlításképpen, a nőtlénekhez, hajadonokhoz képest a házások 0,63 egységgel elégedettebbek, míg az önmagukat rossz egészségi állapotúnak tartó személyek szubjektív jólléte 1,71 egységgel marad el a kiegyensúlyozottan jó egészségi állapotúakétól. A munka elvesztése pedig nagyjából 0,5 egységgel csökkenti az étellel való elégedettség. Tehát nem mondhatjuk, hogy tökéletesen igaz lenne a „pénz nem boldogít” mondás, ugyanakkor egyértelműnek tűnik, hogy a jövedelem mérsékelt változásának a hatása elmarad egyéb élethelyzetekétől, eseményekétől.

¹⁹ Az elemzéseket az anyagi jólét egyéb mutatóival (ekvivalens háztartási kiadás, a háztartás vagyoni helyzete) is elvégeztem. A háztartások kiadása egy átlagos hónap összes kiadását jelenti. Az egy fogyasztási egységre eső kiadást a jövedelemhez hasonlóan a klasszikus OECD skála segítségével számítottam. A háztartás vagyoni helyzetét 16 vagyontárgy alapján definiáltam. Az egyes vagyontárgyakkal való rendelkezést jelző változókat először standardizáltam, majd a standardizált értékekből összeadás útján indexet képeztem. A vagyonindexet csak azon háztartásokra számítottam, amelyek mind a 16 vagyontárgyról szolgáltatott adatokat. Az eredmények nagymértékben hasonlítanak a jövedelmet használó elemzések eredményeihez. Az OLS és kvantilis regressziók eredményét valamint a rendezett és általánosított rendezett probit modellek eredményeit összefoglaló ábrák a függelékben találhatóak.

1. táblázat:**A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata OLS-regressziós becsléssel**

	(1)
ln(Ekvivalens havi háztartási jövedelem)	0,668*** (0,099)
Kontrollváltozók	igen
Korrigált R^2	0,243
N	3602

Függő változó: étellel való elégedettség;

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci státus, egészségi állapot, háztartásnagyság.

A háztartásokra klaszterezett robusztus standard hibák az együttható alatti zárójelben találhatóak.

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Ahogy korábban említettem, az OLS-regresszió eredményei nem adnak teljes képet a vizsgált kapcsolatról. A feltételes eloszlás teljes spektrumán vizsgált anyagi jólét-elégedettség kapcsolat a kvantilis regresszió segítségével ismerhető meg. A 2. táblázat tartalmazza az étellel való elégedettség feltételes eloszlásának deciliseire illesztett lineáris egyenes meredekségét a decilisek szerinti sorrendben. Ennek megfelelően, kissé pontatlanul fogalmazva, azt mondhatjuk, hogy a táblázat (1) oszlopa a legkevésbé elégedett 10 százalék vonatkozásában mutatja az anyagi helyzet jóllétre gyakorolt hatását, a (2) oszlop az elégedettségi sorban következő 10 százalék esetében, és így tovább. Alapvetően csökkenő értékű együtthatókat figyelhetünk meg, ahogy az első decilistől a kilencedikig haladunk. Ez azt jelenti, hogy a jövedelem növekedése inkább az étellel való elégedettség feltételes eloszlásának alján elhelyezkedők esetében fokozza az elégedettséget. A jó anyagi helyzetűek között az elégedetlenek magasabb jóllétről számolnak be, mint a rosszabb anyagi helyzetben levők között. Ugyanakkor a jó anyagi helyzetű elégedettek szubjektív jólléte hasonló a rosszabb anyagi helyzetűek között elégedettnek számítókéhoz. Másképp fogalmazva: magas elégedettség elérhető alacsony jövedelem mellett is, ugyanakkor a kiemelkedően magas anyagi jólétben élők között kisebb arányban találunk elégedetlen személyeket, mint az alacsony jövedelműeknél. Az OLS-becslésekkel megegyező együtthatókat a medián környezetében találunk. Tehát a feltételes várható érték esetében ismert jövedelem-elégedettség kapcsolat alapján téves következtetésekre jutnánk az étellel való elégedettség feltételes eloszlásának szélein elhelyezkedőkre vonatkozóan. A jövedelem 10 százalékos növekedése az étellel való elégedettség eloszlásának alsó részén 0,07-0,09 egység

elégedettség-növekedéssel párosul, míg az eloszlás felső részén a hatás nagyjából 0,04 egység.

A kvantilis regressziók csökkenő együtthatói még jobban látszanak a következő ábrán (1. ábra), ahol a 2. táblázattal szemben nemcsak az egyes decilisek esetében, hanem az elégedettség feltételes eloszlásának 10 és 90 percentilise között is minden ötödik percentilisre becsültem a jövedelem együtthatóját. Az ábrán a folytonos vonal ezt, a szürke sáv a becslés 95 százalékos konfidencia-intervallumát, míg a szaggatott vonal az OLS-becslés értékét mutatja. Láthatjuk, hogy az eloszlás legalsó és legfelső részén térnek el leginkább az OLS-becsléstől az együtthatók. Továbbá az alsó és a felső tartományban számottevően eltérő hatása van az anyagi helyzetnek.

2. táblázat:**A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata kvantilis regressziós becsléssel**

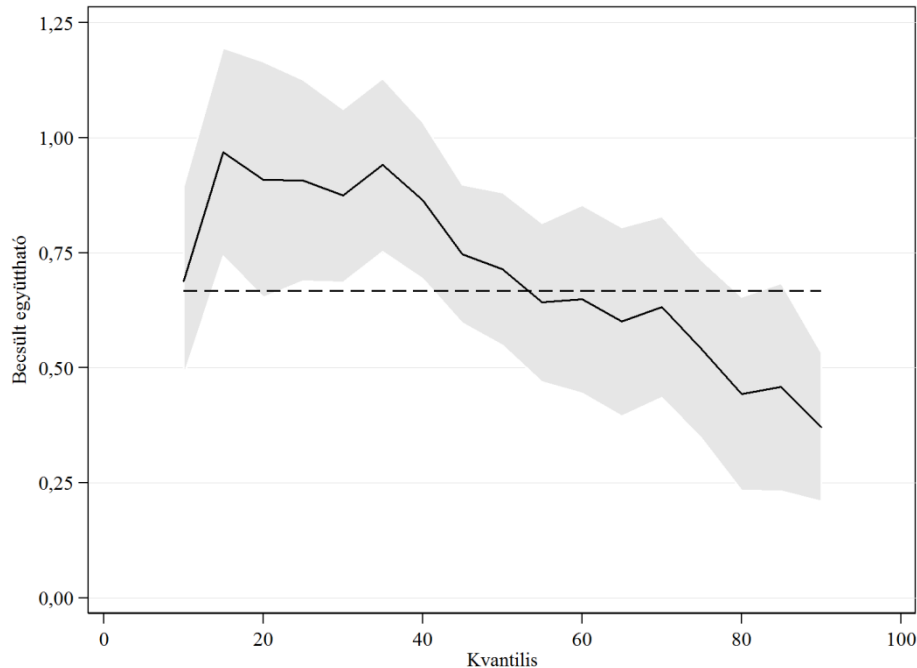
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
	1. decilis	2. decilis	3. decilis	4. decilis	5. decilis	6. decilis	7. decilis	8. decilis	9. decilis
ln(Ekvivalens havi háztartási jövedelem)	0,689***	0,909***	0,874***	0,864***	0,715***	0,649***	0,632***	0,443***	0,371***
	(0,105)	(0,131)	(0,096)	(0,087)	(0,085)	(0,104)	(0,101)	(0,107)	(0,083)
Kontrollváltozók	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Pszéudo R ²	0,195	0,145	0,150	0,165	0,172	0,133	0,136	0,082	0,064

N=3528

Függő változó: étellel való elégedettség;

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci státus, egészségi állapot, háztartásnagyság.

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

1. ábra:**A jövedelem becsült együtthatói a kvantilis regressziók alapján**

Megjegyzés. A folytonos vonal a jövedelem kvantilis regressziókkal becsült együtthatóit mutatja. A szürke sáv a becsült kvantilis regressziós együtthatók 95 százalékos konfidencia-intervalluma. A szaggatott vonal az OLS-becslésből kapott együttható.

Nem szabad elfelejteni, hogy a kvantilis regressziók eredményei nem egyénekről, hanem a szubjektív jólét feltételes eloszlásának alakjáról adnak információt. Ennek megfelelően a kapott eredmények talán legszemléletesebben az ennek kvantiliseire illesztett egyenesekkel mutathatók meg. A 2. ábra a jövedelem és az étellel való elégedettség koordináta-rendszerében mutatja az OLS-, valamint kvantilis regressziós becsléseket. Utóbbiak közül a 15., 30., 70. és 85. percentilisek eredményeit ábrázolom.²⁰ Megfigyelhető, hogy a feltételes eloszlás felső részére illesztett egyenes meredeksége lényegesen kisebb, mint az alsó részen kapott egyeneseké. Az is jól látszik, hogy az anyagi jólét növekedésével párhuzamosan az elégedettség szórása csökken.

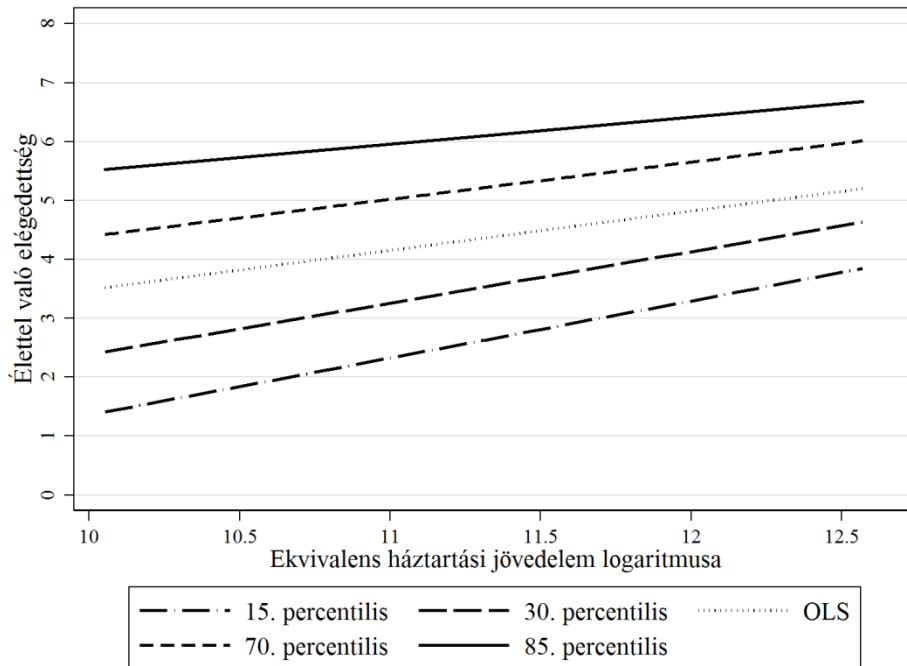
Összességében az OLS-regressziók eredményei alapján azt várnánk, hogy a jövedelem növekedése pozitív elégedettségbeli változással jár. Ugyanakkor a kvantilis regressziók azt mutatják, hogy ennél komplexebb az összefüggés; az elégedettség és a jövedelem kapcsolata nem ugyanolyan a feltételes eloszlás teljes egészén. Magas elégedettség elérhető alacsony jövedelem esetén is, ugyanakkor a

²⁰ Az egyenesek meredekségei a 2. táblázat és 1. ábra megfelelő becsléseivel azonosak.

kiemelkedően magas anyagi jólétben élők között kevésbé találunk elégedetlen személyeket.

2. ábra:

Az elégedettség és jövedelem kapcsolatának becült összefüggése – a jövedelem OLS- és kvantilis regressziókkal becült együtthatói

3.6.2. Rendezett probit és általánosított rendezett probit modellek

A 3. táblázat mutatja a jövedelem rendezett probit modellel becült együtthatóit. Az OLS-becslésekhez hasonlóan erősen szignifikáns, pozitív együtthatót kapunk, ami arra utal, hogy az anyagi helyzet javulása növeli a legfelső elégedettségi kategóriába tartozás valószínűségét, és csökkenti az extrém elégedetlenség esélyét. Ennél többet ugyanakkor a becült együtthatók alapján nem tudunk mondani. Pontos képet majd az egyes kategóriákba tartozás esélyeinek változásáról az MPE-értékek kiszámítása esetén kaphatunk, előbb azonban nézzük meg az általánosított modell együtthatóit.

Ha a rendezett probit általánosított változatát futtatjuk, amelyben a jövedelem esetében megengedjük a kimenetektől függő együtthatókat, míg a többi kontrollváltozó esetében megtartjuk a párhuzamos regressziók feltevését, akkor a 4.

táblázatban közölt eredményeket kapjuk.²¹ Ahogy azt korábban bemutattam, az általánosított modell $J - 1$ darab (esetünkben tehát 8) β együtthatót becsül, mivel az utolsó kategóriába esés valószínűsége a többi kategóriába tartozás esélye alapján egyértelműen megadható. Az egyes kategóriák esetében becsült koefficiensek lényegesen különböznek egymástól, ami azt bizonyítja, hogy valóban nem megfelelő a rendezett probit modell mögött meghúzódó implicit feltevés, miszerint a modell egyenértékű $J - 1$ darab olyan probit modellel, amelyek esetében a jövedelem együtthatója azonos. Az alsó elégedettségi kategóriák becsült együtthatói nagyobbak az egyszerű rendezett probittal becsült koefficiensnél, míg a magasabb elégedettségi kategóriáknál kisebbek.

3. táblázat:

A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata rendezett probit modell alapján

	(1)
ln(Ekvivalens havi háztartási jövedelem)	0,404*** (0,062)
Kontrollváltozók	igen
Pszedo R^2	0,069
N	3528

Függő változó: étellel való elégedettség.

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci státus, egészségi állapot, háztartásnagyság.

A háztartásokra klaszterezett robusztus standard hibák az együttható alatti zárójelben találhatóak.

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

²¹ Az eredmények akkor sem változnak érdemben, ha minden változó esetében feloldjuk a kimenettől független együtthatók megkötését.

4. táblázat:**A jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolata általánosított rendezett probit modell alapján**

Elégedettségi kategóriák	ln(Ekvivalens havi háztartási jövedelem)
0	0,797*** (0,137)
1	0,818*** (0,112)
2	0,768*** (0,104)
3	0,557*** (0,074)
4	0,467*** (0,074)
5	0,210*** (0,077)
6	0,089 (0,088)
7	-0,105 (0,112)
Kontrollváltozók	igen
Pszedo R ²	0,075
N	3528

Függő változó: étellel való elégedettség.

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci státus, egészségi állapot, háztartásnagyság.

A háztartásokra klaszterezett robusztus standard hibák az együtthatók alatti zárójelben találhatóak.

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

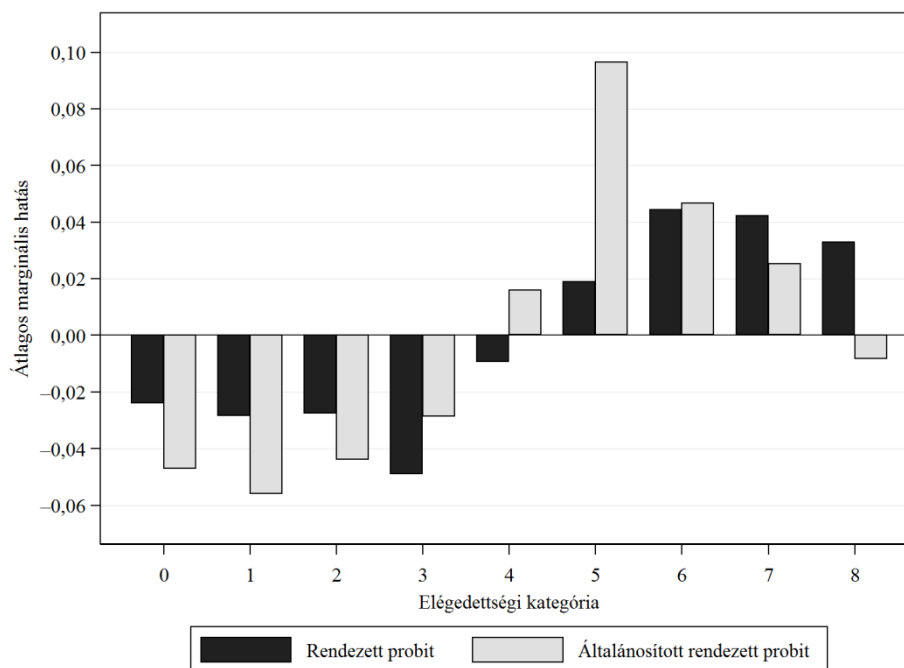
Az egyes koefficiensek önmagukban nem értelmezhetők, a becslt együtthatóknál érdekesebb és informatívabb az egyes kategóriákba esés valószínűségének a változása. A 3. ábra mutatja az átlagos marginális hatásokat (AMPE-értékek) a rendezett probit és az általánosított rendezett probit esetében. Itt azt jelenítettem meg, hogy hány százalékponttal változik az egyes elégedettségi kategóriákba való tartozás valószínűsége, ha a jövedelem 1 százalékkal nő.

Láthatjuk, hogy az általánosított modell becslései lényegesen eltérnek a rendezett probitétól. Például a jövedelem hatása az általánosított modellben az alsó elégedettségi kategóriák és a mérsékelten elégedett kimenetek esetében abszolút értékben nagyobb, míg a leelégedettebbeket magában foglaló kimeneteknél alacsonyabb. Összességében az általánosított modell szerint a jövedelem emelkedése

lényegesen kisebb valószínűséggel növeli a nagyon elégedettek közé tartozás valószínűségét, mint azt az egyszerű rendezett probit modell mutatja. A legmagasabb, 8. kategória esetében nem találtunk szignifikáns hatást, azaz a materiális jólét javulása nem emeli a leginkább elégedett kategóriába való tartozás esélyét. Az általánosított modell eredményei szerint a leelégedetlenebbek közé tartozás valószínűsége nagyobb mértékben csökken a rendezett probit modell előrejelzéséhez képest.²²

3. ábra:

A jövedelem 1 százalékos változásának átlagos hatása az elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségére (százalékpont)

3.7. Összegzés

Ebben a fejezetben a jövedelem és az étellel való elégedettség kapcsolatát vizsgáltam egyéni keresztmetszeti adatok segítségével. Fő kérdésem az volt, hogy a szubjektív jólléti mutatók elemzésénél megszokott OLS-regresszióval és a rendezett probit modellel szemben a vizsgált kapcsolatról teljesebb képet adó kvantilis

²² Hasonló eredményeket kaptam akkor is, ha nem a százalékpontos, hanem az egyes kategóriákba esés valószínűségének százalékos változását néztem, tehát amikor a százalékpontos változásokat az adott kategóriába esés valószínűségével osztottam. A felsőbb elégedettségi kategóriákat tekintve a jövedelem esetében a legnagyobb hatást az 5. kategória esetében találtam. A legfelső elégedettségi kategóriába esés valószínűsége nem nőtt szignifikáns mértékben.

regresszió és a rugalmasabb általánosított rendezett probit modell mennyiben ad eltérő eredményt, mennyiben vonhatók le ezekből más következtetések. Eredményeimmel demonstráltam azt, hogy ezek a módszerek hasznos kiegészítését jelentik a standard elemzéseknek. Megmutattam, hogy az OLS-regresszió esetében kapott pozitív összefüggés az elégedettség feltételes eloszlásának felső szélén kevésbé érvényesül, míg az alsó szélén az OLS-becslésnél erősebb a kapcsolat. Mindez azt jelenti, hogy a „gazdagok” között a legelégedetlenebbek magasabb szubjektív jóllétról számolnak be, mint a „szegények” között a legelégedetlenebbek. Ugyanakkor a „gazdagok” és „szegények” között a relatíve magas elégedettségi szinten levők szubjektív jólléte között nincs érdemi eltérés. Másképp fogalmazva: a jövedelem növekedésével csökken annak az esélye, hogy valaki boldogtalan legyen, azonban számottevő anyagi jólét, magas jövedelem nélkül is elégedett lehet valaki.

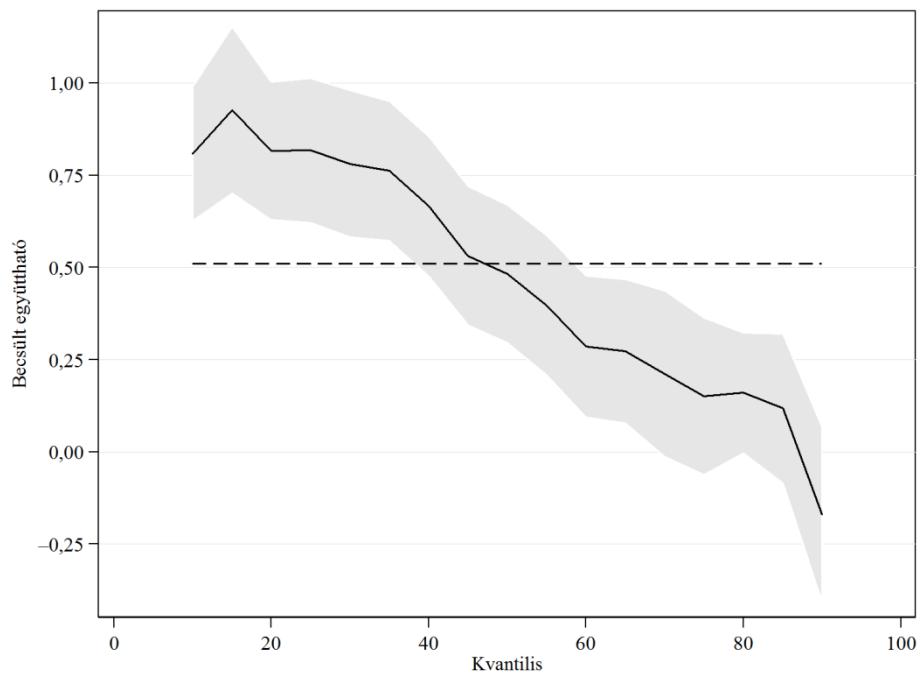
A rendezett probit modell eredményei szerint a magasabb jövedelem jelentős mértékben növeli a legfelső elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségét, azonban a rugalmasabb általánosított rendezett probit modell alapján a materiális jólét hatása korlátozottabb. A jövedelem növekedése az utóbbi modell szerint nem változtatja meg a legfelső elégedettségi kategóriába való esés valószínűségét, ugyanakkor az anyagi jólét fokozódása jobban csökkenti a legalacsonyabb elégedettségi kategóriákba tartozás esélyét is, mint a hagyományos rendezett probit modell.

A jövedelem általam becsült, korlátozottnak nevezhető hatása mögött több tényező is állhat. Itt csak röviden utalnék az első részben ismertetett szakirodalomra. Az aspirációs szint változása és a társadalmi összehasonlítás jelensége is mérsékelheti az anyagi jólét és az elégedettség kapcsolatát. A társadalom magasabb jövedelmű tagjai helyzetüket más csoportokhoz képest értékelik, mint a szegényebbek, így az abszolút helyzetükhöz képest a relatív helyzetük között lényegesen kisebb az eltérés. A nagyobb jövedelem magasabb aspirációs szinttel jár együtt, így kevésbé képes a szubjektív jólét növelésére. A jobb anyagi helyzet pozitív hatásait mérsékelheti az időfelhasználás változása, az együttműködés és a társas kapcsolatok iránti preferenciák módosulása, illetve az egyének személyiségvonásai. Amennyiben az anyagi javak birtoklása iránti vágy részben tanult, a szocializáció során elsajátított jellemvonás, akkor ezzel a tanulási folyamattal is magyarázható az, hogy miért vannak számottevő arányban olyanok, akik alacsony jövedelem mellett magas elégedettségről számolnak be.

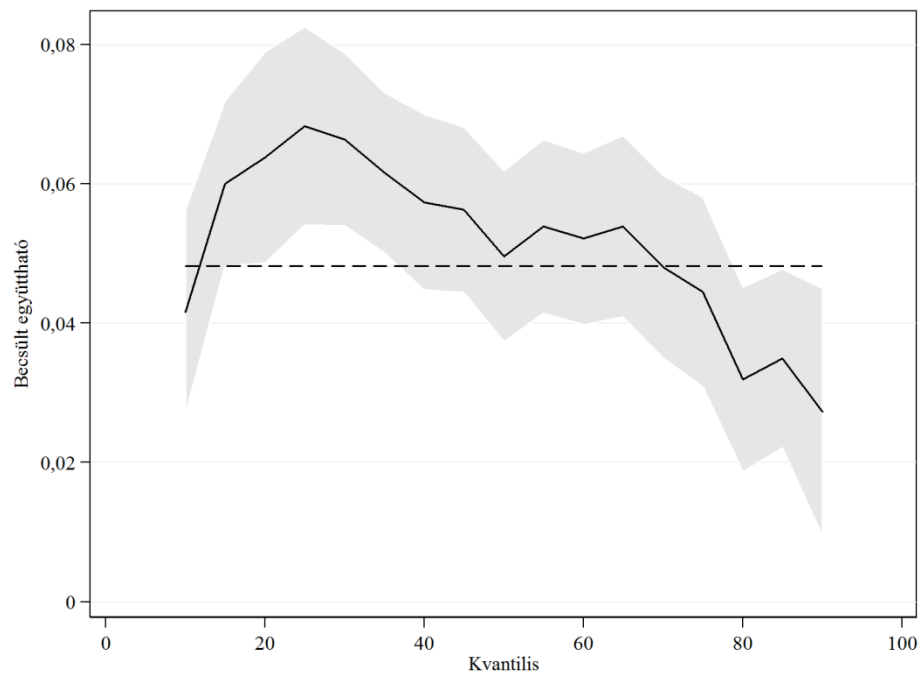
A fejezet eredményei az alkalmazott elemzési módszer megválasztásának fontosságára hívják fel a figyelmet. A bevezetésben említett környezeti javak monetáris értékelésekor például célszerű lehet többféle elemzési módszerrel is becsülni a jövedelem hatását, majd a különböző becslések segítségével az adott környezeti tényező árára egy értéktartományt meghatározni.

Függelék**5. táblázat:****Az elemzésben felhasznált változók leíró statisztikái**

Változó	Átlag	Szórás	Min	Max
Élettel való elégedettség	4,33	1,91	0	8
Ekvivalens havi háztartási jövedelem (Ft)	85912	38906	23241	287745
Nő	0,53	0,50	0	1
Életkor (év)	46,21	18,53	16	96
Háztartásnagyság (fő)	3,10	1,40	1	9
Egészségi állapot				
Rossz	0,10	0,31	0	1
Változó, inkább jó	0,20	0,40	0	1
Változó, nem kielégítő	0,34	0,48	0	1
Kiegyensúlyozottan jó	0,35	0,48	0	1
Iskolai végzettség				
Maximum nyolc általános	0,30	0,46	0	1
Szakma	0,30	0,46	0	1
Érettségi	0,28	0,45	0	1
Felsőfok	0,12	0,33	0	1
Családi állapot				
Nőtlen, hajadon	0,22	0,41	0	1
Házassal, élettársal él	0,59	0,49	0	1
Elvált	0,08	0,26	0	1
Özvegy	0,12	0,32	0	1
Munkaerő-piaci státus				
Alkalmazott	0,41	0,49	0	1
Saját vállalkozás	0,03	0,18	0	1
Ideiglenesen nem dolgozik	0,04	0,21	0	1
Munkanélküli	0,06	0,24	0	1
Nyugdíjas	0,32	0,47	0	1
Tanuló	0,09	0,29	0	1
Egyéb inaktív	0,03	0,17	0	1

4. ábra:**A kiadás becült együtthatói a kvantilis regressziók alapján**

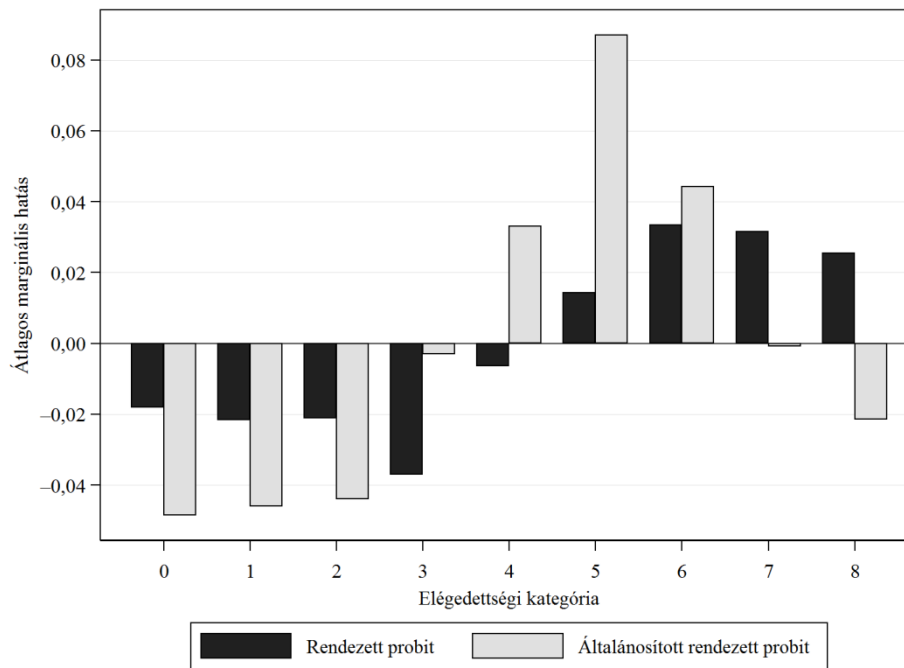
Megjegyzés. A folytonos vonal a kiadás kvantilis regressziókkal becült együtthatóit mutatja. A szürke sáv a becült kvantilis regressziós együtthatók 95 százalékos konfidencia-intervalluma. A szaggatott vonal az OLS-becslésből kapott együttható.

5. ábra:**A vagyonindex becült együttthatói a kvantilis regressziók alapján**

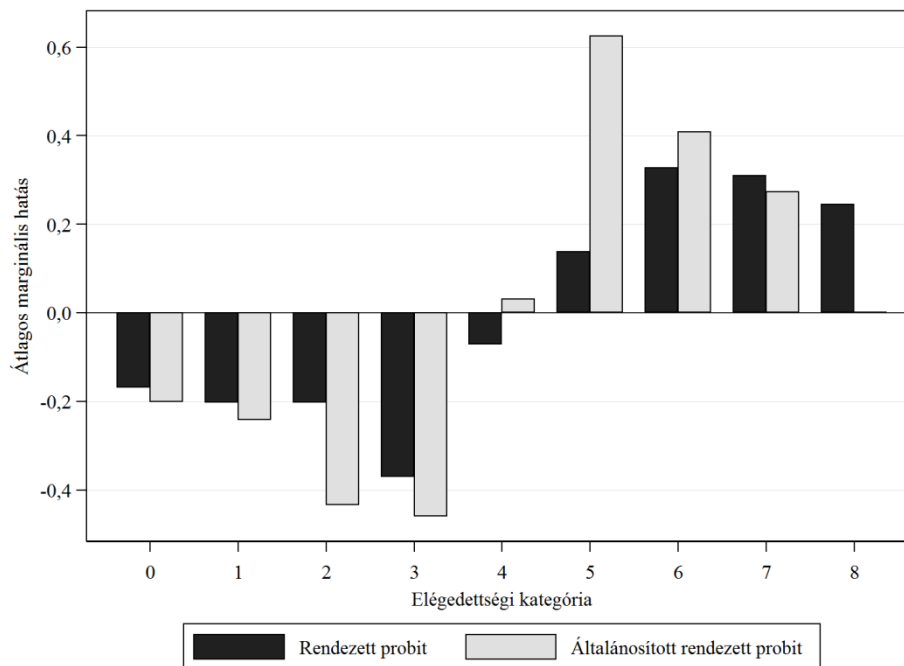
Megjegyzés. A folytonos vonal a vagyonindex kvantilis regressziókkal becült együttthatóit mutatja. A szürke sáv a becült kvantilis regressziós együttthatók 95 százalékos konfidencia-intervalluma. A szaggatott vonal az OLS-becslésből kapott együtttható.

6. ábra:

A kiadás 1 százalékos változásának átlagos hatása az elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségére (százalékpont)

7. ábra:

A vagyoniindex egységnyi változásának átlagos hatása az elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségére (százalékpont)

4. Élmények és tárgyak fogyasztásának kapcsolata a szubjektív jólléttel

4.1. Bevezetés

A jövedelem és a szubjektív jóllét kapcsolatával foglalkozó szakirodalom hosszú ideig azt a kérdést vizsgálta, hogy a magasabb jövedelem, a jobb anyagi helyzet nagyobb elégedettséghez vezet-e. Számos tanulmány elemezte ezt a kérdést országos és egyéni szinten is [Easterlin, 1974, 1995, 2013; Frijters et al., 2004; T. Hajdu & Hajdu, 2013, 2014; Kahneman et al., 2006; Lelkes, 2003; Stevenson & Wolfers, 2008, 2013]. Bár a következtetések nem egységesek, úgy tűnik, hogy az anyagi jólét és az elégedettség/boldogság között mérsékelt, pozitív irányú a kapcsolat.

A témában született legújabb publikációk egy másik nézőpontból tekintenek a kérdésre, és azt vizsgálják, hogy a jövedelem elköltésének módja miként befolyásolja a szubjektív jóllétet. E tanulmányok szerint a pénz boldogít, ha megfelelően költjük el [Dunn et al., 2011; Dunn & Norton, 2013], például „élményeket” vásárolunk „tárgyak” helyett [Van Boven, 2005; Van Boven & Gilovich, 2003]. Elsőként Van Boven és Gilovich [2003] elemezte az élmények és tárgyak vásárlásának jólléti hatását. Az azóta általánosan alkalmazott definíciójuk szerint élmények vásárlásakor a pénzköltés fő célja olyan esemény vagy események sorozatának megszerzése, amit az ember átél. Ezzel szemben a materiális dolgok vásárlásának elsődleges mozgatórugója kézzelfogható tárgyak birtokbavétele.²³ Tanulmányukban arra az eredményre jutottak, hogy az élmények boldogságnövelő hatása jelentősebb, mint a tárgyaké.

A kérdéskör vizsgálata eddig elsősorban a pszichológusok szakterülete volt, akik kísérletek segítségével elemezték a pénz elköltési módjának hatását. A szokásos kísérleti eljárás során a jellemzően kis létszámú, egyetemista résztvevőket véletlenszerűen két csoportba osztják. Az egyik csoportnak a legutóbbi kiadásai közül egy olyat kell felidéznie, amely során élményt vásárolt, a másik csoportnak pedig egy olyan vásárlást, amikor materiális dologra költötte a pénzét. Ezt követően arra a kérdésre kell válaszolniuk, hogy az adott vásárlás mennyire tette boldoggá őket. Ennek a módszertannak több gyengesége is van. 1) Kis létszámú, homogén mintát használ az elemzéshez. 2) Az összes publikált kísérlet az USA-ban készült. 3).

²³ A továbbiakban a „tárgyak” és a „materiális dolgok” kifejezéseket azonosként használom.

A materialista személyeket a társadalom negatívan ítéli meg [Van Boven et al., 2010], így a kiadásokat és a boldogságot közvetlenül összekapcsoló (direkt) kérdés miatt előfordulhat, hogy materiális dolgokat vásárlók alulbecslik a vásárlásból származó boldogságot. 4) A jólléti hatásokra vonatkozó közvetlen kérdés szokatlan, ezért nehezen megválaszolható lehet, ami bizonytalanná teszi az eredményeket.

Ebben a fejezetben azt a kérdést vizsgálom, hogy az élmények vagy a tárgyak vásárlása jár-e együtt magasabb szubjektív jólléttel. A korábbi kísérleti módszertan problémáinak elkerülése érdekében az élmények és materiális dolgok vásárlásának elégedettségre gyakorolt hatását két, magyarországi reprezentatív kérdőíves felmérésekből származó adatbázison olyan kiadási és szubjektív jóllétre vonatkozó kérdésekkel elemezem, amelyek egymással nincsenek közvetlenül összekötve. Az első elemzésben a TÁRKI Háztartás Monitor 2005. évi és 2007. évi, összesen 6000 fős adatfelvételét használom. A második elemzésben pedig a KSH Háztartási Költségvetési Felvétel (HKF) 2000-2002-es rotációspaneljén vizsgálom a kiadások és a szubjektív jóllét kapcsolatát. Utóbbi adatállomány segítségével nem csak a kiadási szintek és az elégedettség, hanem a kiadási arányok változása és az elégedettség közti összefüggést is elemezem.

A korábbi tanulmányokhoz képest további újdonságot jelent, hogy a kiadások nemlineáris hatásait is vizsgálom, a marginális jólléti hatásokat is számszerűsítem. Eredményeim nem mondanak ellent a kísérletekre épülő szakirodalom következtetéseinek: akik kiadásaikat inkább élményekre fordítják tárgyak helyett, magasabb (igaz, nem szignifikánsan magasabb) elégedettségről számolnak be. Mind a kiadási arányok szintje, mind pedig kiadási arányok változása esetében hasonló összefüggés áll fent. Ezen felül a nemlineáris kapcsolat vizsgálta során úgy találtam, hogy a materiális dolgok esetében a marginális jólléti hatások csökkenőek, míg az élmények esetében a hatás inkább lineáris, azaz a tárgyak vásárlásakor figyelhető meg elsősorban a telítődés jelensége. Emiatt, *ceteris paribus*, az élményekre és tárgyakra fordított kiadások átstrukturálása az étellel való elégedettség növekedésével járhat együtt. Bár az elemzés során az élményekre/tárgyakra kötött forintok és a szubjektív jóllét közötti kauzalitást nem tudom vizsgálni, javaslatot teszek a HKF adatfelvételének egy olyan apró módosítására, aminek a segítségével az oksági kapcsolat is elemezhetővé válhatna.

A fejezet a következők szerint épül fel. A 2. részben ismertetem a vonatkozó szakirodalmat, a 3. részben a kérdéskör vizsgálatának szokásos és általunk használt

módszertanát hasonlítom össze röviden. A 4. részben TÁRKI Háztartás Monitor adatbázisain végzett elemzést, az 5. részben pedig KSH Háztartási Költségvetési Felvétel adatain végzett elemzést mutatom be. A 6. részben foglalkozom az elemzéseink korlátaival, míg a 7. részben a HKF adatfelvételének olyan kiegészítésére teszek javaslatot, aminek segítségével a kiadási szerkezet és a szubjektív jóllét között fennálló oksági hatások vizsgálatára nyílna lehetőség. A 8. részben összegezem a tanulmány legfontosabb eredményeit.

4.2. Az élmények és a tárgyak jólléti hatása

Van Boven és Gilovich [2003] kutatása vizsgálata elsőként a pénz elköltésének szubjektív jóllétre gyakorolt hatását. Kísérleteikben élményekre és tárgyakra fordított kiadásokat különböztettek meg. Az előbbi kategóriába olyan vásárlások tartoznak, melyek elsődleges célja valamilyen átélhető élmény (esemény vagy eseménysorozat) megszerzése. Az utóbbi kategória ezzel szemben olyan kiadásokat takar, melyek fő célja valamilyen materiális jószág (olyan kézzelfogható tárgy, melyet valaki birtokol) megszerzése [Van Boven & Gilovich, 2003, p. 1194]. Számos kiadás a két kategória között helyezkedik el, a két kiadástípus „keveréke”, ugyanakkor vannak olyan vásárlások, amiket jellegzetesen élményként vagy tárgyként azonosítanak az emberek, és leginkább megfelelnek a definíciókban meghatározott ideáltípusoknak. Van Boven és munkatársai [2010] kutatása szerint a ruhákat, az elektronikai eszközöket, az ékszereket és a sportfelszereléseket említik a tipikus materiális vásárlások között, míg az élmény vásárlásának legjellemzőbb példáinak az utazást, a sportolást és a szórakozást (események, koncertek, étterem) tekintik. Van Boven és Gilovich [2003] eredményei azt mutatják, hogy amikor arra kéri az embereket, hogy emlékezzenek vissza egy élményre fordított kiadásra, akkor általában utazásra vagy belépőre költött összeget említenek, míg tárgyakra fordított kiadás esetében leginkább ruhára, ékszerre vagy elektronikai eszközre költött pénzre gondolnak. Howell és Hill [2009] kísérletében szintén a belépődíjakat, az éttermi kiadásokat és az utazást idézték fel a leggyakrabban élményre fordított kiadásként, míg ruhákat és ékszereket, illetve elektronikai eszközöket a tárgyakra fordított kiadásként.

Van Boven és Gilovich [2003] egyik kísérletükben a véletlenszerűen két csoportba sorolt résztvevőket arra kérték, hogy idézzenek fel a legutóbbi kiadásaik közül egy élményekre (vagy tárgyra) fordítottat, majd értékeljék az abból származó

boldogságukat, valamint hogy a kiadás felidézése mennyire teszi boldoggá őket. Eredményeik szerint a materiális dolog vásárlását felidőzőkhöz képest az élmények vásárlását felidézők magasabbra értékelték a vásárlásból fakadó boldogságot, és az esemény felidézése is boldogabbá tette őket. Ezt az eredményt számos újabb kísérlet is alátámasztotta [Caprariello & Reis, 2010; Howell & Hill, 2009; Millar & Thomas, 2009; Rosenzweig & Gilovich, 2012; Thomas & Millar, 2013]. További kutatások rámutattak arra, hogy az élmények és tárgyak hatását befolyásolja a materialista beállítottság [Millar & Thomas, 2009; Nicolao et al., 2009] és a kiadások mögött meghúzódó motiváció is [Zhang et al., 2012].

Az élmények és a tárgyak eltérő jólléti hatását több tényező magyarázhatja. Az első, hogy a materiális dolgok gyakrabban tárgyai összehasonlításnak, mint az élmények [Carter & Gilovich, 2010; Howell & Hill, 2009]. Egyfelől felcserélhetőbbek, azaz egyszerűbb egy hasonló jellemzőkkel bíró alternatívát találni, amivel összemérhetőek. Ez az összehasonlítási folyamat a vásárlást követően is számottevő erővel bír a tárgyak esetében. Például egy karórát lényegesen könnyebb összehasonlítani mások karóráival, a boltban hagyott vagy időközben kiadott új modellekkel, mint egy hegymászással töltött napot. Az élmények sokkal inkább egyediek és szubjektívek, köszönhetően annak, hogy a „fogyasztásuk” után az emlékezetünkben tárolódnak, ezért esetükben a versengő alternatívák száma is kisebb.²⁴ Más terminológiával élve: a tárgyak sokkal inkább tekinthetőek pozicionális javaknak, mint az élmények [Frank, 2005].

Az élmények nagyobb boldogságnövelő hatásának második magyarázata, hogy az élmények erősebben kötődnek a személyiséghez, az identitáshoz, mint a tárgyak. Carter és Gilovich [2012] egy kísérletsorozatban bemutatta, hogy az egyének az élményeiket fizikailag közelebb rajzolják az énjükhöz, és az élettörténetük elmesélése során gyakrabban említik meg élményeiket, mint tárgyaikat. Továbbá úgy vélik, a tárgyakhoz képest az élmények többet árulnak el az emberek igazi személyiségéről, valamint az egyének kevésbé lennének hajlandóan megválni az élményekre vonatkozó emlékeiktől, mint tárgyaiktól. Mindez azt jelenti, hogy szinte szó szerint azok vagyunk, amiket átélünk [Carter & Gilovich, 2012, p. 1304]. Az élmények „én jellege” magyarázhatja azt is, hogy miért igyekszünk elkerülni az élmények kedvezőtlen összehasonlítását, és azt is, hogy a materiális

²⁴ A több alternatíva, a választási lehetőségek nagy száma a választással való elégedetlenséggel járhat [Iyengar & Lepper, 2000].

dolgok vásárlásának emlékével ellentétben az élmények vásárlásának emléke miért válik az eltelt idő során egyre pozitívabbá [Carter & Gilovich, 2010].

A fentieken túl az élmények vásárlása alapvetően társas jellegű [Caprariello & Reis, 2013; Howell & Hill, 2009; Van Boven & Gilovich, 2003]: gyakran másokkal együtt éljük át őket, és nagyobb valószínűséggel is osztjuk meg őket másokkal. Nem csupán maga az élmény átélése növeli a jóllétet, hanem az utólagos elmesélése is olyan kellemes tevékenység, ami pusztán a visszaemlékezésen és az élmények felidézésén keresztül is elégedettséget okoz. Ezenfelül a történetmesélés elősegíti és javítja a társas kapcsolatokat is [Howell & Hill, 2009], amelyek fontos meghatározói a szubjektív jóllétnek [Demir & Weitekamp, 2006; Dolan et al., 2008; Helliwell & Putnam, 2004]. Más kutatások arra mutattak rá, hogy az emberek szívesebben beszélgetnek az élményeikről, mint a tárgyak megvásárlásáról [Van Boven, 2005; Van Boven et al., 2010]. Az előbbieket sokkal inkább narratív jellegűek: általában egy kerek történetet ölelnek fel, ami érdekes, szórakoztató beszélgetés alapjául szolgálhat. Howell és Hill [2009] eredményei szerint az élmények vásárlása nem csak a saját boldogságot növeli nagyobb mértékben, mint a tárgyak vásárlása, de mások számára is magasabb boldogságot eredményez. Ennek az egyik oka az lehet, hogy az élmények vásárlása nagyobb valószínűséggel történik másokkal együtt, mások részvételével. Caprariello és Reis [2013] tanulmánya pedig arra a következtetésre jut, hogy az élmények és a tárgyak boldogságnövelő hatásának különbsége teljes mértékben magyarázható az élmények társas jellegével.

Végül az adaptáció sebessége is magyarázhatja a kétféle kiadás eltérő jólléti hatását: a tárgyakhoz gyorsabban adaptálódunk, mint az élményekhez. Nicolao és munkatársai [2009] a materiális dolgokra és az élményekre fordított kiadásokhoz való adaptációt vizsgálta egy kéthetes időszak során. A kísérletükbe bevont személyek egyik csoportja élmények (videoklip, zeneszám, videojáték), másik csoportja pedig tárgyak (toll, kulcstartó, csavarhúzó, egy csomag kártya stb.) közül választhatott. Az utóbbiak körében gyorsabb ütemű volt az adaptáció, mint az élményeket „vásárló” csoport esetében.²⁵

²⁵ Egy további lehetséges csatornát vetnek fel Molnár György és Kapitány Zsuzsa tanulmányai [Molnár & Kapitány, 2006a, 2007]. Elemzéseik szerint azok a háztartások, ahol a kulturális, szabadidős kiadások aránya magasabb, túlbecsülik a jövedelmi mobilitásukat, utóbbi tényező pedig pozitív kapcsolatban áll a szubjektív jólléttel, így végeredményképpen az élmények vásárlása magasabb elégedettséggel járhat együtt.

4.3. Módszerek

4.3.1. A szokásos kísérleti módszertan

Az élményekre és tárgyakra fordított kiadások jólléti hatásával foglalkozó szakirodalom jellemzően kísérletek segítségével próbálja a hatásokat becsülni. A szokásos eljárás során – amelyet a tanulmányok 80-90 százaléka alkalmaz – a kis létszámú (50-200 fő) egyetemista résztvevőket véletlenszerűen két csoportba osztják. Az egyik csoporttól azt kérik, hogy idézze fel a legutolsó olyan vásárlását, amely során legalább 100 dollárt költött élményre, a másik csoportnak pedig egy olyan vásárlást kell felidéznie, amely során materiális dologra költött hasonló összeget. Ezt követően arra a direkt kérdésre kell válaszolniuk, hogy a kérdéses vásárlás mennyire tette boldoggá őket.

A fenti módszertannak több olyan gyengesége, hátránya van, ami miatt érdemes lehet más módszerrel is megközelíteni a vizsgált kérdést. Az első ilyen a kísérletekkel kapcsolatban gyakran felmerülő általánosíthatóság (külső érvényesség) problémája. Mivel az elemzések kis létszámú, szocio-demográfiai szempontból homogén populáció (egyetemi hallgatók) bevonásával zajlanak, ezért kérdéses, hogy más társadalmi csoportok esetében is hasonló eredményeket kapnánk-e. A második, ehhez hasonló korlát, hogy mindegyik publikált tanulmány amerikai résztvevők segítségével elemezte az élmények és tárgyak boldogságra gyakorolt hatását. Az eddigi szakirodalomban nem tudunk olyan vizsgálatról, amely egy eltérő kulturális közegben készült volna. A harmadik probléma a materialista személyek stigmatizációjából fakad. A társadalom jellemzően negatív személyiségvonásokat társít a materialista személyekhez, önzőnek, énközpontúnak tartja őket [Van Boven et al., 2010], ami azt eredményezheti, hogy a kísérletek résztvevői a direkt kérdésekre adott válaszokban – akár tudatosan, akár öntudatlanul – alulbecslik a tárgyak boldogságnövelő hatását annak érdekében, hogy elkerüljék a materialista bélyeget. Végül nehézséget jelenthet a résztvevők számára a vásárlásokból fakadó jóllét meghatározása: nehezen megválaszolható például az a kérdés, hogy az új lapos képernyős tv megvásárlása milyen mértékben járult hozzá a személyes boldogsághoz. Amennyiben a kiadások jóllétre gyakorolt közvetlen kérdésére adott válaszok találgatáson alapulnak, az eredmények torzítottak lehetnek.

Természetesen néhány tanulmány a fenti szokásos módszertantól némileg eltérő módon vizsgálta a kérdést. Egy-két kísérlet például demográfiailag

heterogénebb résztvevői kört vont be az elemzésbe [Caprariello & Reis, 2013; Van Boven & Gilovich, 2003]. Létezik olyan kísérlet is, ami „valós idejű” vásárlás segítségével értékeli az élmények és tárgyak szubjektív jóllétre gyakorolt hatását [Nicolao et al., 2009]. Ennek a kísérletnek a során a résztvevők kis értékű élmények vagy tárgyak közül választhattak, majd a „fogyasztást” követően több időpontban is értékelték a vásárlásból eredő boldogságukat.

4.3.2. *A tanulmányban alkalmazott módszertan*

A fenti problémák elkerülése érdekében a szokásostól eltérő módszertant alkalmazok. Nem kísérletekkel vizsgálom az élmények és tárgyak kapcsolatát a szubjektív jólléttel, hanem kérdőíves felmérésekből származó adatok segítségével végezem az elemzést.²⁶ A kérdőíves felmérésen alapuló adatok előnye a minta nagy elemszáma. A mintában szereplő személyek demográfiai szempontból heterogének, és főbb jellemzőiket tekintve jól reprezentálják a teljes népességet, ennek köszönhetően az eredmények külső érvényessége magas. Az utóbbit erősíti az is, hogy az adatfelvételek Magyarországon történtek, így a korábbi kutatásokban vizsgálttól eltérő kultúrában elemezhető a kiadások és a jóllét közti összefüggést.

A felhasznált adatbázisok elkülönült kérdésekkel mérik fel a kiadásokat és az étellel való elégedettséget, azaz a kérdezetteknek nem kell közvetlenül megbecsülniük, hogy különböző típusú kiadások mennyire tették boldoggá őket. Mindkét adatfelvétel során háztartás egyik tagja adta meg a háztartás különböző kategóriákba tartozó kiadásait és vezette a kiadási naplót, továbbá a háztartás felnőtt tagjai megválaszoltak egy általános, az étellel való elégedettségre vonatkozó kérdést. Így a kiadások és az elégedettség közti összefüggést ex post határozom meg, amivel elkerülhető a materializmus negatív társadalmi megítéléséből eredő esetleges torzítást.

További újdonságot jelent, hogy az élményekre és tárgyakra fordított kiadások hatásaitól nem várom el, hogy lineárisak legyenek: nem élek azzal a feltevessel, hogy minden egyes élményekre/tárgyakra költött újabb forint hatása azonos. A korábbi pszichológiai kísérletek mögött meghúzódott ez az implicit feltevés, ugyanis nem vizsgálták, hogy a vásárlások jólléti hatása milyen mértékben

²⁶ A fogyasztási szerkezet szubjektív jóllétre gyakorolt hatását hasonló módszertannal elemző cikket csupán egyet ismerünk, amely idős amerikaiak körében vizsgálja 9 fogyasztási kategória kapcsolatát a jólléttel [DeLeire & Kalil, 2010], azaz a korábbi szakirodalom korlátai közül a homogén és az amerikai minta problémája ennél a kutatásnál is fennáll.

változik a korábban élményekre/tárgyakra elköltött pénzmennyiségtől függően. Tanulmányomban a korábbi elemzésekkel összhangban lévő lineáris becslés mellett nemlineáris becslést is alkalmazok. Ennek segítségével azt is elemezni tudom, hogy egy-egy újabb élményekre és tárgyakra költött forint elégedettségre gyakorolt hatása változik-e a korábbi költéstől függően, és ha igen, akkor milyen mértékben, illetve hogy van-e eltérés e tekintetben a különböző típusú kiadások között.

4.4. Elemzés 1: TÁRKI Háztartás Monitor

4.4.1. Adatok

Ebben a részben két országos reprezentatív kérdőíves felmérést használok, a TÁRKI Háztartás Monitor kutatásai közül a 2005-ös és 2007-es adatfelvételt. A két adatfelvétel egyaránt 3000 főnél több személy megkérdezésével készült.

A szubjektív jóllétre vonatkozóan a kérdőívek két kérdést tartalmaztak: „Mennyire van megelégedve élete eddigi alakulásával, életpályájával?”, illetve „Mennyire van megelégedve mindent egybevetve az életével?”. Mindkét kérdést tizenegy fokú skálán kellett értékelniük a válaszadóknak (0 – egyáltalán nincs megelégedve, 10 – teljesen elégedett). A szubjektív jóllét indikátoraként a két kérdésre adott válaszok átlagát használtam.²⁷

Az egyéni kérdőív mellett a háztartás jövedelmét és kiadásait leginkább ismerő személy a háztartás egészére vonatkozó kérdéseket is megválaszolt. Ezek között részletesen szerepeltek a háztartás kiadásaira vonatkozó kérdések. Összesen 23 kiadási kategória esetében kellett megmondani, hogy a háztartás mennyit költött rájuk – kiadási kategóriától függően – a megelőző 1, 3 vagy 12 hónapban. A kiadási kategóriák a következők voltak:

A megelőző 1 hónapban elköltött összeg:

- élelmiszerre
- élvezeti cikkekre (cigaretta, szeszes ital)
- közlekedésre (bérlet, benzin, jegy)
- bejárónőre, babysitterre
- telefonszámlára (mobil és vezetékes együtt)

²⁷ A két változó korrelációs együtthatója 0,735 volt ($p < 0,001$).

- a tévén fogható csatornák előfizetési díjára és a beltéri egység bérleti díjára
- internet előfizetésre
- lakásfenntartásra összesen

A megelőző 3 hónapban elköltött összeg:

- ruházkodásra
- egészségügyi kiadásokra (orvos, gyógyszer, gyógyhatású készítmények)
- tisztálkodó szerekre, testápolásra
- mosóporokra, tisztítószerekre
- művelődésre, oktatásra, korrepetálásra
- szórakozásra
- sportra
- szépségápolásra (fodrász, kozmetikus, szolárium)

A megelőző 12 hónapban elköltött összeg:

- háztartási- és lakásfelszerelési cikkekre
- üdülésre
- lakáskarbantartásra (pl. festés, tetőjavítás)
- tartós műszaki cikkekre
- tartásdíj fizetésére
- más háztartás pénzübeli támogatására (pl. külön élő szülők vagy felnőtt gyerekek támogatása)
- házádóra, ingatlanadóra

A korábbi tanulmányok által leírt tipikus élmény- és tárgy-vásárlások alapján az élményekre fordított kiadásoknak a szórakozásra, sportra és üdülésre költött pénz egy hónapra jutó összegét, a tárgyakra fordított kiadásoknak a ruházkodásra és a tartós műszaki cikkekre költött pénz egy hónapra jutó összegét tekintettem. A két adatfelvétel kiadásait 2005-ös forintra számítottam át, valamint egy fogyasztási egységre konvertáltam a klasszikus OECD skála segítségével. Mindkét kiadási változót elosztottam a teljes havi kiadás összegével, így az elemzésben használt változók azt mutatják, hogy a háztartás kiadásainak hány százalékát fordították élményekre, illetve tárgyakra. Átlagosan a mintánkban ezek az arányok sorrendben 2,22% és 4,73% (6. táblázat).

Az elemzésbe azok kerültek be, akiknél a szubjektív jóllét indikátorai és a kiadási változók sem hiányoztak. Továbbá kizártam azokat a háztartásokat és személyeket, ahol az élményekre vagy tárgyakra fordított kiadási arány meghaladta a 30 százalékot. Összesen 6080 személy adatait elemeztem.

6. táblázat:

A legfontosabb változók leíró statisztikái (TÁRKI Háztartás Monitor)

Változó	N	Átlag	SD	Min	Max
Élettel való elégedettség	6080	6,18	1,97	0	10
Élményekre fordított kiadás (%)	6080	2,22	4,02	0	27,33
Tárgyakra fordított kiadás (%)	6080	4,73	5,06	0	28,40
Ekvivalens kiadás (HUF)	6080	46495	29076	5198	405467

A becslések során a következő kontrollváltozókat használtam: ekvivalens háztartási kiadás (ln), ekvivalens háztartási jövedelem (ln), társadalmi osztály, nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, egészségi állapot, roma etnikum, vallásosság, a lakás/ház értéke (ln), háztartásméret, településtípus, régió, év.

4.4.2. Becslési eljárások

Az élmények és tárgyak szubjektív jóllétre gyakorolt hatását elsőként lineáris modellel (OLS) becsültem.

$$S_i = \alpha + \beta_1 \cdot E_i + \beta_2 \cdot M_i + \Gamma \cdot X_i + \varepsilon_i$$

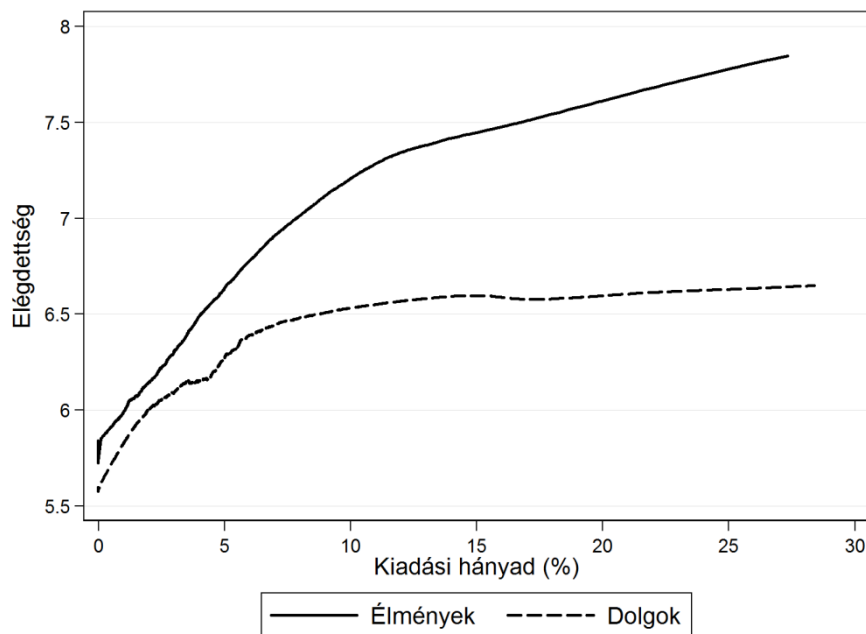
ahol S_i az élettel való elégedettség, E_i az élményekre, M_i a tárgyakra fordított kiadási arány, X_i pedig a kontrollváltozók vektora. A fő kérdésem az volt, hogy az élmények jólléti hatása valóban erősebb-e mint a tárgyaké, azaz igaz-e, hogy $\beta_1 > \beta_2$.

A lineáris elemzés során ugyanakkor azzal a feltevessel élünk, hogy minden újabb élményekre vagy tárgyakra költött forint jólléti hatása azonos, azaz a marginális hatások konstansak. Hasonló implicit feltevés áll a pszichológiai kísérletek mögött is, amik azt vizsgálják, hogy a legutóbbi élményekre vagy tárgyakra fordított összeg mennyivel növelte az illető boldogságát, de azzal a kérdéssel nem foglalkoznak, hogy ez a hatás milyen mértékben változik a korábban élményekre/tárgyakra elköltött pénzmennyiség függvényében.

Ez a feltevés azonban könnyen téves lehet. Nincs okunk azt várni, hogy a korábban élményekre/tárgyakra költött pénzmennyiségtől függetlenül minden egyes újabb forint azonos mértékben növeli az étellel való elégedettséget. Inkább számíthatunk egy ellaposodó, a csökkenő határhaszon elvének megfelelő hatásra. Ezt sugallják az adatok alapján kirajzolódó kétváltozós összefüggések is. Az 8. ábra az élményekre/tárgyakra fordított kiadási hányad és az étellel való elégedettség közti összefüggést mutatja: mindkét típusú kiadásnál a kiadási hányad növekedésével párhuzamosan az elégedettség is emelkedik, ugyanakkor egy küszöbérték felett az újabb élményekre/tárgyakra költött forintok, már nem járnak együtt igazán érdemi elégedettség-növekedéssel. Különösen igaz ez a megállapítás a materiális dolgok esetében.

8. ábra:

Az élmények és tárgyak vásárlásának kapcsolata az elégedettséggel (kétváltozós nemparametrikus összefüggés)

Mindezek alapján érdemes olyan becsléssel is vizsgálni a kiadások és a szubjektív jóllét közti kapcsolatot, ami megengedi a marginális hatások nemlinearitását, illetve a két kiadás esetében a marginális hatások eltérő mértékű változást is. Ezt a következő függvénnyel tettem meg:

$$S_i = \alpha + \beta_1 \cdot \frac{E_i^{1-\rho_1}}{1-\rho_1} + \beta_2 \cdot \frac{M_i^{1-\rho_2}}{1-\rho_2} + \Gamma \cdot X_i + \varepsilon_i$$

Ebben az esetben a két kiadási változóhoz két paraméter tartozott, amelyek együttesen határozzák meg az élmények és tárgyak szubjektív jólléttel való kapcsolatát. A ρ paraméter értéke mutatja meg, hogy a marginális hatások csökkenőek, konstansok vagy esetleg növekvőek, míg a β paraméter azt jelzi, hogy a hatások pozitívak vagy negatívak. Amennyiben $\rho > 0$, a marginális hatás csökkenő, amennyiben $\rho = 0$, a hatás konstans, míg $\rho < 0$ növekvő marginális hatást jelent. Az egyenletet nemlineáris legkisebb négyzetek módszerrel becsültem.

A lineáris és nemlineáris becslések esetében is a robusztus standard hibákat háztartási szinten klaszterezve becsültem, mivel a kiadások háztartási szinten álltak rendelkezésre.

4.4.3. *Eredmények*

A lineáris becslések eredményeit a 7. táblázat mutatja. Az (1)-es modellben kontrollváltozóként egyedül az ekvivalens háztartási kiadás logaritmus, míg a (2)-es modellben a kontrollváltozók teljes köre szerepel. Mindkét becslés esetén azt látjuk, hogy minél nagyobb az élményekre és tárgyakra fordított kiadási arány, annál magasabb a szubjektív jóllét, azonban az élmények becsült együtthatója nagyjából a duplája a tárgyakra együtthatójának. A kontrollváltozókat is tartalmazó modell esetében a hatások kisebbek, azaz a gazdasági-társadalmi státus – nem meglepő módon – erősen összefügg a kiadások szerkezetével és a szubjektív jólléttel is. Ebben a modellben az élményekre fordított kiadási arány 1 százalékponttal magasabb értéke 0,031 egységgel magasabb élettél való elégedettséggel jár együtt, míg a materiális dolgok esetében azonos mértékű növekedés 0,016 egység jóllétnövekedéssel párosul. Ugyanakkor a két együttható nem különbözik szignifikáns mértékben egymástól. Ez az eredmény kvalitatíve megegyezik a korábbi pszichológiai kísérletekből levont következtetésekkel: érdekesebb élményeket vásárolni materiális dolgok helyett.

Az eredmények robusztusságát néhány további modellel ellenőriztem. Ezeknek eredményeit a fejezet végén lévő Függelék 14. táblázata mutatja. Az (1)-es modellben az anyagi helyzet indikátorainak deciliseit szerepeltettem a modellben annak érdekében, hogy a hatásukat flexibilisebb formában becsülhessem. A (2)-es modellben OLS helyett ordinális probittal becsültem a modellt. A (3)-as és (4)-es

modellben bal oldali változóként a két szubjektív jólléti mutatót használtam külön-külön az átlaguk helyett. Az (5)-ös modellben kizártam azokat, akik nem költöttek egyetlen forintot sem élményekre vagy tárgyakra, míg a (6)-os modellben csak azok szerepeltek, akik a kérdező szerint végig koncentrálni tudtak az egyéni kérdőívre. Az eredményeket befolyásolhatja az is, hogy a materiális dolgok közé sorolt ruházkodásra költött forintok egy része alapszükségletnek tekinthető, így nem szabadon felhasználható összegként tekinthetünk rájuk. Ennek ellenőrzésére havi 1000 forint (éves szinten 12000 forint) ruházkodásra fordított ekvivalens kiadást alapszükségletként definiáltam, és csak az ezt meghaladó összeget soroltam a tárgyakra fordított kiadások közé. A (7)-es modell eredményei alapján ennek a módosításnak sincs érdemi hatása az eredményekre. Összességében a robusztussági becslések eredményei nem mondanak ellent a korábbiaknak: az élmények becslött együtthatója rendre nagyobb, mint a tárgyak koefficiense. Néhány esetben az élmények és tárgyak becslött együtthatója szignifikánsan el is tér egymástól.

7. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, OLS (TÁRKI Háztartás Monitor)

	(1)	(2)
Élményekre fordított kiadás (%)	0.077*** (0.008)	0.031*** (0.007)
Tárgyakra fordított kiadás (%)	0.045*** (0.007)	0.016*** (0.006)
Ekvivalens kiadás (ln)	igen	igen
Kontrollváltozók		igen
Korrigált R ²	0.115	0.346
N	6080	6080
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.005	0.136

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

Kontrollváltozók: ekvivalens jövedelem (ln), társadalmi osztály, nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, egészségi állapot, roma etnikum, vallásosság, háztartásméret, a ház/lakás értéke (ln), településtípus, régió, év

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

A nemlineáris modell eredményeit a 8. táblázat mutatja. Az (1)-es modell ebben az esetben is csak a kiadási változókat tartalmazza, míg a (2) modell az összes

kontrollváltozót bevonja az elemzésbe. A (2)-es modell ρ_1 és ρ_2 paramétereinek becslései azt mutatják, hogy míg a materiális dolgok esetében a marginális hatások csökkenő pályát írnak le (ρ_2 értéke 0,576, ami szignifikánsan pozitív), addig az élményekre fordított kiadási arány esetében nem tudjuk elutasítani a konstans marginális hatások hipotézisét (ρ_1 értéke 0,035, ami nem különbözik szignifikáns mértékben nullától). Igaz, a két paraméter között nincs statisztikailag szignifikáns eltérés. A β paraméter értéke csak a tárgyak esetében szignifikáns, azonban az élmények esetében a becsült 0,031-es koefficiens megegyezik a lineáris becslésnél látottal. A két modell együttthatójának szignifikanciabeli különbsége a nemlineáris modell magasabb standard hibájának tudható be, ami a változóhoz tartozó két paraméter becslésének következménye. Mivel a kiadások és az étellel való elégedettség közti kapcsolatot β és ρ paraméterek együttesen határozzák meg, ezért érdemes a becsült együttthatók alapján egy ábrán megjeleníteni a vizsgált kapcsolatokat.

A 9. ábra az elégedettség és az élmények/tárgyak kiadási aránya közti összefüggést mutatja, azaz egyfajta hasznossági függvényeket ábrázol. A 10. ábra pedig a marginális hatásokat ábrázolja, azaz az itt szereplő görbék a határhaszon függvényeknek felelnek meg. A két ábra alapján jól látszik, hogy az élményekre fordított kiadási arány 1 százalékponttal magasabb értéke függetlenül az élmények kiadási arányától rendre 0,03 egységgel nagyobb szubjektív jólléttel jár együtt. A materiális dolgokra fordított kiadási arány 1 százalékpontos emelkedése ezzel szemben abban az esetben párosul ehhez hasonló jóllétnövekedéssel, ha a tárgyakra fordított pénzmennyiség az összes kiadáson belül alacsony (2 százaléknál nem magasabb). Amennyiben a tárgyakra fordított kiadási arány eléri az 5 százalékot, a marginális hatás mértéke 0,015 egység körülivé válik, és tovább csökken a tárgyakra fordított kiadási arány növekedésével párhuzamosan. Azaz az a személy, akinek a kiadásai között a tárgyakra fordított forintok aránya jelentős, nem számol be lényegesen magasabb elégedettségről annál, aki kiadásainak csak kisebb hányadát költi materiális dolgokra.

A nemlineáris becslés esetében lefuttattam a modellt olyan formában, hogy a ruházódásra fordított ekvivalens kiadás közül havi 1000 forintot alapszükségletnek tekintettem (Függelék 15. táblázat). Ez a becslés érdemileg nem tér el a főszövegben bemutatott eredményektől: ρ paraméter értéke az élményekre fordított kiadási arány

esetében igen közel van a 0 értékhez, és ennek megfelelően erősen inszignifikáns, míg a tárgyak esetében a ρ együttható szignifikánsan pozitív.

8. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (TÁRKI Háztartás Monitor)

		(1)	(2)
Élményekre fordított kiadás (%)	β_1	0.139*** (0.015)	0.031 (0.020)
	ρ_1	0.573*** (0.091)	0.035 (0.348)
Tárgyakra fordított kiadás (%)	β_2	0.097*** (0.015)	0.040*** (0.013)
	ρ_2	0.670*** (0.105)	0.576** (0.255)
Ekvivalens kiadás (ln)		igen	igen
Kontrollváltozók			igen
Korrigált R ²		0.127	0.352
N		6080	6080
Egyenlő β együtthatók tesztjének p-értéke		0.075	0.730
Egyenlő ρ együtthatók tesztjének p-értéke		0.494	0.211

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

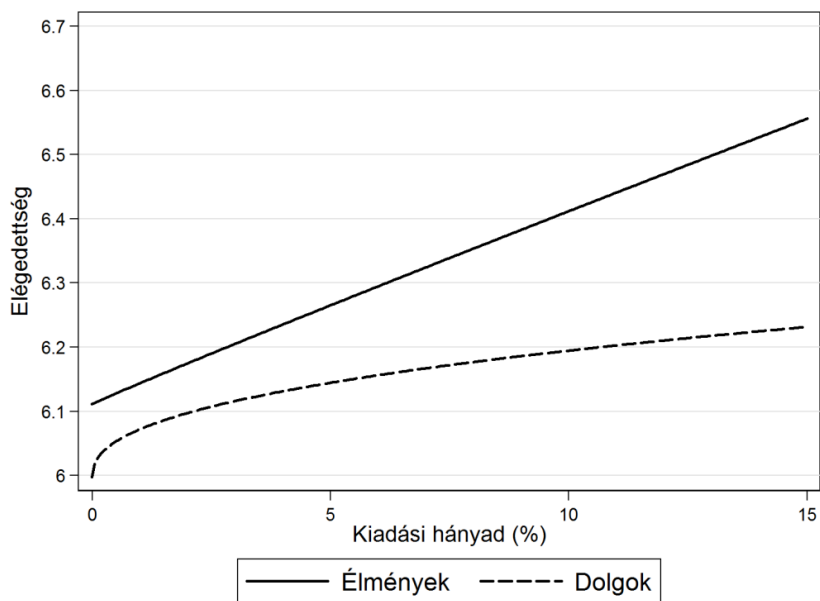
Kontrollváltozók: ekvivalens jövedelem (ln), társadalmi osztály, nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, egészségi állapot, roma etnikum, vallásosság, háztartásméret, a ház/lakás értéke (ln), településtípus, régió, év

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

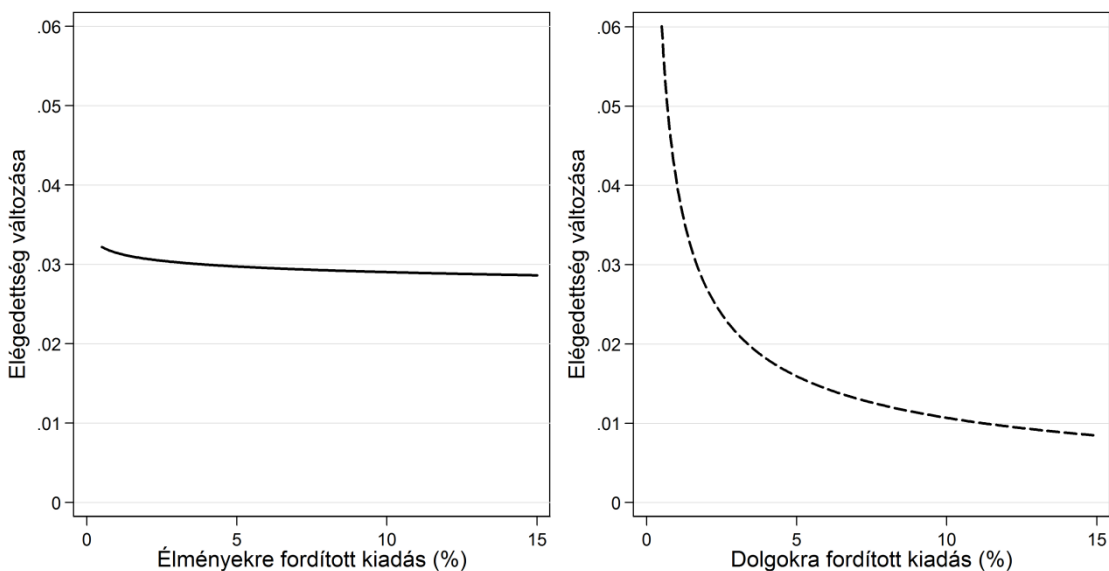
* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

9. ábra:

Az élmények és tárgyak vásárlásának kapcsolata az elégedettséggel (TÁRKI Háztartás Monitor)

10. ábra:

Az élmények és tárgyak vásárlásának elégedettségre gyakorolt marginális hatása (TÁRKI Háztartás Monitor)

Megjegyzés: A 8. táblázat (2)-es modellje alapján

A nemlineáris becslés lehetőséget ad arra is, hogy meghatározzuk az élettél való elégedettséget maximalizáló kiadási allokációt is. Optimális kiadási szerkezet esetén az élményekre és tárgyakra költött utolsó pengzegység marginális hatása egyenlő, azaz:

$$\beta_1 \cdot E_i^{-\rho_1} = \beta_2 \cdot M_i^{-\rho_2}$$

Az élményekre és tárgyakra fordított átlagos kiadást (2,22 százalék + 4,73 százalék = 6,95 százalék) adottnak véve azt az eredményt kapjuk, hogy élményekre a teljes kiadás 5,32 százalékát, míg tárgyakra 1,63 százalékát kellene fordítani. A tényleges 1:2 „élmény-tárgy” kiadási arány helyett tehát durván egy 3:1 arány lenne egyéni jólléti szempontból optimális. Egy ilyen változás 0,026 egységgel magasabb elégedettséggel járna együtt, ami első pillantásra nem tűnik jelentős mértékűnek, azonban megfelel az ekvivalens jövedelem és háztartási kiadás egyidejű 7,9 százalékos emelkedésének.

4.5. Elemzés 2: KSH Háztartási Költségvetési Felvétel

4.5.1. Adatok

A második elemzésemhez a KSH Háztartási Költségvetési Felvétel (HKF) Molnár György [2005] által előállított 2000-2002 közötti rotációs paneljének 2001-es és 2002-es adatait használtam.²⁸ A HKF keretében évente nagyjából 10000 háztartás rögzíti részletesen egy-egy hónapig a kiadásait, majd a következő év első negyedében a fontosabb és jelentősebb kiadástípusok esetében megadja azok (előző évre vonatkozó) éves értékeit is. A HKF mintájában évről-évre a háztartások harmada cserélődik, azaz egy-egy háztartás három évig szerepel a mintában. Az elemzéshez azon háztartások adatait használtam fel, amelyek 2000 és 2002 között szerepeltek a HKF-mintában. Ennek a rotációs panelnek a különlegességét az adja, hogy az utolsó éves adatfelvétel során a mintában harmadik éve részt vevő háztartások felnőtt tagjai (mintegy 3500 fő) egy szubjektív kérdéseket tartalmazó kiegészítő kérdőívet is kitöltöttek, amiben az étellel való elégedettségükről is beszámoltak.

Az étellel való elégedettséget a kiegészítő kérdőív a következő kérdéssel mérte: „Mindent egybevetve, jelenleg mennyire elégedett vagy elégedetlen az élete alakulásával?”. Erre egy ötfokozatú skála segítségével válaszolhattak a kérdezettek, ahol az 1-es érték a nagyon elégedett, az 5-ös érték pedig a nagyon elégedetlen válasznak felelt meg. Az elemzéshez a válaszokat fordított sorrendre kódoltam, így a

²⁸ A HKF-ről és az adatállomány előállításáról az itt leírtaknál részletesebben lásd Molnár [2005].

magas érték magasabb elégedettséget jelent, majd a beforgatott változó felső két kategóriáját összevontam, mivel a válaszadók rendkívül alacsony arányban vallották magukat teljesen elégedettnek.

A kiadásokat az egy hónapig tartó naplóvezetés és az egyes kiadási tételek éves értékei alapján határoztam meg. Mivel a függő változónk értékei az összes kérdezett esetében azonos időpontból származtak, míg a naplóvezetés hónapja háztartásonként eltérő volt, ezért igyekeztem az éves lekérdezésből származó kiadási összegeket használni. Ennek oka az volt, hogy a háztartás egész éves kiadási szerkezetét minél pontosabban leíró változókat próbáltam képezni. Mivel a naplóvezetés hónapja erősen befolyásolhatja az egyes kiadástípusok teljes kiadáson belüli részarányát, ezért kizárólag a havi adatokra való támaszkodás hamis képet nyújtana a háztartás kiadási szerkezetéről, torzítva ezzel a becsléseket.²⁹ Éppen ezért amennyiben egy adott kiadástípus esetén rendelkezésre állt havi és éves érték is, akkor az éves értéket használtam fel a háztartási kiadások számításánál, amennyiben pedig csak az egy hónapra vonatkozó kiadási összeg volt ismert, akkor az alapján számítottam éves kiadási értéket. A 2001-es kiadásokat, jövedelmeket 2002-es forintra számítottam át. A háztartási kiadásokat egy fogyasztási egységre konvertáltam a klasszikus OECD skála segítségével.

Az élményekre fordított kiadások közé soroltam az utazásra, szórakozásra (színház, mozi, sport, stb.) költött összegeket és a vendéglátóhelyeken történő étel- és ital-fogyasztást.³⁰ Éves adatok az utazások illetve a szórakozási kiadások közül egy típus esetében álltak rendelkezésre. A tárgyakra fordított kiadások csoportját a ruha, ékszerek/műalkotások és műszaki cikkek alkották. Éves kiadási összegeket ismertem a műszaki cikkek esetében, illetve jelentős részben az ékszerek/műalkotások és a ruházatkódás kiadási tételei esetében is. Az élmények és a tárgyak esetében is olyan változókat képeztem, amik azt mutatták meg, hogy a háztartás kiadásainak hány százalékát fordították élményekre, illetve tárgyakra. A vizsgált két évben átlagosan ezek az arányok sorrendben 1,8 és 6,3 százalék körüliek voltak (9. táblázat).

Az elemzésből kizártam azokat a háztartásokat, ahol a kiadási naplót nem vezették folyamatosan illetve a naplóvezetés hónapjában a havi kiadások a

²⁹ Mivel a naplóvezetés hónapja véletlenszerűen van meghatározva, ezért az élményekre és tárgyakra fordított kiadási arányra vonatkozó becslésben a havi adatokra támaszkodás egy klasszikus mérési hibát eredményez, ami a becslést együtthatókat nulla felé torzítja.

³⁰ Az élmények és tárgyak kiadási tételeit a Függelék 13. táblázata tartalmazza.

szokásosnál lényegesen nagyobbak vagy kisebbek voltak. Továbbá kihagytam azokat a háztartásokat is, ahol valamelyik évben nem tudtam ekvivalens háztartási kiadást meghatározni, vagy az élményekre vagy a tárgyakra fordított kiadási arány meghaladta a 30 százalékot. A mintaselekción során így abból a 3525 főből, akinél rendelkezésre állt az étellel való elégedettség mutatója 513 főt zártam ki.

9. táblázat:

A legfontosabb változók leíró statisztikái (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

Változó	N	Átlag	SD	Min	Max
Étellel való elégedettség	3013	2,68	0,99	1	4
Élményekre fordított kiadás (%), 2001	3013	1,65	3,23	0	22,64
Élményekre fordított kiadás (%), 2002	3013	2,00	3,80	0	27,63
Élményekre fordított kiadás változása (%pont), 2002-2001	3013	0,35	3,50	-16,85	27,63
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2001	3013	6,44	5,21	0	29,26
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2002	3013	6,26	4,86	0	29,04
Tárgyakra fordított kiadás változása (%pont), 2002-2001	3013	-0,17	5,24	-24,46	23,45
Ekvivalens kiadás (HUF), 2001	3013	587622	294652	154939	3227690
Ekvivalens kiadás (HUF), 2002	3013	628360	358130	148026	5444450
Ekvivalens kiadás változása (HUF), 2002-2001	3013	40738	283435	-1858977	3772701

A becslések során a kontrollváltozók között a következők szerepeltek: ekvivalens háztartási kiadás (ln), nem, életkor és négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, dohányzás, gyógyszeresedés, tartósan beteg/gondozásra szoruló személy a háztartásban, ekvivalens háztartási jövedelem (ln), szubjektív anyagi helyzet, háztartásméret, gyerekek száma a háztartásban, a ház/lakás értéke (ln), kis (4-12 m²) szobák száma, nagy (12 m²-nél nagyobb) szobák száma, ingatlan típusa, településtípus, régió, a naplővezetés hónapja.

4.5.2. Becslési eljárások

Első lépésben – a Háztartás Monitor adatainak elemzéséhez hasonlóan – azt vizsgáltam meg, hogy az élményekre és tárgyakra fordított kiadási arány hogyan függ össze a szubjektív jólléttel. Az elemzéshez a 2002-es adatokat használtam és a következő egyenletet becsültem OLS modellel:

$$S_{i(2002)} = \alpha + \beta_1 \cdot E_{i(2002)} + \beta_2 \cdot M_{i(2002)} + \Gamma \cdot X_{i(2002)} + \varepsilon_i$$

ahol $S_{i(2002)}$ az étellel való elégedettség, $E_{i(2002)}$ az élményekre, $M_{i(2002)}$ a tárgyakra fordított kiadási arány, $X_{i(2002)}$ pedig a kontrollváltozók vektora.

Ezt követően a korábban bemutatott nemlineáris becsléseket is lefuttattam:

$$S_{i(2002)} = \alpha + \beta_1 \cdot \frac{E_{i(2002)}^{1-\rho_1}}{1-\rho_1} + \beta_2 \cdot \frac{M_{i(2002)}^{1-\rho_2}}{1-\rho_2} + \Gamma \cdot X_{i(2002)} + \varepsilon_i$$

Végül az élményekre és tárgyakra fordított kiadási arányok 2001 és 2002 közötti változása és az elégedettség közti kapcsolatot vizsgáltam a következő modellel:

$$S_{i(2002)} = \alpha + \beta_1 \cdot \Delta E_i + \beta_2 \cdot E_{i(2001)} + \beta_3 \cdot \Delta M_i + \beta_4 \cdot M_{i(2001)} + \Gamma \cdot \Delta X_i + \Psi \cdot X_{i(2001)} + \varepsilon_i$$

ahol $S_{i(2002)}$ az étellel való elégedettség 2002-ben, ΔE_i , ΔM_i és ΔX_i sorrendben az élményekre fordított kiadások arányának, a tárgyakra fordított kiadások arányának és a kontrollváltozók változásai³¹ 2001 és 2002 között. $E_{i(2001)}$ az élményekre, $M_{i(2001)}$ a tárgyakra fordított kiadások aránya, $X_{i(2001)}$ pedig a kontrollváltozók 2001-es értékei. Ebben az elemzésben az elsődleges kérdésünk az volt, hogy az élményekre fordított kiadások változásának jólléti hatása meghaladja-e tárgyakra fordított kiadások változásának hatását, azaz igaz-e, hogy $\beta_1 > \beta_3$.

A becslések során a robusztus standard hibákat háztartási szinten klaszterezve becsültem.

4.5.3. *Eredmények*

A 2002-es kiadási arányok és az étellel való elégedettség kapcsolatát vizsgáló becslések eredményeit a 10. táblázat mutatja. Az (1)-es modellben kizárólag a kiadások változói szerepelnek, míg a (2)-es modell tartalmazza a kontrollváltozók teljes körét. Az eredmények összhangban vannak a TÁRKI Háztartás Monitor adatain végzett elemzéssel és a szakirodalom korábbi eredményeivel is. Mindkét kiadástípus esetében igaz, hogy a magasabb kiadási arány nagyobb elégedettséggel

³¹ Amennyiben értelmezhetőek voltak.

párosul, azonban az élmények becsült együtthatója nagyjából kétszerese a tárgyak együtthatójának, jóllehet statisztikai értelemben egyik modellben sem tudjuk elutasítani a két koefficiens egyezőségét. A (2)-es modell eredményei szerint amennyiben az élményekre fordított kiadási arány 1 százalékponttal nagyobb egy háztartásban, akkor tagjainak étellel való elégedettsége 0,020 egységgel magasabb, míg a tárgyak esetében hasonló változás 0,012 egységgel magasabb jólléttel jár együtt.

10. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, OLS (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

	(1)	(2)
Élményekre fordított kiadás (%), 2002	0.030 ^{***} (0.008)	0.020 ^{***} (0.007)
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2002	0.019 ^{***} (0.006)	0.012 ^{**} (0.006)
Ekvivalens kiadás (ln), 2002	igen	igen
Kontrollváltozók		igen
Korrigált R ²	0.102	0.235
N	3013	3013
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.297	0.390

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, dohányzás, gyógyszeresedés, tartósan beteg/gondozásra szoruló személy a háztartásban, ekvivalens háztartási jövedelem (ln), szubjektív anyagi helyzet, háztartásméret, gyerekek száma, a ház/lakás értéke (ln), kis (4-12 m²) szobák száma, nagy (12- m²) szobák száma, ingatlan típusa, településtípus, régió, naplővezetés hónapja

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Az eredmények akkor sem változnak érdemben, ha a logaritmusos forma helyett az anyagi helyzet indikátorainak deciliseit szerepeltetjük a modellben, OLS helyett ordinális probittal becsüljük a modellt, vagy kizárjuk azokat, akik nem költöttek egyetlen forintot sem élményekre vagy tárgyakra 2002-ben. Az sem befolyásolja a következtetéseket, ha éves szinten 12000 forint ruházatkódásra fordított ekvivalens kiadást alapszükségletként definiálok, és csak az ezt meghaladó összeget

sorolom a tárgyakra fordított kiadások közé. Ennek a módosításnak sincs érdemi hatása az eredményekre. A becsléseket a Függelék 16. táblázata tartalmazza.

A Háztartás Monitorok adatain végzett elemzéshez hasonlóan a HKF adatain is lefuttattam a nemlineáris becsléseket (11. táblázat). Ezek eredményei érdemben nem térnek el a korábbiaktól. A marginális hatások jellegét leíró ρ paraméter értéke az élményekre fordított kiadási arány esetében nem különbözik szignifikánsan 0-tól (a becsült együttható 0,228). A tárgyakra fordított kiadási arány a becsült együttható pozitív és szignifikáns (0,711). Azaz tárgyakra fordított kiadásokra jellemző inkább a csökkenő marginális hatás, míg az élményekre fordított kiadási arány esetében nem lehet elutasítani a konstans marginális hatások hipotézisét. Azonban a két ρ paraméter nem különbözik statisztikailag is szignifikáns mértékben. A β paraméter értéke csak a tárgyak esetében szignifikáns. Az élmények esetében β a lineáris modell együtthatójánál bár kissé magasabb, de standard hibája is háromszor akkora, így nem lesz statisztikailag szignifikáns. Ez azonban elsősorban a változóhoz tartozó két paraméter becsléséből következő hatékonyságvesztésnek tudható be. A β és ρ paraméterek által együttesen meghatározott hasznosságfüggvényeket és marginális hatásokat a 11. ábra illetve a 12. ábra mutatja.

A nemlineáris becslés alapján ezúttal is meg tudjuk határozni azt az optimális kiadási szerkezetet, ahol az élményekre és tárgyakra költött utolsó pénzegységek marginális jólléti hatása azonos. Ha a két kiadástípusra költött forintok átlagos összege (a teljes kiadás 8,26 százaléka) nem változik, csak a szerkezetük módosul, azt kapjuk, hogy a szubjektív jóllét maximalizálása érdekében élményekre a teljes kiadás 5,66 százalékát, míg tárgyakra 2,60 százalékát kellene fordítani. Az optimális „élmény-tárgy” kiadási arány tehát durván 2:1 lenne, ami alapvetően tér el a tényleges 1:3 aránytól. Ez a változás 0,029 egységgel magasabb elégedettséghez vezetne, ami egyenértékű az ekvivalens jövedelem és háztartási kiadás egyidejű 9,9 százalékos emelkedésével.

A nemlineáris becslés esetében lefuttattam a modellt olyan formában, hogy a ruházkodásra fordított ekvivalens kiadás közül havi 1000 forintot alapszükségletnek tekintettem (Függelék 17. táblázat). Ez a becslés igen hasonló az fent közöltekhöz: ρ paraméter értéke az élményekre fordított kiadási arány esetében nem különbözik szignifikánsan 0-tól, míg a tárgyak esetében pedig szignifikánsan pozitív.

11. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

		(1)	(2)
Élményekre fordított kiadás (%), 2002	β_1	0.042**	0.030
		(0.021)	(0.019)
	ρ_1	0.218	0.228
		(0.343)	(0.430)
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2002	β_2	0.033	0.040**
		(0.029)	(0.018)
	ρ_2	0.323	0.711***
		(0.499)	(0.229)
Ekvivalens kiadás (ln), 2002		igen	igen
Kontrollváltozók			igen
Korrigált R ²		0.103	0.249
N		3013	3013
Egyenlő β együtthatók tesztjének p-értéke		0.825	0.706
Egyenlő ρ együtthatók tesztjének p-értéke		0.868	0.292

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

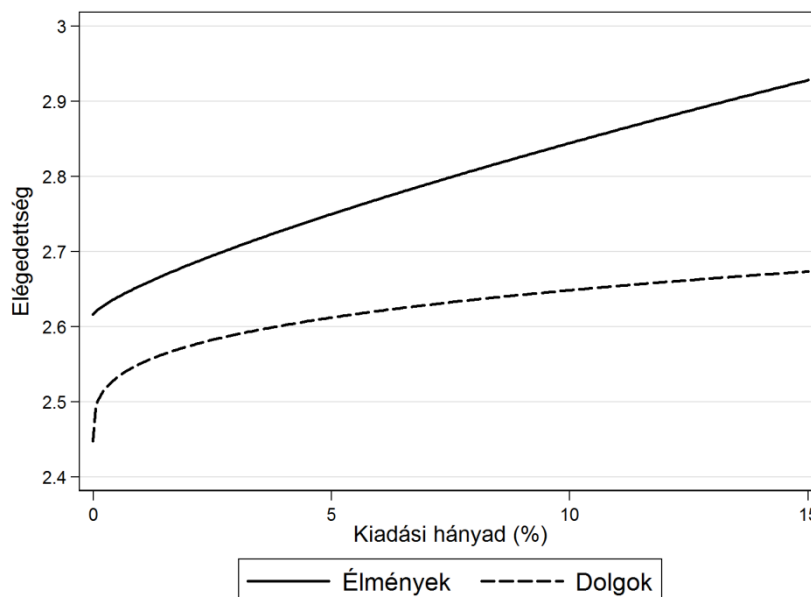
Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, dohányzás, gyógyszeresedés, tartósan beteg/gondozásra szoruló személy a háztartásban, ekvivalens háztartási jövedelem (ln), szubjektív anyagi helyzet, háztartásméret, gyermekek száma, a ház/lakás értéke (ln), kis (4-12 m²) szobák száma, nagy (12- m²) szobák száma, ingatlan típusa, településtípus, régió, naplővezetés hónapja

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

11. ábra:

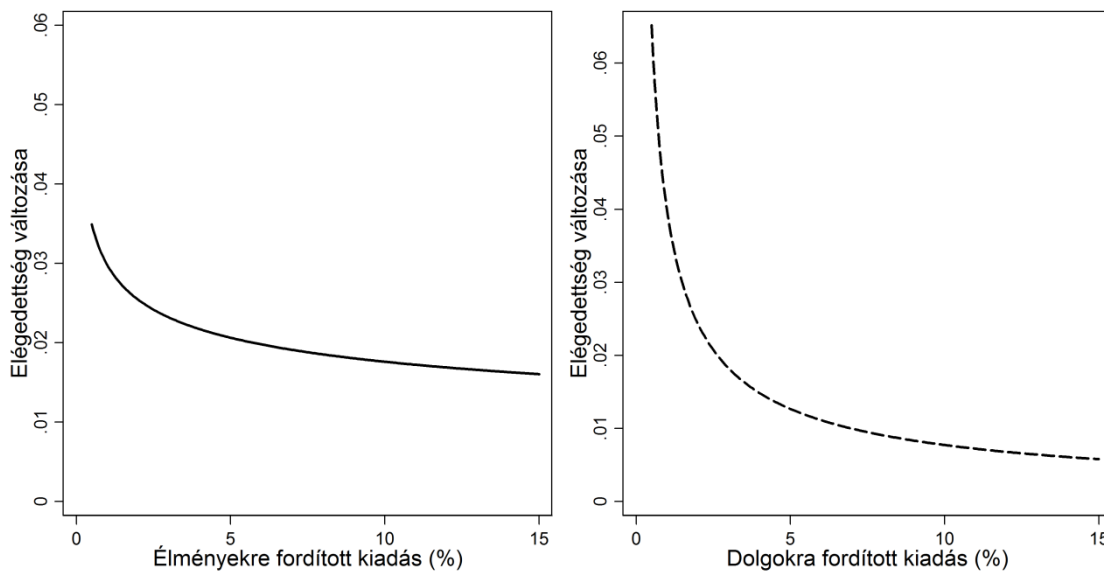
Az élmények és tárgyak vásárlásának kapcsolata az elégedettséggel (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

Megjegyzés: A 11. táblázat (2)-es modellje alapján

12. ábra:

Az élmények és tárgyak vásárlásának elégedettségre gyakorolt marginális hatása (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

Megjegyzés: A 11. táblázat (2)-es modellje alapján

A 12. táblázat mutatja a kiadási arányok 2001-2002 közötti változásainak és 2001-es szintjeinek kapcsolatát az étellel való elégedettséggel. A kontrollváltozók nélküli (1) és a kontrollváltozókat is tartalmazó (2) becslésben egyaránt magasabb

(jóllehet nem szignifikáns mértékben) az élményekre kötött kiadási arány becsült együtthatója. A koefficiensek pedig hasonlóak a csak a kiadási szinteket tartalmazó modellek együtthatóihoz.

Összhangban az eddigi eredményekkel a kiadási arányok változásainak becsült együtthatói is azt mutatják, hogy az élményekre költött forintok némiképp magasabb elégedettséggel járhatnak együtt. A (2)-es modell alapján az élményekre fordított kiadási arány 1 százalékpontos emelkedése 0,018 egységgel magasabb jólléttel párosul, míg a tárgyakra fordított kiadási arány 1 százalékpontos növekedése esetén csak 0,012 egységgel nagyobb az élettél való elégedettség. Bár a korábbi becslésekhez hasonlóan az élmények együtthatója duplája a tárgyak együtthatójának, nem különböznek szignifikáns mértékben.

Az élmények és a tárgyak kiadási arányában bekövetkező változások becsült együtthatói a fentiekhez hasonlóak abban az esetben is, ha háztartási kiadás, jövedelem illetve a ház/lakás értéke decilisenként szerepel a modellben, ha OLS helyett ordinális probittal becsüljük a modellt, illetve ha kizárjuk azokat, akik nem költöttek egyetlen forintot sem élményekre vagy tárgyakra 2001-ben vagy 2002-ben. Ezeket a becsléseket a Függelék 18. táblázata tartalmazza.

12. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások és változásuk kapcsolata az étellel való elégedettséggel, OLS (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

	(1)	(2)
Élményekre fordított kiadás változása (%pont), 2002-2001	0.019** (0.008)	0.018** (0.007)
Tárgyakra fordított kiadás változása (%pont), 2002-2001	0.014** (0.006)	0.012** (0.006)
Élményekre fordított kiadás (%), 2001	0.039*** (0.011)	0.017* (0.010)
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2001	0.013** (0.007)	0.010 (0.007)
Ekvivalens kiadás (ln) és változása	igen	igen
Kontrollváltozók és változásuk		igen
Korrigált R ²	0.122	0.264
N	3013	3013
Egyenlő „változás” együtthatók tesztjének p-értéke	0.627	0.543
Egyenlő „szint” együtthatók tesztjének p-értéke	0.067	0.613

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, dohányzás, gyógyszeresedés, tartósan beteg/gondozásra szoruló személy a háztartásban, ekvivalens háztartási jövedelem (ln), szubjektív anyagi helyzet, háztartásméret, gyerekek száma, a ház/lakás értéke (ln), kis (4-12 m²) szobák száma, nagy (12- m²) szobák száma, ingatlan típusa, településtípus, régió, naplővezetés hónapja

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

4.6. Az elemzések korlátai

Korábban kiemeltem az élmények és tárgyak boldogságra gyakorolt hatását vizsgáló kísérletek korlátait és problémáit, ugyanakkor a tanulmányban alkalmazott módszertannak is megvannak a maga hátulütői. A következőkben ezeket tekintem át.

A legnagyobb hátránya az elemzésemnek, hogy – ellentétben a kísérletekkel – nem beszélhetünk oksági hatásokról: nem tudjuk egyértelműen azt állítani, hogy az élményekre/tárgyakra fordított magasabb kiadási arány hatására nő meg az étellel való elégedettség. Először is könnyen elképzelhető, hogy az általam becsült kapcsolat esetében egy fordított okság (is) fennáll, azaz nem csak a kiadások határozzák meg az elégedettséget, hanem az elégedettség is befolyásolja a pénz elköltésének módját. A valóságtól nem teljesen elrugaszkodott például az a feltevés,

hogy egy depressziós, alacsony elégedettségű egyén inkább tárgyakat vásárol, mint élményeket.

Abban az esetben, ha lényeges (a kiadások szintjével és az elégedettséggel is összefüggő) változókat hagytam ki a becsült egyenletekből, akkor azok a becsléseim, amik a kiadási arányok szintje és az elégedettség közti kapcsolatot vizsgálják, torzítottak lehetnek. Amennyiben például a jobb egészségi állapotúak nagyobb eséllyel vásárolnak élményeket és az elégedettségük is magasabb, valamint azok az indikátorok, amiket a kontrollváltozók között szerepeltettem nem ragadják meg megfelelően az egészségi állapotot, akkor az élmények és tárgyak elégedettségre gyakorolt hatása közti különbséget felülbecsüljük. Ezt a problémát a kontrollváltozók széles körének bevonásával igyekeztem kezelni. Azokban az esetekben, ahol a kihagyott változó időben állandó, megoldást jelenthetnek azok a becslések is, amik esetében nem a kiadási arányokkal, hanem a kiadási arányok változásával igyekszem megragadni az élményekre/tárgyakra fordított forintok és a szubjektív jóllét közti kapcsolatot, mivel a kiadások változásai már nem fognak összefüggeni a kihagyott változóval. Amennyiben a kihagyott változó időben nem állandó, ez a megoldás sem tökéletes. Az előző példánál maradva, ezekben a becslésekben ugyan az egészségi állapot nem torzítja a kiadási arányok változásainak becslését³², azonban az egészségi állapot változása lép elő potenciális torzító tényezővé. Azok, akiknek romlik az egészségi állapota, feltehetően a kiadásuk kisebb hányadát fogják élményekre költeni, így körükben az élményekre fordított kiadások változása negatívabb és elégedetlenebbek is. Az endogenitási probléma tehát ebben az esetben sem orvosolható megnyugtató módon.

További problémát jelent az is, hogy a kiadások háztartási szinten állnak rendelkezésre, míg az étellel való elégedettséget egyéni szinten ismerjük. Valószínűleg az élményekre és tárgyakra fordított kiadások egyenlőtlenül oszlanak meg a háztartás tagjai között, ezért megbízhatóbb becsléseket kaphatnánk abban az esetben, ha a személyes kiadásokat ismernénk.

A kiadások retrospektív mérése is torzításhoz vezethet, ami mindét adatbázis esetében gondot okoz. Jóllehet a HKF esetében a kiadási napló vezetése megoldhatná az ezzel kapcsolatos problémát, azonban a naplóvezetés eltérő időpontjai miatt az éves kérdezésből származó kiadási tételeket kellett előnyben részesítenem. A

³² Mivel azt feltételezzük, hogy ez a kiadási arányokkal függ össze, nem pedig azok változásával.

Háztartás Monitorok adatfelvétele során az összes kiadástípus esetén a kérdezést megelőző 1-12 hónapra visszamenőleg kellett felidézniük a résztvevőknek az adott kiadási kategóriára fordított összeget. Ez nem minden esetben tekinthető egyszerű feladatnak, ami miatt kiadások értékei torzítottak lehetnek. Amennyiben ez a torzítás eltérő mértékben érinti az élményekre és tárgyakra fordított kiadási arányt, akkor az élmények és tárgyak jóllét hatása közti különbség szintén torzított. A torzítás mértékét elsősorban két jellemző befolyásolhatja: annak az időszaknak a hossza, amire vonatkozóan a kiadásokat meg kell adni, és az adott kiadási kategóriába tartozó vásárlások gyakorisága. Mivel (elsősorban a Háztartás Monitorokban) e két dimenzió tekintetében az élményekre és tárgyakra fordított kiadások változói nem különböznek lényegesen, ezért azt gondolom, hogy az élmények és tárgyak jóllét hatása közt különbség esetében a kiadások retrospektív méréséből eredő probléma kevésbé jelentős.

Végül érdemes megemlíteni azt is, hogy az élmények és tárgyak fogyasztásának szétválasztása a gyakorlatban nem a fejezetben tükröződő egyszerűséggel történik. A fogyasztási döntések nem kizárólag a tárgyak vagy élmények dilemma formájában merülhetnek fel, igen gyakran a tárgyak és élmények fogyasztása együtt jár, egymástól nem függetleníthető. A korábbi tanulmányokhoz hasonlóan ez az elemzés sem foglalkozott ezzel a kérdéssel, ez a jövőbeli kutatásokra váró feladat.

4.7. A kiadások oksági hatásának becslése a HKF segítségével

Második elemzésemben a háztartások éves kiadási szerkezetének minél pontosabb meghatározása érdekében törekedtem arra, hogy a Háztartási Költségvetési Felvétel éves lekérdezéséből származó kiadási adatokat használjam. Ennek oka az volt, hogy az étellel való elégedettség az éves felmérés kiegészítő kérdőívéből állt rendelkezésre, azaz minden kért azonos időpontban értékelte elégedettségét. Így a kiadások és az elégedettség közti összefüggés minél kevésbé torzított becslése érdekében éves kiadási adatokra volt szükségem.

Ugyanakkor a havi naplóvezetés gyakorlata lehetővé tenné azt is, hogy kizárólag a naplóban rögzített adatok segítségével vizsgálhassuk a kiadások és a szubjektív jóllét között fennálló oksági viszonyt. Amennyiben a naplóvezetés hónapja véletlenszerűen kerül meghatározásra, továbbá a szubjektív jóllét indikátorát nem az éves kiadásokkal együtt, hanem a naplóvezetés hónapjának végén kérdezik

meg az adatfelvételben résztvevőktől, akkor a kiadások és a szubjektív jóllét közötti oksági kapcsolat meghatározható a rendelkezésre álló kérdőíves adatokból is. Ez eddig csak a pszichológusok kísérleteinek segítségével volt megvalósítható.

Az oksági kapcsolat vizsgálatának lehetősége abból adódik, hogy az egy hónapig tartó naplóvezetés miatt az élmények és a tárgyak kiadási arányában egy véletlenszerű variabilitás jelenik meg. Például ugyanannak a háztartásnak az élményekre fordított kiadási aránya magasabb lesz, ha egy nyári hónapban vezeti a kiadási naplót, mint egy késő őszi naplóvezetés esetén, mivel az utazások, üdülések nagyobb valószínűséggel történnek az előbbi időszakban. Ehhez hasonlóan a tárgyakra költött kiadási arány is fluktuál az egyes hónapok között. Továbbra is előfordulhat, hogy például a jobb egészségi állapotúak, a fiatalabbak, a magasabb végzettségűek, a budapestiek többet költenek élményekre, ugyanakkor létezik egy exogén variabilitás is, ami a naplóvezetés hónapjának eltéréséből származik.

Mindez azért lényeges, mert számos kutatás mutatott rá arra, hogy a szubjektív jóllétet erősebben befolyásolják a kérdezést közvetlenül megelőző időszak eseményei [Kahneman et al., 1993, 1997]. Esetünkben ez azt jelenti, hogy a naplóvezetés hónapja végén mért elégedettségben nagyobb súllyal eshetnek latba az előző hónap kiadásai. Ennek következtében egy háztartás tagjai más-más mértékű elégedettségről számolhatnak be a naplóvezetés hónapjának függvényében, amiben tehát szerepet játszhatnak az adott hónap kiadásai is.

A véletlenszerűen megválasztott naplóvezetési időszak és a kérdéshez közelebbi történések erősebb hatása együttesen lehetőséget ad arra, hogy a naplóvezetés hónapjának instrumentális változóként történő felhasználásával meghatározzuk a szubjektív jóllét és a kiadások közti oksági kapcsolatot. Ehhez két feltételnek kell teljesülnie: (i) a naplóvezetés hónapjának és a kiadási arányoknak korrelálniuk kell egymással; (ii) a naplóvezetés hónapjának exogénnek kell lennie, azaz nem lehet olyan kihagyott változó, ami összefügg a naplóvezetés hónapjával és a szubjektív jólléttel is. Az első feltétel teljesül, ugyanakkor a második esetében felmerülnek kérdőjelek. A véletlenszerűen meghatározott naplóvezetési hónap miatt a személyes és háztartási jellemzőkkel nem fog korrelálni a naplóvezetés időszaka, azonban létezhetnek más tényezők, amikkel a kérdés hónapja erősen összefügg. A legfontosabb ezek közül az időjárás. A környezeti tényezők szubjektív jóllétre gyakorolt hatására több tanulmány is rámutat [Brereton et al., 2008; Moro et al., 2008; Rehdanz & Maddison, 2005]. Ezek alapján a naposabb időszakokban

magasabb, míg borúsabb, esősebb időszakokban alacsonyabb elégedettségről számolhatnak be a kérdezettek. Azaz a nyári hónapokban az élményekre fordított magasabb kiadási aránytól függetlenül is elégedettebbnek vallhatják magukat az emberek. A probléma ugyanakkor kezelhető az adott hónap meteorológiai adatainak a becslésbe történő bevonásával.³³

Összességében tehát a kiadási napló utolsó napján egy kiegészítő kérdés beiktatásával – ami a háztartás tagjainak szubjektív jóllétét mérné – a HKF egy egyedülálló lehetőséget biztosítana a kiadások és a szubjektív jóllét közti oksági kapcsolat reprezentatív mintán, nem közvetlen kérdéssel történő elemzésére. Ezzel a korábbi kísérleti módszerek számos torzítása és korlátja anélkül válna kikerülhetővé, hogy cserébe más problémákkal kellene szembesülni.

4.8. Összegzés

Ebben a fejezetben azt vizsgáltam, hogy az élmények vagy a tárgyak vásárlása jár-e együtt magasabb szubjektív jólléttel. Ennek a kérdéskörnek a vizsgálata eddig elsősorban a pszichológusok területe volt, akik kísérletek segítségével elemezték a pénz elköltésének hatását. A kísérleti szakirodalom gyengeségeinek (kis létszámú, homogén minta; egy kultúrkör; a materializmus negatív megítéléséből fakadó torzítás; a hatásokra vonatkozó direkt kérdések) elkerülése érdekében reprezentatív, kérdőíves felmérésekből származó adatokat és egymással nem közvetlenül összekapcsolt kérdéseket használtam. A korábbi tanulmányokhoz képest további újdonságot jelentett, hogy a kiadások nemlineáris hatásait is vizsgáltam: nem éltem azzal a feltevessel, hogy minden egyes élményekre/tárgyakra költött újabb forint hatása azonos.

A lineáris becsléseim eredménye szerint az élményekre költött forintok magasabb (de nem szignifikánsan magasabb) elégedettséggel járnak együtt, mint a tárgyakra fordított kiadások. A nemlineáris becsléseim pedig azt mutatták, hogy az elsőként elköltött forintok esetében az élmények és tárgyak vásárlása hasonló mértékű elégedettség-növekedéssel társul, azonban a tárgyak kiadási arányának növekedésével párhuzamosan a tárgyak jóllétnövelő hatása számottevően csökken. Ezzel szemben az élmények esetében nem tudtam elutasítani a konstans marginális hatás hipotézisét.

³³ Feltételezzük, hogy a naplóvezetés hónapja és a kiadások között abban az esetben is szignifikáns kapcsolat áll fenn, ha a meteorológiai adatokra kontrolálunk.

A nemlineáris becslések eredménye azt is jelenti, hogy önmagában az élményekre és tárgyakra fordított kiadások átstrukturálása olyan mértékű elégedettségnövekedéssel járhat együtt, ami – az átlagos kiadási arány esetében – megegyezik a jövedelem és a kiadások közel 5-10 százalékos növekedésével. Társadalmi szintre lépve pedig azt mondhatjuk, hogy a szubjektív jóllét növelését célzó közpolitika egyik intézkedése a fogyasztást terhelő adók olyan módosítása lehetne, amivel a fogyasztókat ösztönözni lehetne az élményekre fordított kiadásaik növelésére és a materiális dolgokra fordított kiadásaik csökkentésére.

Tanulmányom egyrészt a korábbi elemzések kiegészítéseként tekinthető. Egy eltérő kultúrában, a teljes populációt jól reprezentáló mintán vizsgálta az élmények és tárgyak kapcsolatát az étellel való elégedettséggel. A becsléseim azt jelentik, hogy az eddigi eredmények más országokban és szélesebb társadalmi csoportok esetében is érvényesek lehetnek. Másrészt a nemlineáris hatások alapján azt mondhatjuk, hogy az élményekre költött pénz azért járhat együtt magasabb jólléttel, mint a tárgyakra költött pénz, mert az utóbbi esetben egyfajta telítődés tapasztalható, egy küszöb felett már nem lesznek elégedettebbek azok, akik kiadásaik nagyobb hányadát fordítják materiális dolgokra.

Bár eredményeim alapján nem állítható az, hogy az élményekre/tárgyakra kötött forintok és a szubjektív jóllét között oksági kapcsolat áll fenn, az utolsó részben a HKF adatfelvételének egy olyan apró módosítására tettem javaslatot, aminek a segítségével a kauzalitás is vizsgálhatóvá válna.

Függelék**13. táblázat:****Élményekre és tárgyakra fordított kiadások összetevői (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)**

Materiális dolgok	Élmények
férfiruha: méteráru felsőruhához (havi)	üdülés belföldön (éves)
férfi ballon-, esőkabát (havi)	üdülés külföldön (éves)
férfi munkaruha, egyéb (havi)	sport-, zene-, tánctanfolyam (éves)
férfi felső kötöttáru (havi)	színház, hangverseny (havi)
férfi egyéb lábbeli (havi)	mozi (havi)
férfiing (havi)	egyéb sportrendezvény belépő díj (havi)
férfiruha: egyéb fehérnemű (havi)	egyéb múzeum, állatk. belépő díj (havi)
férfi méteráru alsóruhához (havi)	egyéb szabadidő szolg (havi)
férfiharisnya (havi)	cukrászsüt. egyéb vendéglátóh-en (havi)
férfi divatáru, stb. (havi)	fagyl., jégk. egyéb vendéglátóh-en (havi)
női méteráru felsőruhához (havi)	vendéglői étkezés (havi)
női ballon-, esőkabát (havi)	büféárak egyéb vendégglh-en (havi)
női munkaruha, egyéb (havi)	kávé, tea, kakaó étteremben (havi)
női felső kötöttáru (havi)	kávé, tea, kakaó e. vendégglh-en (havi)
női egyéb lábbeli (havi)	üdítőitalok étteremben (havi)
női fehérnemű (havi)	üdítőitalok egyéb vendégglh-en (havi)
női méteráru alsóruhához (havi)	bor, pezsgő étteremben (havi)
női harisnya (havi)	bor, pezsgő e. vendégglh-en (havi)
női divatáru, stb. (havi)	sör étteremben (havi)
gyermekruha méteráru (havi)	sör egyéb vendégglh-en (havi)
gyermek felsőruha (havi)	egyéb szeszesital étteremben (havi)
gyermek felső kötöttáru (havi)	egyéb szeszesital. egyéb vendégglh-en (havi)
gyermek egyéb lábbeli (havi)	
gyermek fehérnemű (havi)	
gyermek harisnya, zokni (havi)	
gyermek kieg. ruházati cikk (havi)	
rövidáru és egyéb ruházati cikk (havi)	
rövidáru és egyéb ruházati cikk (havi)	
bőrönd, táska, bőrdíszmű (havi)	
ruházkodási szolg. (havi)	
lábbeli javítás (havi)	
férfi téli-, átmeneti kabát (éves)	
férfiöltöny (éves)	
férfinadrág, zakó (éves)	
férfi utcai cipő, csizma (éves)	
női téli-, átmeneti kabát (éves)	

női felsőruha, kosztüm (éves)
női szoknya, blúz, nadrág (éves)
női utcai cipő, csizma (éves)
gyermekkabát 3-14 éves (éves)
gyermek utcai cipő, csizma 3-14 éves (éves)
gyermekruha és lábbeli 3 év alattiaknak
(éves)
telefon, fax, üzenetrögzítő (éves)
rádió (éves)
televízió (éves)
hi-fi berendezés (éves)
képmagnó (éves)
antenna (éves)
cd, magnó, lemezjátszó (éves)
fényképezőgép (éves)
számítógép (éves)
írógép (havi)
műalkotás (éves)
ékszer (éves)
óra (havi)
óra, ékszer javítása (havi)

14. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel (TÁRKI Háztartás Monitor)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Anyagi helyzet változói decilisként	Ordinális probit	Függő: Elégedettség összességében az életével	Függő: Elégedettség az élete alakulásával	Csak pozitív kiadási arányok	Elfáradók kizárva	1000 Ft ruhakiadás alapszükséglet
Élményekre fordított kiadás (%)	0.031 ^{***} (0.007)	0.020 ^{***} (0.005)	0.025 ^{***} (0.008)	0.036 ^{***} (0.008)	0.030 ^{***} (0.008)	0.036 ^{***} (0.007)	0.031 ^{***} (0.007)
Dolgokra fordított kiadás (%)	0.016 ^{***} (0.006)	0.010 ^{***} (0.004)	0.019 ^{***} (0.006)	0.014 ^{**} (0.007)	0.000 (0.009)	0.014 ^{**} (0.006)	0.015 ^{**} (0.007)
Ln(ekvivalens havi kiadás)	igen ^b	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Kontrollváltozók	igen	igen	igen	igen	igen	igen	igen
Korrigált R ²	0.346	0.076 ^a	0.318	0.293	0.257	0.358	0.346
N	6080	6080	6080	6080	2122	5448	6080
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.126	0.109	0.544	0.037	0.015	0.019	0.102

^a Pseudo R²^b decilisenként

(1): Kiadás, jövedelem, ház értékének decilisei a kontrollváltozók között; (5): Az élményekre/tárgyakra legtöbbet költő 1% kizárása; (6): A kérdezés közben elfáradók, a kérdezést megunók kizárva; (7): Havi 1000 forint ekvivalens ruhakiadás alapszükségletként elszámolva (nem jelenik meg a tárgyakra fordított kiadások között)

Függő változó: (1)-(2) (5)-(6): Étellel való elégedettség; (3): Elégedettség összességében az életével; (4): Elégedettség az élete alakulásával

Becslési eljárás: OLS, kivéve (2): ordinális probit

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve.

Kontrollváltozók: ekvivalens jövedelem (ln), társadalmi osztály, nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, egészségi állapot, roma etnikum, vallásosság, háztartásméret, a ház/lakás értéke (ln), településtípus, régió, év. A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missingértékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat). * p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

15. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (TÁRKI Háztartás Monitor)

		(1)
		1000 Ft ruhakiadás alapszükséglet
Élményekre fordított kiadás (%)	β_1	0.032 (0.020)
	ρ_1	0.036 (0.346)
Tárgyakra fordított kiadás (%)	β_2	0.020 (0.027)
	ρ_2	0.896*** (0.169)
Ekvivalens kiadás (ln)		igen
Kontrollváltozók		igen
Korrigált R ²		0.352
N		6080
Egyenlő β együtthatók tesztjének p-értéke		0.733
Egyenlő ρ együtthatók tesztjének p-értéke		0.022

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

Havi 1000 forint ekvivalens ruhakiadás alapszükségletként elszámolva (nem jelenik meg a tárgyakra fordított kiadások között).

Kontrollváltozók: ekvivalens jövedelem (ln), társadalmi osztály, nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, egészségi állapot, roma etnikum, vallásosság, háztartásméret, a ház/lakás értéke (ln), településtípus, régió, év

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

16. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

	(1) Anyagi helyzet változói decilisként	(2) Ordinális probit	(3) Csak pozitív kiadási arányok	(4) 1000 Ft ruhakiadás alapszükséglet
Élményekre fordított kiadás (%), 2002	0.021*** (0.007)	0.029*** (0.010)	0.017** (0.008)	0.020*** (0.007)
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2002	0.011* (0.006)	0.016** (0.008)	0.013* (0.008)	0.013** (0.006)
Ekvivalens kiadás (ln), 2002	igen ^b	igen	igen	igen
Kontrollváltozók	igen	igen	igen	igen
Korrigált R ²	0.240	0.109 ^a	0.275	0.235
N	3013	3013	1175	3013
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.314	0.330	0.744	0.453

^a Pseudo R²^b decilisenként

(1): Kiadás, jövedelem, ház értékének decilisei a kontrollváltozók között

(3): Csak azok, akik 2002-ben költöttek élményekre ill. tárgyakra

(4): Havi 1000 forint ekvivalens ruhakiadás alapszükségletként elszámolva (nem jelenik meg a tárgyakra fordított kiadások között)

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve.

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, dohányzás, gyógyszereszedés, tartósan beteg/gondozásra szoruló személy a háztartásban, ekvivalens háztartási jövedelem (ln), szubjektív anyagi helyzet, háztartásméret, gyerekek száma, a ház/lakás értéke (ln), kis (4-12 m²) szobák száma, nagy (12- m²) szobák száma, ingatlan típusa, településtípus, régió, naplővezetés hónapja

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat).

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

17. táblázat

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások kapcsolata az étellel való elégedettséggel, non-linear least squares (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

		(1)
		1000 Ft ruhakiadás alapszükséglet
Élményekre fordított kiadás (%), 2002	β_1	0.030 (0.019)
	ρ_1	0.233 (0.434)
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2002	β_2	0.027** (0.013)
	ρ_2	0.650** (0.299)
Ekvivalens kiadás (ln), 2002		igen
Kontrollváltozók		igen
Korrigált R ²		0.249
N		3013
Egyenlő β együtthatók tesztjének p-értéke		0.911
Egyenlő ρ együtthatók tesztjének p-értéke		0.397

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

Havi 1000 forint ekvivalens ruhakiadás alapszükségletként elszámolva (nem jelenik meg a tárgyakra fordított kiadások között).

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, dohányzás, gyógyszeresedés, tartósan beteg/gondozásra szoruló személy a háztartásban, ekvivalens háztartási jövedelem (ln), szubjektív anyagi helyzet, háztartásméret, gyerekek száma, a ház/lakás értéke (ln), kis (4-12 m²) szobák száma, nagy (12- m²) szobák száma, ingatlan típusa, településtípus, régió, naplóvezetés hónapja

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

18. táblázat:

Élményekre és tárgyakra fordított kiadások és változásuk kapcsolata az étellel való elégedettséggel, (KSH Háztartási Költségvetési Felvétel)

	(1) Anyagi helyzet változói decilisként	(2) Ordinális probit	(3) Csak pozitív kiadási arányok
Élményekre fordított kiadás változása (% pont), 2002-2001	0.019*** (0.007)	0.027** (0.011)	0.020** (0.010)
Tárgyakra fordított kiadás változása (% pont), 2002-2001	0.011** (0.006)	0.017** (0.008)	0.021** (0.009)
Élményekre fordított kiadás (%), 2001	0.020** (0.009)	0.027* (0.014)	0.009 (0.014)
Tárgyakra fordított kiadás (%), 2001	0.009 (0.007)	0.014 (0.009)	0.015 (0.011)
Ekvivalens kiadás (ln) és változása	igen ^b	igen	igen
Kontrollváltozók és változásuk	igen	igen	igen
Korrigált R ²	0.270	0.129 ^a	0.369
N	3013	3013	774
Egyenlő „változás” együtthatók tesztjének p-értéke	0.396	0.491	0.923
Egyenlő „szint” együtthatók tesztjének p-értéke	0.369	0.469	0.758

^a Pseudo R²^b decilisenként

(1): Kiadás, jövedelem, ház értékének decilisei a kontrollváltozók között

(3): Csak azok, akik 2001-ben és 2002-ben költöttek élményekre ill. tárgyakra

Függő változó: Étellel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák háztartás szerint klaszterezve

Kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerő-piaci helyzet, dohányzás, gyógyszeresedés, tartósan beteg/gondozásra szoruló személy a háztartásban, ekvivalens háztartási jövedelem (ln), szubjektív anyagi helyzet, háztartásméret, gyerekek száma, a ház/lakás értéke (ln), kis (4-12 m²) szobák száma, nagy (12- m²) szobák száma, ingatlan típusa, településtípus, régió, naplővezetés hónapja

A modellek tartalmazzák a magyarázóváltozók missing értékeit jelző dummy-kat is (kivéve a kiadással kapcsolatos változókat)

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

5. A jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése és a szubjektív jóllét Európában

5.1. Bevezetés

A társadalomtudományi szakirodalom számos szempontból elemezte már a jövedelmi egyenlőtlenség és az újraelosztás témáját. A jövedelmi egyenlőtlenség társadalmi hatásainak vizsgálata során rámutattak arra, hogy az egyenlőtlenség növekedése pozitív kapcsolatban áll a bűnözéssel [Choe, 2008; Fajnzylber et al., 2002; Scorzafave & Soares, 2009] és az átlagos munkaidő hosszával [Bowles & Park, 2005], míg negatív összefüggést mutatható ki az egyenlőtlenség és az egészségi állapot [Kaplan et al., 1996; Wilkinson & Pickett, 2006], a bizalom [Gustavsson & Jordahl, 2008; Knack & Keefer, 1997], a politikai részvétel [Horn, 2011; Solt, 2008, 2010] és a mobilitás között is [Corak, 2013; Wilkinson & Pickett, 2009]. Továbbá, amennyiben a társadalom tagjai jellemzően a náluk jobb helyzetben lévőkhöz hasonlítják a helyzetüket (felfelé történő társadalmi összehasonlítás), a magasabb egyenlőtlenség mélyebb szakadékot jelent a szegényebbek tényleges és méltányosnak tartott jövedelem között, ami számottevő pszichológiai költséget jelent számukra [Frank, 2007].³⁴

A fenti tényezők és a szubjektív jóllét közti kapcsolat [Dolan et al., 2008; Frey & Stutzer, 2002a] alapján negatív összefüggést várhatunk a jövedelmi egyenlőtlenség és az elégedettség között. Ezen indirekt csatornák mellett azonban a közvetlen hatás sem zárható ki: társas lényként az emberek képesek átérezni mások szenvedését, ezért az egyenlőtlenség növekedése az elégedettséget mindenféle egyéb társadalmi következménytől függetlenül is csökkentheti. Végül, a jövedelmi egyenlőtlenség negatív hatása a szegényebbek irigységéből is származhat.³⁵

Morawetz et al. [1977] elemzése óta az egyenlőtlenség-jóllét kapcsolattal számtalan empirikus tanulmány foglalkozott. A panel, idősoros és egy adott országon belüli adatokat használó elemzések jellemzően negatív kapcsolatot mutattak ki a jövedelmi egyenlőtlenség és a szubjektív jóllét között [Alesina et al., 2004; Ferrer-i-Carbonell & Ramos, 2010; Grosfeld & Senik, 2010; Hagerty, 2000; Oishi et al., 2011; Oshio & Kobayashi, 2010; Schwarze & Härpfer, 2007; L. Winkelmann &

³⁴ Áttekintésként lásd Wilkinson és Pickett [2009, 2010].

³⁵ Jóllehet egy nemrégiben publikált tanulmány szerint az irigység és az egyenlőség iránti preferenciák közötti kapcsolat gyenge [Kemp & Bolle, 2013].

Winkelmann, 2010].³⁶ Általában az emberek egyenlőtlenebb társadalmi környezetben kevésbé érzék magukat boldognak.³⁷ Ezzel ellentétes eredményre jutott Rözer és Kraaykamp [2013] 85 ország 1981 és 2008 közötti adatainak elemzésével, amelyben pozitív irányú kapcsolatot mutattak ki az egyenlőtlenség és az elégedettség között. Ugyanakkor eredményüket a minta megválasztása alapvetően befolyásolja; Európában például negatív kapcsolat áll fent.

A redisztribúció iránti preferenciák meghatározóit extenzíven vizsgálja a szakirodalom. A legjelentősebb a tényezők között említik az önérdeket (jövedelem és várt mobilitás), a kockázatkerülést, az altruizmust, a kultúrát és ideológiát, a méltányosság érzetét és az elfogadhatónak tartott egyenlőtlenség szintjét [Alesina & Giuliano, 2011; Alesina & La Ferrara, 2005; Corneo & Grüner, 2002; Fong, 2001; Luttmer & Singhal, 2011].

Bár az egyenlőtlenség társadalmi hatásait, a redisztribúció iránti igényt és az egyenlőtlenség-jóllét kapcsolatot alaposan körüljárta a szakirodalom, az egyenlőtlenség csökkentése (redisztribúció)³⁸ és a szubjektív jóllét viszonyáról igen kevés empirikus elemzés készült. Ismereteim szerint mindössze egyetlen tanulmány foglalkozik explicit módon a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek révén történő csökkentése és a szubjektív jóllét kapcsolatával. Schwarze és Härpfer [2007] azt vizsgálta, hogy Németországban az egyenlőtlenség és a redisztribúció milyen összefüggésben áll az elégedettséggel. A GSOP (*German Socio-Economic Panel*) adatait elemezve azt találták, hogy a regionális szinten számított egyenlőtlenség negatívan befolyásolja az egyéni elégedettséget, míg az egyenlőtlenség csökkentésének nincs számottevő hatása.

³⁶ Keresztmetszeti vagy pooled keresztmetszeti adatokat használó elemzések, amelyek nem veszik figyelembe az országok kulturális különbözőségeit, nem jutnak egyértelmű eredményre. Berg és Veenhoven [2010] illetve Helliwell és Huang [2008] pozitív kapcsolatot mutat ki a jövedelmi egyenlőtlenség és a jóllét között, míg európai országok adatait elemezve Fahey és Smyth [2004] negatív összefüggést talál.

³⁷ Érdeemes ugyanakkor megjegyezni, hogy bizonyos esetekben az egyenlőtlenségnek ezzel ellentétes hatása is lehet. Egy bizonytalan, kiszámíthatatlan, változékonyabb környezetben az egyenlőtlenség a növekvő lehetőségek indikátoraként is érzékelhető, így magasabb elégedettséghez vezethet [Hirschman & Rothschild, 1973]. Empirikus evidenciát szolgáltat erre Grossfeld és Senik [2010] a lengyel rendszerváltás kapcsán. Megmutatják, hogy az átmenet korai éveiben az egyenlőtlenség és az elégedettség között pozitív kapcsolat állt fent, ugyanakkor ez a kapcsolat néhány év elteltével negatívvá vált.

³⁸ A továbbiakban az egyenlőtlenség csökkentése, újraelosztás és a redisztribúció kifejezéseket azonosként használom, mindkettő a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentésére utal.

Néhány további tanulmány vizsgált ezenkívül a redisztribúcióhoz kötődő kérdéseket. Di Tella et al. [2003] illetve Di Tella és MacCulloch [2008] a munkanélküli ellátás nagyvonalúsága (a jövedelem százalékaként meghatározva) és a szubjektív jóllét kapcsolatát elemezte. Bár a munkanélküli ellátás csak egyik összetevője az újraelosztásnak, tekinthetjük az egyenlőtlenség csökkentésének proxy változójaként. Ezek az elemzések azt mutatják, hogy a nagyvonalúbb jóléti rendszer pozitívan korrelál az elégedettséggel. Oishi et al. [2012] a *Gallup World Poll* felmérés 54 országának adatain mutatja meg, hogy a progresszív adóztatás pozitív összefüggésben áll az étellel való elégedettséggel.

Jelen elemzés célja az egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése és a szubjektív jóllét közötti kapcsolat vizsgálata. Az egyik fő újdonságot az jelenti, hogy nem egyetlen ország adatainak felhasználásával történik az elemzés, hanem közel harminc európai országot vonok be a vizsgálatba. Az empirikus elemzés a *European Social Survey* (ESS) első négy adatfelvételi hullámán alapul. Szimultán vizsgálom azt, hogy az adók és transzferek utáni jövedelmi egyenlőtlenség és a redisztribúció miként határozza meg a szubjektív jóllétet. Eredményeim megerősítik a korábbi irodalom konklúzióját: Európában az egyenlőtlenség növekedése negatívan érinti az emberek szubjektív jóllétét. Továbbá új eredményként rámutatok arra, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének pozitív a hatása. Ezeknek az eredményeknek több magyarázata is elképzelhető. A két tényező (egyenlőtlenség és csökkentése) hatásának szimultán történő elemzésével kapott eredmények azt jelentik, hogy a szubjektív jóllét szempontjából nem csak a végeredmény (a nettó jövedelmek egyenlőtlen eloszlása), hanem az ehhez vezető folyamat (a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése) is számít. E mögött az állhat, hogy a szegényebbek védettebbnek, míg a gazdagok nagyvonalúbbnak érezhetik magukat egy egyenlőbb társadalomban, ami érzelmi, pszichológia nyereséget jelenthet számukra. Az is elképzelhető, hogy nem csak a tényleges, hanem az érzékelt egyenlőtlenség is számít (ami összefügghet a redisztribúció mértékével). Végül a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése korrelálhat az állam által nyújtott jóléti szolgáltatások nagyvonalúságával, így a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének mértékét mérő változó más területek egyenlőtlenségének szintjével összefüggve állhat pozitív kapcsolatban az elégedettséggel.

A fő eredményeken túl számos heterogenitás is kimutatható az újraelosztás és az egyenlőtlenség hatását illetően. A redisztribúcióval kapcsolatos preferenciák korábbi szakirodalmával összhangban az találtam, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése erősebb meghatározója a szubjektív jóllétnek Kelet-Európában, az alacsonyabb jövedelműek és magukat baloldalinak vallók körében. Továbbá a jövedelmi egyenlőtlenség hatása inszignifikáns a nyugati országokban, míg erősen negatív a volt szocialista országokban.

A fejezet a következőképpen épül fel. A következő rész az adatbázist és a becslési módszert mutatja be. A 3. rész a fő eredményeket (5.3.1.), a robusztussági vizsgálatokat (5.3.2.) és a heterogenitással foglalkozó elemzéseket (5.3.3.) közli. A 4. rész összegzi az elemzést.

5.2. Adatok és módszerek

A fő adatforrás a *European Social Survey* első négy hulláma. Az ESS egy kétvétenként megismételt keresztmetszeti adatfelvétel, amiben európai országok vesznek részt. Az első hullám adatfelvétele 2002-ben, a negyediké 2008-ban kezdődött. Az elemzésben csak az a 29 ország szerepelt, amelyek legalább két körben részt vettek.³⁹

Az elemzés függő változója az étellel való elégedettség, amit az ESS kérdőívben a következőképpen mérnek: „*Mindent egybevetve jelenleg mennyire elégedett az életével?*”. A kérdezettek egy 11 fokú skálán válaszolnak a kérdésre, ahol a 0 jelentés a teljesen elégedetlen és a 10-es érték jelentése a teljesen elégedett.

A szubjektív jóllét és az egyenlőtlenség közti kapcsolatot lineárisnak feltételezve a következő modellt becsültem:

$$S_{ict} = \beta_0 + \beta_1 R_{ct} + \beta_2 I_{ct}^N + \beta_3 C_{ct} + \gamma P_{ict} + \mu_c + \lambda_t + \varepsilon_{ict},$$

ahol S_{ict} az i -edik személy étellel való elégedettsége, aki c országban él t időpontban. R_{ct} a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentésének mértéke, I_{ct}^N az adók és transzferek utáni (nettó) jövedelmi egyenlőtlenség, C_{ct} az ország szinten mért kontrollváltozók vektora, P_{ict} az i -edik személy egyéni jellemzőinek vektora. A becslés mindezekben túl tartalmazza a nem megfigyelt, időben állandó, ország-specifikus tényezőket kiszűrő dummy változókat

³⁹ Az elemzésben szereplő országok listája a Függelékben olvasható (23. táblázat).

(μ_c), és az időbeli közös sokkokat kontrolláló hullám dummy-kat is (λ_t). Végül ε_{ict} a szokásos hibatag.

A korábbi elemzésekhez hasonlóan az egyenlőtlenséget a Gini indexel mérem. Ennek forrása a *Standardized World Income Inequality Database (Version 3.0)*, amely tartalmazza a nettó és bruttó jövedelmek alapján képzett Gini indexeket több mint 100 ország esetében [Solt, 2009]. A nettó és a bruttó jövedelmek alapján számított mutatók lehetőséget adnak arra, hogy kiszámítsuk, milyen hatást gyakoroltak a kormányzati adók és transzferek a jövedelmi egyenlőtlenség mértékére. A jövedelmi egyenlőtlenség csökkentését mérő változó azt mutatja meg, hogy az adók és transzferek hány százalékkal csökkentették az egyenlőtlenséget:

$$R_{ct} = \frac{I_{ct}^G - I_{ct}^N}{I_{ct}^G} \cdot 100,$$

ahol R_{ct} a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének mértéke c országban t időpontban, I_{ct}^G az adók és transzferek előtti (bruttó) jövedelmi egyenlőtlenség, míg I_{ct}^N az adók és transzferek utáni (nettó) jövedelmi egyenlőtlenség. Amennyiben a kormányzati adók és transzferek egyáltalán nem gyakorolnak hatást a jövedelmi egyenlőtlenségre, akkor $R=0$, ha pedig teljesen azonos nettó jövedelmekhez vezetnek, akkor $R=100$.

A Gini indexek survey típusú adatfelvételek alapján képződnek, ezért becsléseket jelentenek, ami bizonytalanságot hordoz magában. Az egyenlőtlenség és csökkentésének hatását az országokon belüli változásokból identifikálom, éppen ezért amennyiben a megfigyelt változások elsősorban nem valódi folyamatok következményei, hanem a mérési hibából adódnak, akkor a becslések torzítottak lesznek. A mérési hibákat azzal próbáltam mérsékelni, hogy az egyenlőtlenséget mérő változók hosszú távú trendjét meghatározva a rövid távú ingadozásokat kiszűrtem, mivel azt feltételeztem, hogy ennek legnagyobb része a mérések bizonytalanságának számlájára írható. A jövedelmi egyenlőtlenség és a redisztribúció változóinak két évtizedet átfogó értékei alapján minden ország esetében Hodrick-Prescott szűrő segítségével határoztam meg a trendet [Hodrick & Prescott, 1997], és ezeket az értékeket kapcsoltam az adatokhoz.⁴⁰

⁴⁰ A trend meghatározásához 6,25-os paraméterértéket használtam, ahogy azt Ravn és Uhlig [2002] javasolja éves megfigyelések esetére.

A Gini index értéke Oroszországban a legmagasabb, míg Svédországban és Dániában a legalacsonyabb. A jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése jelentős mértékű a skandináv államokban, Németországban és Ausztriában, míg Oroszországban, Ukrajnában és Bulgáriában csak kisebb szerepük van az adóknak és transzfereknek a jövedelmek újraelosztásában.⁴¹

A többi ország szintű jobb oldali változó a GDP, a munkanélküliségi ráta és az inflációs ráta. Az egy főre jutó GDP értékei (PPP, 2005-ös nemzetközi \$) a Világbank adatbankjából származnak. Több tanulmány is arra az eredményre jutott, hogy az egy főre jutó GDP megduplázódása konstans módon növeli a szubjektív jólétet [Stevenson & Wolfers, 2008, 2013], így az elemzésben logaritmikus formában szerepeltetem a GDP csökkenő marginális hatást feltételezve. A munkanélküliségre és inflációra vonatkozó adatok szintén a Világban adatbázisából származnak.

Az elemzés során használt kontrollváltozók a következők: nem, életkor és négyzete, iskolai végzettség, a kért partnerrel él-e, munkaerőpiaci státusz, szubjektív egészségi állapot, lakóhely, háztartásméret és ekvivalens háztartási jövedelem. Mivel a jövedelem esetében a relatív, másokhoz viszonyított jövedelem fontos meghatározója a szubjektív jólétnek [Clark et al., 2008] és az egy főre jutó GDP tükrözi a társadalom gazdasági fejlettségének mértékét (az átlagos jövedelmet), ezért az ekvivalens háztartási jövedelmet az átlagos jövedelem arányaként vontam be az elemzésbe, kontrollálva így a relatív jövedelem hatására.

Az ESS negyedik körében résztvevő országok közül kizártam azokat, ahol nem állt rendelkezésre adat a jövedelmi egyenlőtlenségről.⁴² Értelemszerűen kimaradtak azok az egyének is, akik nem válaszoltak az étellel való elégedettségére vonatkozó kérdésre. Összességében így az elemzéshez felhasznált minta 179 273 főből és 94 ország-hullám megfigyelésből állt.

A becsléseket OLS regresszióval végeztem, amely során súlyként az ESS által megadott design súlyokat (amik a minták reprezentativitását hivatottak elősegíteni) kombináltam egy olyan súlyváltozóval, ami minden egyes mintát azonos elemszámúvá tesz. Ennek következtében minden egyes keresztmetszeti minta azonos

⁴¹ A Függelékben részletesen szerepelnek ezek az értékek (24. táblázat).

⁴² Ausztria, Svájc, Ukrajna

szerepet kap az elemzésben. Robusztus standard hibákat becsültem ország-hullám szinten klaszterezve.⁴³

5.3. Eredmények

5.3.1. Fő eredmények

A 19. táblázat mutatja az alapregresszió eredményét. Azt láthatjuk, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése és az adók és transzferek utáni jövedelemegyenlőtlenség is szignifikáns kapcsolatban áll az étellel való elégedettséggel. Ahogy a korábbi szakirodalom alapján várhatjuk, a jövedelmi egyenlőtlenség becsült együtthatója negatív: Európában egyfajta averzió figyelhető meg az egyenlőtlenséggel szemben. A jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének koefficiense pedig pozitív: az egyenlőtlenséget mérséklő kormányzati politika pozitívan korrelál az étellel való elégedettséggel. Az együtthatók nagysága azt jelenti, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének 1 százalékpontos növekedése 0,051 egységgel magasabb szubjektív jólléttel jár együtt, míg a nettó Gini index 1 pontos emelkedése 0,036 egységgel alacsonyabb elégedettséggel párosul. Másképp mérve ezeket a hatásokat azt mondhatjuk, hogy szubjektív jólléti szempontból az újraelosztás 1 pontos növekedése a GDP 2,7 százalékos növekedésével ekvivalens, míg a Gini index 1 pontos növekedését a GDP 3,8 százalékos emelkedése lenne képes kompenzálni.

⁴³ A Függelékben megtalálhatóak az elemzésben használt változók leíró statisztikái (25. táblázat).

19. táblázat:**Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét**

	(1)
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése	0.036*** (0.006)
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség	-0.051*** (0.019)
Ország szintű kontrollváltozók	igen
Egyéni kontrollváltozók	igen
Ország dummy-k	igen
Hullám dummy-k	igen
Korrigált R ²	0.281
N	179,273

Függő változó: Élettel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák ország-hullám szinten klaszterezve

Ország szintű kontrollváltozók: ln(GDP), munkanélküliségi ráta, infláció.

Egyéni kontrollváltozók: nem, életkor, életkor négyzete, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerőpiaci státusz, egészségi állapot, lakóhely, háztartásméret, Ekvivalens háztartási jövedelem (az átlagjövedelem százalékos arányaként).

A modellben szerepelnek a kontrollváltozók missing értékeit jelző dummy-k is.

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Érdemes kiemelni, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének együttthatója azzal együtt szignifikáns, hogy kontrollálunk a nettó jövedelmi egyenlőtlenségre. Ez adódhat abból, hogy nem csupán az egyenlőtlenség szintje az, ami az élettel való elégedettség szempontjából számít, hanem az a folyamat is (az újraelosztás jellege), ami ehhez az eredményhez vezet [Frey et al., 2004; Frey & Stutzer, 2005].⁴⁴ Ahogy Frey és Stutzer [2004] írja: „az emberek hasznosságra tesznek szert azon intézmények működéséből is, amelyek között élnek és tevékenykednek, és nem csak azok a kimenetek számítanak, amelyeket ezek az intézmények eredményeznek” (92. o.). Függetlenül a tényleges egyenlőtlenség szintjétől az egyének (különösen a szegények) védettebbnek érezhetik magukat akkor, ha az egyenlőtlenség csökkentése jelentékenyebb; úgy vélekedhetnek, hogy szükség esetén számíthatnak a közösség támogatására. Ehhez nem szükséges pontosan érzékelni a bruttó és nettó jövedelmi egyenlőtlenségeket, az újraelosztás mértékét, mivel feltehetően a szolidaritás és a szegényebbek megsegítése a közbeszéd, a közhangulat részei ilyen társadalmakban, ami a védettség érzését

⁴⁴ Amennyiben a jövedelmi egyenlőtlenséget és annak csökkentését mérő változót külön-külön szerepeltetjük a modellben, az együttthatók kissé magasabbak lesznek, de a szignifikanciájuk változatlan marad.

generálhatja. Ezen túlmenően, jelentősebb újraelosztás esetén kevésbé lehet erős a gazdagok iránti irigység is, így a társadalom tagjai közti bizalom mértéke is magasabb lehet.

Egy másik lehetséges magyarázat a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentését mérő változó pozitív hatására az lehet, hogy nem – vagy nem csak – a tényleges, hanem az érzékelt egyenlőtlenség is kapcsolatban áll az étellel való elégedettséggel [Oshio & Urakawa, 2014]. Amennyiben az érzékelt egyenlőtlenség negatív irányú összefüggésben áll az egyenlőtlenség csökkentésével, akkor ez a kapcsolat tükröződhet a redisztribúció becslt koefficiensében.

Harmadrészt, elképzelhető az is, hogy minél erőteljesebb a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése, annál több jóléti szolgáltatást biztosít az állam. Ennek következtében a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentését mérő változó a társadalmi egyenlőtlenség más dimenzióinak hatását veheti fel. Amennyiben ezek a dimenzióknak a jövedelmi egyenlőtlenségen túl befolyásolják a szubjektív jóllétet, akkor ez magyarázhatja a redisztribúció pozitív együtthatóját.

Végül az altruizmus, illetve egyfajta nagyvonalúsági hatás is állhat az eredmények mögött. Több tanulmány is rámutatott arra, hogy a másokra vagy jótékony célra költött pénz magasabb szubjektív jólléttel jár együtt [Aknin et al., 2013; Dunn et al., 2008]. Még a kötelező adóztatás is stimulálhatja a jutalmazásért felelős agyterületeket, amennyiben jó célokra fordítódik a beszédett pénz [Harbaugh et al., 2007]. Az emberek nagylelkűbbnek érezhetik magukat magasabb redisztribúció esetén, ami az fenti eredmények szerint érzelmi haszonnal járhat számukra. Még abban az esetben is elképzelhető ez, ha a magasabb fokú társadalmi szolidaritás az ő döntésüktől független.

Az egyéni szintű kontrollváltozók hatása a korábbi szakirodalomban találtaknak megfelelő.⁴⁵ Az életkor és az elégedettség között U-alakú összefüggés áll fenn. A magasabb iskolai végzettségűek elégedettebbnek vallják magukat. Minél egészségesebb valaki, annál inkább elégedett. A városokban élők elégedetlenebbek. A partnerrel együtt élők jellemzően magasabb szubjektív jóllétről számolnak be. A munkanélküliség és az elégedettség közötti szokásos negatív összefüggés az ESS mintán is kimutatható. A tanulók elégedettebbek, mint az alkalmazottak. Az

⁴⁵ Az alapregresszió részletes eredményeit a 26. táblázat tartalmazza (Függelék).

ekvivalens háztartási jövedelem (az átlagjövedelem százalékos arányaként mérve) és az egy főre jutó GDP hatása pozitív.

5.3.2. Robusztussági vizsgálatok

A következő lépésben a fenti eredmények robusztusságát vizsgálom meg. A fő kérdés, hogy a kontrollváltozók megválasztása, az elemzési módszer, a minta, illetve a súlyozás mennyire befolyásolja az eredményeket. A 20. táblázat összegzi ezeket az elemzéseket. Az 1. és 2. oszlop a több, illetve kevesebb kontrollváltozó bevonásával futtatott modelleket mutatja. Az 1. oszlopban csak az ország és az adatfelvételi hullám dummy-k szerepelnek. A 2. oszlopban több egyéni szintű változó került bevonásra. Ezek a következők: rokkantság/tartós betegség, társadalmi tőke (barátokkal való találkozás gyakorisága), szubjektív anyagi helyzet, vallásosság, kisebbségi státusz. A 3. oszlop a modell ordinális probittal történő becslését mutatja az OLS helyett. A 4. oszlopban azokra az országokra szűkítettem a mintát, amelyek a négyből legalább három adatfelvételi hullámban szerepeltek (21 ország). Mivel elképzelhető, hogy az újraelosztás és egyenlőtlenség hatása kicsit késleltetve jelentkezik (a bűnözési rátán, bizalmon, politikai részvételen és más tényezőkön keresztül), ezért az 5. oszlopban a t időszaki elégedettséget a $t-1$ időszaki egyenlőtlenséggel és egyenlőtlenség csökkentésével magyaráztam. Végül a mintát az ESS által megadott egyenlőtlen mintába kerülési valószínűséget korrigáló design súlyokkal (6. oszlop), illetve a design és populációs súlyok szorzatával súlyoztam (7. oszlop). Utóbbi súly azt biztosítja, hogy az egyes országok a lakosság számukkal arányosan legyenek képviseltetve a becslésben.

20. táblázat:

Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, robusztussági vizsgálatok

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Csak ország és hullám dummy-k	Több egyéni kontroll	Ordinális probit	Legalább három körben szereplő országok	Egy évvel korábbi egyenlőtlenség és redisztribúció	Súlyozás az ESS design súlyaival	Súlyozás az ESS design × populációs súlyaival
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése	0.045*** (0.011)	0.030*** (0.006)	0.018*** (0.003)	0.028*** (0.004)	0.031*** (0.005)	0.036*** (0.006)	0.037*** (0.008)
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség	-0.052** (0.026)	-0.046** (0.020)	-0.023** (0.009)	-0.018 (0.013)	-0.036*** (0.012)	-0.046** (0.018)	-0.029* (0.016)
Korrigált R ²	0.171	0.339	0.073 ^a	0.252	0.281	0.279	0.248
N	179,273	179,273	179,273	150,549	179,273	179,273	179,273

Függő változó: Élettel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák ország-hullám szinten klaszterezve

Minden regresszió tartalmazza az alapregresszió kontrollváltozóit, kivéve az 1. modellt

Több egyéni kontroll: rokkantság/tartós betegség, társadalmi tőke, szubjektív anyagi helyzet, vallásosság, kisebbségi státusz.

A modellben szerepelnek a kontrollváltozók missing értékeit jelző dummy-k is.

^a Pseudo R²

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Ezekből az elemzésekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése és az étellel való elégedettség közti összefüggést nem befolyásolják érdemben a fenti változtatások. Az egyenlőtlenség csökkentése mindegyik modellben pozitív és 1 százalékos szinten szignifikáns marad. Ugyanakkor a jövedelmi egyenlőtlenség egy esetben inszignifikáns lesz, egy másik esetben pedig csak marginálisan szignifikáns, de a becsült együtthatók előjele minden esetben negatív.⁴⁶ Összességében a robusztussági vizsgálatok alátámasztják az eredményeim megbízhatóságát: Európában a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése pozitív, míg a jövedelmi egyenlőtlenség negatív kapcsolatban áll a szubjektív jólléttel.

Mindezen túlmenően megvizsgáltam azt is, hogy az eredmények mennyire érzékenyek a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentését és a jövedelmi egyenlőtlenséget mérő változók definiálására, létrehozására. Ennek az elemzésnek a részletes eredményei a Függelékben olvashatóak (27. táblázat). A 27. táblázat 1. oszlopában a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének abszolút mérőszámát (a bruttó és nettó Gini indexek közötti különbséget) használom a százalékos forma helyett. Az eredmények kvalitatíve megegyeznek a 19. táblázatban közöltekkel: az egyenlőtlenség csökkentésének erősen szignifikánsan pozitív, míg az egyenlőtlenségnek erősen szignifikánsan negatív hatása van. A 2. oszlopban az eredeti adatokat használom a HP trendek helyett. Mindkét változó szignifikáns legalább 5 százalékos szinten, de a becsült együtthatók kissé alacsonyabbak a fő modellben látottaknál. Ez az eredmény ugyanakkor megfelel a várakozásaimnak. A „nyers” változókról jó okkal feltételezhetjük, hogy számottevő (véletlenszerű) mérési hibát tartalmaznak, így a becsült együtthatók nulla felé torzítottak. A 3. oszlopban nem csak a trendek, hanem a ciklikus komponensek (rövid távú fluktuációk) is szerepelnek a modellben. Az eredmény egyértelműen azt mutatja, hogy a ciklikus komponensek hatása zéró, ugyanakkor a trendek hatása nem változik. Úgy gondolom, ez az eredmény is azt bizonyítja, hogy a ciklikus komponensek valóban a Gini indexek kérdőíves adatfelvételéből eredő mérési hibákat tartalmazzák. A 4. oszlopban a trendeket a 2001 és 2009 közötti évek alapján számoltam az 1990 és 2009 közötti évek helyett. Azt láthatjuk, hogy a becsült együtthatók némiképp

⁴⁶ A 4. oszlopban becsült inszignifikáns együtthatót elsősorban a minta összetételének változása magyarázhatja. Ebben a becsülésben nem szerepel a legtöbb kelet-európai ország, mivel kevesebb mint három hullámban vettek részt. Ahogy azt a következő alfejezetben látni fogjuk az egyenlőtlenség hatása negatív Kelet-Európában, de nem szignifikáns Nyugat-Európában.

kisebbs, de a fő következtetéseket nem érinti ez a változás. Végül az 5. oszlopban a bruttó Gini indexet vontam be a modellben a nettó Gini index helyett. A becslés szerint az adózás előtti jövedelmek alapján számított egyenlőtlenség hatása is negatív az újraelosztásra való kontrollálás mellett.

A fenti robusztussági vizsgálatok mellett országos szintű elemzést is végeztem (a megfigyelések ebben az esetben az egyének helyett az országok). Ennek során azt vizsgáltam meg, hogy az étellel való elégedettség átlagos értékének változása milyen kapcsolatban áll a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésében és a jövedelmi egyenlőtlenségben bekövetkező változásokkal. Kontrollváltozóként ezekben a modellekben az egy főre jutó GDP (logaritmikus formában) változása, a munkanélküliségi ráta változása és az infláció változása is szerepelt. First differenced (FD) és long differenced (LD) modelleket becsültem OLS regresszióval:

$$\Delta S_{ct} = \beta_0 + \beta_1 \Delta R_{ct} + \beta_2 \Delta I_{ct}^N + \beta_3 \Delta C_{ct} + \varepsilon_{ct},$$

ahol ΔS_{ct} , ΔR_{ct} , ΔI_{ct}^N , ΔC_{ct} sorrendben az étellel való elégedettség, a redisztribúció, a nettó jövedelmi egyenlőtlenség és az ország szintű kontrollváltozó változása c országban t és $t-1$ időpontok között (FD) vagy az első és az utolsó adatfelvételi hullám közötti változás (LD). ε_{ct} a szokásos hibateg.

Az eredményeket a 21. táblázat tartalmazza. Az 1. oszlop az FD regressziót mutatja ország dummy-k nélkül, míg a 2. oszlop modellje ország dummy-kat is tartalmaz, így országspecifikus időbeli trendeket enged meg. A 3. oszlop az LD regresszió eredményét közli. Az FD becslésekben a jövedelmi egyenlőtlenség hatása negatív, az együtttható hasonló nagyságú vagy nagyobb, mint a fő modell becslésében. Az egyenlőtlenség csökkentésének hatása pozitív az 1. oszlopban, míg a 2. oszlop modelljében csak marginálisan szignifikáns, de a pontbecslés nagyobb, mint az 1. oszlopban. A 2. oszlop inszignifikáns vagy marginálisan szignifikáns becslései a kevésbé hatékony becsléseknek köszönhető (megnövekedett standard hibák), de ez nem is meglepő, hiszen a jobb oldali változók száma lényegesen megnövekszik az ország dummy-k bevonásának köszönhetően.⁴⁷ Mindezek miatt ország dummy-kat is tartalmazó modell eredménye azt mutatja, hogy az egyenlőtlenség csökkentésének pozitív, míg az egyenlőtlenségnek negatív, de pontatlanul becsült hatása van a szubjektív jóllétre. A 2. oszlop modelljének

⁴⁷ A 2. oszlop modelljében 65 megfigyelés és 34 jobb oldali változó szerepel.

becslései szerint a redisztribúció 1 százalékpontos emelkedése egyenértékű a GDP 3,8 százalékos emelkedésével, míg az egyenlőtlenség emelkedését a GDP 6,1 százalékos növekedése lenne képes kompenzálni.⁴⁸ Az LD modellben a jövedelmi egyenlőtlenség hatása nem szignifikáns, míg a redisztribúció 1 százalékos szinten szignifikáns (3. oszlop).

21. táblázat:

Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, FD és LD modellek

	(1)	(2)	(3)
	First diff.	First diff.	Long diff.
Δ Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése	0.040*** (0.010)	0.068* (0.035)	0.035*** (0.008)
Δ Nettó jövedelmi egyenlőtlenség	-0.067** (0.032)	-0.108 (0.102)	-0.032 (0.028)
Ország szintű kontrollváltozók	igen	igen	igen
Ország dummy-k		igen	
Korrigált R ²	0.472	0.580	0.656
N	65	65	29

Függő változó: Élettel való elégedettség.

Zárójelben a robusztus standard hibák ország-hullám szinten klaszterezve.

Ország szintű kontrollváltozók: $\Delta \ln(\text{GDP})$, Δ munkanélküliségi ráta, Δ infláció.

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

5.3.3. Heterogenitás

A korábbi szakirodalom számottevő heterogenitásról számol be a redisztribúció iránti preferenciák és az egyenlőtlenségekkel szembeni averzió vonatkozásában. Ezen eredményekre alapozva azt vizsgálom, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség és csökkentésének becsült hatása mennyiben tér el különböző csoportok, különböző jellemzőkkel bíró személyek esetében. A szakirodalomra támaszkodva azt feltételezem, hogy számottevően eltérő hatásokat kellene látnunk bizonyos csoportok között (Kelet-Európa vs. Nyugat-Európa, gazdagok vs. szegények, baloldaliak vs. jobboldaliak, volt munkanélküliek vs. munkanélküli tapasztalattal nem rendelkezők). Az egyes csoportokat jelölő indikátorváltozók képzése után olyan regressziókat futtatok, amelyekben a redisztribúció és az

⁴⁸ Az egy főre jutó GDP logaritmusának becsült együtthatója 1,809.

egyenlőtlenség indikátorváltozókkal vett interakció szerepelnek. A 22. táblázat minden egyes panelje (A-tól E-ig) egy-egy OLS regresszió eredményeit közli, amelyekből a redisztribúció és az egyenlőtlenség változóit kihagytam, és helyettük a feltüntetett csoportokat jelölő indikátorváltozókkal vett interakciókat vontam be.⁴⁹ Így például az A panelben (Kelet-Európa vs. Nyugat-Európa) négy interakció szerepel, amelyek a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének és a jövedelmi egyenlőtlenségnek a hatását mutatják Kelet- illetve Nyugat-Európában. Ezzel a specifikációval közvetlenül láthatjuk a vizsgált hatásokat (és szignifikanciájukat) az egyes csoportok vonatkozásában.⁵⁰ Az panelek utolsó sorában a hatások azonosságát tesztelő statisztika p-értékét jelenítem meg.

A volt szocialista országokban élők jellemzően nagyobb valószínűséggel támogatják az állami újraelosztást [Alesina & Fuchs-Schündeln, 2007; Corneo & Grüner, 2002], így feltételezhetjük, hogy az egyenlőtlenség és csökkentésének hatása is erősebb lesz a kelet-európai országokban. Ezt az eltérést a történelmi különbségek magyarázhatják [Alesina & Fuchs-Schündeln, 2007]. Az erőteljes állami beavatkozás évtizedei hosszú távú hatást gyakorolhatnak az emberek preferenciáira: Kelet-Európában nagyobb eséllyel tekinthetnek az állami újraelosztásra kívánatos dologként és jobban preferálhatnak egy egyenlőbb társadalmat. Egy másik magyarázat a lehetőségek eltérő érzékelésén alapul. Amennyiben a volt szocialista országokban a jövedelmi egyenlőtlenségeket nem a munka és a megérdemelt siker hatásának tulajdonítják, hanem a szerencsének vagy a kapcsolatoknak, akkor az egyenlőtlenség negatív jóléti hatása is erősebb lehet. Az A panel eredményei azt mutatják, hogy a jövedelmi egyenlőtlenség nem áll szignifikáns összefüggésben az étellel való elégedettséggel Nyugat-Európában, ezzel szemben a hatása erős Kelet-Európában. Az egyenlőtlenség csökkentésének Kelet-Európára becsült együtthatója közel kétszerese a nyugatinak, de a köztük lévő különbség 10 százalékos szinten éppen nem tekinthető szignifikánsnak ($p=0,101$).

Napier és Jost [2008] arra mutat rá, hogy a konzervatív világnézetűek jellemzően boldogabbak, mint a liberálisok, éppen az egyenlőtlenséggel szembeni

⁴⁹ A regressziók természetesen tartalmazzák az egyéni és országos szintű kontrollváltozókat, az ország és hullám dummy-kat illetve a releváns indikátorváltozókat is.

⁵⁰ A két interakciós koefficiens közötti különbség így megegyezik azzal az interakciós hatással, amit akkor kapnánk, ha az egyenlőtlenség/redisztribúció fő hatását és egy interakciót szerepeltetnénk a modellben (pl. az egyenlőtlenség és a kelet-európai országokat jelölő változó közti interakció). Az utolsó sorban közölt p-érték pedig utóbbi interakciós hatás p-értékével azonos.

nagyobb toleranciájuk miatt. Alesina et al. [2004] eredményei szerint Európában a baloldaliak között az egyenlőtlenség boldogságra gyakorolt negatív hatása erősebb, mint a jobboldaliak között. Ezekkel az eredményekkel összhangban azt találtam, hogy a redisztribúció hatása számottevően gyengébb a magukat jobboldalinak vallók körében (B panel). Ezzel szemben az egyenlőtlenség hatása nem különbözik szignifikánsan a jobb- és baloldaliak között.⁵¹

Az önérdék magától értetődően befolyásolja a redisztribúció iránti preferenciákat: a gazdagabb személyek kevésbé támogatják a jövedelmek újraelosztását [Alesina & Giuliano, 2011; Alesina & La Ferrara, 2005; Molnár & Kapitány, 2006b; Rainer & Siedler, 2008] és kevésbé érzékenyek az egyenlőtlenségre [Alesina et al., 2004; Oishi et al., 2011]. A C panel becslései azt mutatják, hogy az országos átlagnál magasabb ekvivalens háztartási jövedelemmel rendelkezők között a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének kisebb a hatása, mint az átlagosnál kisebb jövedelemmel bírók körében. Másrészt, nem csak a tényleges jövedelem (vagy jövedelmi rangsorban elfoglalt hely) befolyásolja azt, hogy az emberek miképpen reagálnak az egyenlőtlenségre és újraelosztásra, hanem az érzékelt jövedelem is számít [Cruces et al., 2013]. Ennek megfelelően a D panelben az anyagi jólétet egy szubjektív indikátorral mérem: úgy érzi-e a kérdezett, hogy kényelmesen meg tud élni a jövedelmükből a családjával. Ez a becslés azt mutatja, hogy az egyenlőtlenség csökkentésének gyengébb a hatása azok között, akik kényelmesen meg tudnak élni a jövedelmükből, az anyagi jólét megítélése ugyanakkor nem befolyásolja a jövedelmi egyenlőtlenség hatását. A C és D panelben kapott eredmények összhangban vannak azzal a korábban tárgyalt hipotézissel, miszerint a jövedelmi egyenlőtlenség pozitív hatása azt jelezheti, a szegényebbek védettebbnek, míg a gazdagabbak nagyvonalúbbnak érezhetik magukat akkor, ha a redisztribúció szintje magasabb.

Több tanulmány is arra az eredményre jutott, hogy a korábbi (anyagi jóléttel kapcsolatos) negatív tapasztalatok (pl. munkanélküliség) befolyásolják a redisztribúció iránti preferenciát [Alesina & Giuliano, 2011; Alesina & La Ferrara, 2005]. Alesina és La Ferrara [2005] például azt mutatja be, hogy a munkanélküliség tapasztalata fokozza a kockázatkerülést és a társadalom szegényebb tagjaival

⁵¹ Az ESS kérdőíve egy 11 fokú bal-jobb skálán mérte az egyének politikai beállítódását. A 0-4 értékeket megadókat tekintem jobboldalinak, míg a 6-10 értékeket választókat baloldalinak. Az 5-ös érték a centristáké. A regresszióban utóbbi indikátorváltozó interakciói is szerepelnek.

szemben együttérzést. Ez arra utal, hogy a munkanélküliségi tapasztalattal rendelkezők körében az egyenlőtlenségnek és újraelosztásnak erősebb hatása lehet. Az E panel mutatja az erre vonatkozó becsléseket. Eszerint azok körében, akik voltak valaha legalább három hónapig munkanélküliek, a jövedelmi egyenlőtlenségnek és csökkentésnek nincs erősebb hatása, azaz a korábbi tanulmányok eredményei nem mutathatóak ki az ESS mintájában.

22. táblázat:

Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, heterogenitás

	Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése	Nettó jövedelmi egyenlőtlenség	Korr. R ²	N
A)				
Kelet-Európa	0.051*** (0.014)	-0.075*** (0.024)	0.281	179,273
Nyugat-Európa	0.027*** (0.006)	-0.020 (0.020)		
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.101	0.125		
B)				
Baloldali	0.037*** (0.006)	-0.060*** (0.021)	0.285	179,273
Jobboldali	0.030*** (0.006)	-0.049** (0.020)		
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.044	0.254		
C)				
Az országos átlagnál gazdagabb	0.032*** (0.007)	-0.052** (0.021)	0.282	179,273
Az országos átlagnál szegényebb	0.040*** (0.006)	-0.056*** (0.018)		
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.018	0.627		
D)				
Kényelmesen él	0.029*** (0.007)	-0.049** (0.020)	0.293	179,273
Nem él kényelmesen	0.037*** (0.006)	-0.052*** (0.018)		
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.059	0.751		
E)				
Volt valaha munkanélküli	0.040*** (0.007)	-0.053*** (0.018)	0.285	179,273
Soha nem volt munkanélküli	0.037*** (0.007)	-0.053*** (0.019)		
Egyenlő együtthatók tesztjének p-értéke	0.287	0.972		

Függő változó: Élettel való elégedettség.

Zárójelben a robusztus standard hibák ország-hullám szinten klaszterezve.

Minden regresszió tartalmazza az alapregresszió kontrollváltozóit, plusz a releváns indikátorváltozókat és interakcióikat a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésével illetve a jövedelmi egyenlőtlenséggel.

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

5.4. Összegzés

A fejezet a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése és a jövedelmi egyenlőtlenség és a szubjektív jóllét kapcsolatát vizsgálta. A European Social Survey első négy adatfelvételi hullámát (2002-2009) használva becsültem az étellel való elégedettség és az egyenlőtlenség, illetve annak csökkentése között fennálló összefüggést. Az eredményeim összhangban vannak azokkal a korábbi empirikus következtetésekkel, amelyek szerint az egyenlőtlenség negatív kapcsolatban áll a szubjektív jólléttel (elsősorban Európában). Az elemzés egyik új eredménye szerint a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének hatása pozitív. Ez ellentmond az egyetlen hasonló témájú tanulmány eredményének: Schwarze és Härpfer [2007] nem talált kapcsolatot a regionális szintű redisztribúció és az egyéni szintű elégedettség között Németországban. Ez az ellentmondás fakadhat az eltérő mintákból, illetve az egyenlőtlenség és csökkentésének eltérő mérési szintjéből is.

A korábbi szakirodalom számottevő heterogenitásról számol be a redisztribúció iránti preferenciák és az egyenlőtlenségekkel szembeni averzió vonatkozásában: például a volt szocialista államokban erősebb az újraelosztás iránti igény. Az eredményeim azt mutatják, hogy míg a jövedelmi egyenlőtlenség nem bizonyul szignifikáns meghatározó tényezőnek Nyugat-Európában, addig az egyenlőtlenség hatása erős Kelet-Európában. Az egyenlőtlenség csökkentésének hatását pedig a politikai beállítódás és az önérdék is moderálja: a társadalom szegényebb tagjai és a magukat baloldalinak vallók körében a redisztribúció erősebben hat az elégedettségre.

Elemzésemben a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének együtthatója azzal együtt szignifikáns, hogy kontrollálok a nettó jövedelmi egyenlőtlenségre, ami azt jelzi, hogy nem csupán az egyenlőtlenség szintje befolyásolja az étellel való elégedettséget, hanem az a folyamat is (az újraelosztás mértéke), ami ehhez az eredményhez vezet. Ez fakadhat abból, hogy a szegényebbek védettebbnek érezhetik magukat egy olyan társadalomban, ahol az egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése erőteljesebb, mivel úgy vélekedhetnek, hogy szükség esetén számíthatnak a közösség támogatására. Ezen túlmenően három további hipotézist is bemutattam, amelyek magyarázhatják az eredményeket. Lehetséges, hogy nem csak a tényleges, hanem az érzékelt egyenlőtlenség is kapcsolatban áll az étellel való elégedettséggel. Amennyiben az érzékelt egyenlőtlenség negatív irányú

összefüggésben áll az egyenlőtlenség csökkentésével, akkor ez a kapcsolat tükröződhet a redisztribúció becsült koefficiensében. Elképzelhető az is, hogy minél erőteljesebb jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése, annál több jóléti szolgáltatást biztosít az állam. Ennek következtében a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentését mérő változó a társadalmi egyenlőtlenség más dimenzióinak pozitív hatását veheti fel. Végül, az emberek nagylelkűbbnek érezhetik magukat magasabb redisztribúció esetén, ami érzelmi haszonnal járhat számukra. Ezeknek a magyarázatoknak a megerősítése vagy cáfolata azonban további elemzéseket igényel, ami meghaladja a fejezet kereteit.

Függelék**23. táblázat:**

Az elemzésben szereplő országok körönként

Ország	1. kör	2. kör	3. kör	4. kör
Ausztria	x	x	x	
Belgium	x	x	x	x
Bulgária			x	x
Svájc	x	x	x	
Ciprus			x	x
Csehország	x	x		x
Németország	x	x	x	x
Dánia	x	x	x	x
Észtország		x	x	x
Spanyolország	x	x	x	x
Finnország	x	x	x	x
Franciaország	x	x	x	x
Egyesült Királyság	x	x	x	x
Görögország	x	x		x
Magyarország	x	x	x	x
Írország	x	x	x	x
Olaszország	x	x		
Luxemburg	x	x		
Lettország			x	x
Hollandia	x	x	x	x
Norvégia	x	x	x	x
Lengyelország	x	x	x	x
Portugália	x	x	x	x
Románia			x	x
Oroszország			x	x
Svédország	x	x	x	x
Szlovénia	x	x	x	x
Szlovákia		x	x	x
Ukrajna		x	x	

24. táblázat:

A legfontosabb változók leíró statisztikái országonként

Ország	Adatfelvételek száma	Átlagos LSF	Átlagos GINI	Átlagos REDIST	Min LSF	Min GINI	Min REDIST	Max LSF	Max GINI	Max REDIST
Ausztria	3	7.59	26.67	45.44	7.50	26.57	44.97	7.64	26.73	45.71
Belgium	4	7.39	25.92	33.40	7.27	25.52	32.76	7.44	26.56	34.86
Bulgária	2	4.56	31.12	13.04	4.41	29.30	12.88	4.70	32.95	13.21
Ciprus	2	7.27	29.00	38.38	7.08	28.82	38.38	7.46	29.18	38.38
Csehország	3	6.54	25.31	29.18	6.45	25.27	27.04	6.65	25.39	30.68
Dánia	4	8.47	23.66	50.31	8.44	22.62	50.17	8.52	24.95	50.67
Észtország	3	6.15	33.08	31.60	5.89	32.02	30.81	6.38	34.12	32.16
Finnország	4	7.96	25.66	47.06	7.91	25.04	46.41	8.00	26.20	47.47
Franciaország	4	6.41	27.78	31.33	6.35	27.57	30.29	6.44	28.02	32.44
Németország	4	6.88	28.53	46.53	6.79	27.60	46.33	6.96	29.73	46.68
Görögország	3	6.27	33.44	21.55	6.06	33.36	14.54	6.42	33.58	27.09
Magyarország	4	5.50	28.03	36.25	5.29	27.52	30.93	5.69	28.30	41.07
Írország	4	7.45	31.13	22.34	7.12	30.89	21.71	7.72	31.26	22.70
Olaszország	2	6.71	33.77	24.16	6.51	33.77	24.08	6.91	33.77	24.23
Lettország	2	5.97	37.67	28.41	5.88	37.49	28.04	6.06	37.84	28.78
Luxemburg	2	7.78	27.19	35.99	7.73	27.12	35.78	7.83	27.27	36.20
Hollandia	4	7.63	27.30	36.01	7.55	26.51	35.70	7.69	27.85	36.57
Norvégia	4	7.77	24.82	46.43	7.66	24.28	46.30	7.89	25.19	46.53
Lengyelország	4	6.41	30.32	30.33	5.85	29.75	27.29	6.87	30.73	31.79
Portugália	4	5.71	36.44	38.55	5.52	36.17	36.76	5.91	36.71	39.92

Ország	Adatfelvételek száma	Átlagos LSF	Átlagos GINI	Átlagos REDIST	Min LSF	Min GINI	Min REDIST	Max LSF	Max GINI	Max REDIST
Románia	2	6.00	31.96	33.44	5.85	30.83	33.28	6.14	33.09	33.60
Oroszország	2	5.36	45.72	5.57	5.25	45.24	5.03	5.47	46.21	6.11
Szlovákia	3	6.06	24.24	30.29	5.58	22.95	28.27	6.51	25.49	32.80
Szlovénia	4	6.84	24.83	27.65	6.57	24.62	27.38	6.97	25.22	27.94
Spanyolország	4	7.24	31.78	16.42	7.08	31.20	14.06	7.44	32.61	17.90
Svédország	4	7.83	23.46	48.34	7.80	23.30	47.85	7.86	23.62	48.63
Svájc	3	8.06	28.48	37.02	8.01	27.60	35.59	8.10	29.35	38.17
Ukrajna	2	4.41	34.34	11.08	4.39	33.98	10.27	4.44	34.70	11.89
Egyesült Királyság	4	7.12	34.91	27.31	7.07	34.40	25.97	7.23	35.66	28.31

LSF: Élettel való elégedettség, GINI: Nettó jövedelmi egyenlőtlenség, REDIST: Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése

25. táblázat:

Az elemzésben használt változók leíró statisztikái

Változó	N	Átlag	SD	Min	Max
Élettel való elégedettség	179,273	6.9	2.3	0	10
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése	179,273	33.2	10.9	5.0	50.7
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség	179,273	29.3	4.6	22.6	46.2
Ln(GDP)	179,273	10.1	0.4	8.6	11.1
Munkanélküliségi ráta	179,273	7.26	3.38	2.60	19.90
Infláció	179,273	3.29	2.73	-4.48	14.11
Kor	178,208	46.0	18.2	15	100
Nő	179,044	0.47	0.50	0	1
Ekvivalens háztartási jövedelem (az átlagi jövedelem arányaként)	140,725	1.00	0.95	0.01	52.73
Háztartásméret	179,099	3.03	1.45	1	8
Iskolai végzettség: ISCED 0-1	178,337	0.14	0.34	0	1
Iskolai végzettség: ISCED 2	178,337	0.20	0.40	0	1
Iskolai végzettség: ISCED 3-4	178,337	0.42	0.49	0	1
Iskolai végzettség: ISCED 5-6	178,337	0.24	0.43	0	1
Munkaerőpiaci státusz: dolgozik	178,094	0.51	0.50	0	1
Munkaerőpiaci státusz: tanuló	178,094	0.10	0.29	0	1
Munkaerőpiaci státusz: munkanélküli, munkát keres	178,094	0.03	0.18	0	1
Munkaerőpiaci státusz: munkanélküli, nem keres munkát	178,094	0.02	0.13	0	1
Munkaerőpiaci státusz: nyugdíjas	178,094	0.21	0.41	0	1
Munkaerőpiaci státusz: háztartásbeli	178,094	0.10	0.30	0	1
Munkaerőpiaci státusz: egyéb	178,094	0.04	0.19	0	1
Egészségi állapot: nagyon jó	179,079	0.22	0.42	0	1
Egészségi állapot: jó	179,079	0.43	0.49	0	1
Egészségi állapot: megfelelő	179,079	0.26	0.44	0	1
Egészségi állapot: rossz	179,079	0.07	0.25	0	1
Egészségi állapot: nagyon rossz	179,079	0.01	0.12	0	1
Partnerrel él	177,873	0.63	0.48	0	1
Nagyváros	178,689	0.19	0.40	0	1
Agglomeráció/külváros	178,689	0.12	0.32	0	1
Város	178,689	0.30	0.46	0	1
Község	178,689	0.39	0.49	0	1

26. táblázat:

A fő modell részletes eredménye

	Együttható	SE
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése	0.036 ^{***}	(0.006)
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség	-0.051 ^{***}	(0.019)
Ln(GDP)	1.385 ^{***}	(0.362)
Munkanélküliségi ráta	-0.020 [*]	(0.010)
Infláció	-0.011	(0.008)
Kor	-0.066 ^{***}	(0.004)
Kor négyzete/100	0.072 ^{***}	(0.004)
Nő	-0.136 ^{***}	(0.013)
Iskolai végzettség: ISCED 2	0.075 ^{**}	(0.034)
Iskolai végzettség: ISCED 3-4	0.116 ^{***}	(0.036)
Iskolai végzettség: ISCED 5-6	0.269 ^{***}	(0.046)
Munkaerőpiaci státusz: tanuló	0.312 ^{***}	(0.035)
Munkaerőpiaci státusz: munkanélküli, munkát keres	-1.075 ^{***}	(0.051)
Munkaerőpiaci státusz: munkanélküli, nem keres munkát	-0.778 ^{***}	(0.066)
Munkaerőpiaci státusz: nyugdíjas	0.124 ^{***}	(0.024)
Munkaerőpiaci státusz: háztartásbeli	-0.003	(0.025)
Munkaerőpiaci státusz: egyéb	-0.190 ^{***}	(0.034)
Partnerrel él	0.499 ^{***}	(0.019)
Egészségi állapot: nagyon jó	3.172 ^{***}	(0.078)
Egészségi állapot: jó	2.681 ^{***}	(0.072)
Egészségi állapot: megfelelő	2.006 ^{***}	(0.067)
Egészségi állapot: rossz	1.034 ^{***}	(0.070)
Nagyváros	-0.134 ^{***}	(0.026)
Agglomeráció/külváros	-0.151 ^{***}	(0.022)
Város	-0.093 ^{***}	(0.017)
Ekvivalens háztartási jövedelem (az átlagjövedelem arányaként)	0.170 ^{***}	(0.019)
Háztartásméret	0.027 ^{***}	(0.007)
Ország dummy-k	igen	
Hullám dummy-k	igen	
Korrigált R ²	0.281	
N	179,273	

Függő változó: Élettel való elégedettség

Zárójelben a robusztus standard hibák ország-hullám szinten klaszterezve

A modellben szerepelnek a kontrollváltozók missing értékeit jelző dummy-k is.

Referencia kategóriák: Iskolai végzettség: ISCED 0-1, Munkaerőpiaci státusz: dolgozik, Egészségi állapot: nagyon rossz, Lakóhely: község.

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

27. táblázat:

Újraelosztás, jövedelmi egyenlőtlenség és szubjektív jóllét, robusztussági vizsgálatok

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (trend komponens; HP szűrő)			0.036*** (0.006)		0.055*** (0.009)
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (ciklikus komponens; HP szűrő)			0.003 (0.009)		
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (abszolút eltérés)	0.057*** (0.010)				
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (eredeti)		0.030*** (0.006)			
Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (HP trend a 2001-2009 közötti évek alapján)				0.034*** (0.006)	
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség (trend komponens; HP szűrő)	-0.080*** (0.017)		-0.051*** (0.019)		
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség (ciklikus komponens; HP szűrő)			0.003 (0.017)		
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség (eredeti)		-0.027** (0.013)			
Nettó jövedelmi egyenlőtlenség (HP trend a 2001-2009 közötti évek alapján)				-0.046** (0.019)	
Bruttó jövedelmi egyenlőtlenség (trend komponens; HP szűrő)					-0.031*** (0.012)

Korrigált R ²	0.281	0.280	0.281	0.281	0.281
N	179273	179273	179273	179273	179273

Függő változó: Élettel való elégedettség.

Minden regresszió tartalmazza az alapregresszió kontrollváltozóit.

Zárójelben a robusztus standard hibák ország-hullám szinten klaszterezve

Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (trend komponens; HP szűrő) és Nettó jövedelmi egyenlőtlenség (trend komponens; HP szűrő) az fejezetben használt jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése és jövedelmi egyenlőtlenség változókkal azonos.

Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (abszolút eltérés) = Bruttó Gini index – Nettó Gini index.

Nettó jövedelmi egyenlőtlenség (eredeti) és Jövedelmi egyenlőtlenség csökkentése (eredeti) = A SWID adatbázis eredeti értékei (nem HP trendek).

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

6. Összefoglalás

Az értekezés fejezetei a tapasztalati hasznosság és az anyagi helyzet közti kapcsolat témáját járták körül, mindezt empirikus elemzésekre alapozva.

A 2. fejezet röviden bemutatta a szubjektív jóllét fogalmát, illetve a tapasztalati hasznossághoz köthető szubjektív jólléti mutatókat tekintette át. Bemutattam azt is, hogy a szubjektív jóllét indikátorai a legtöbb elemzés szerint érvényes és megbízható mutatók.

A 3. fejezet a jövedelem és a szubjektív jóllét közti összefüggést vizsgálta magyar adatok segítségével. A fejezet fő kérdése az volt, hogy a jövedelem és az étellel való elégedettség közötti kapcsolatról levonható következtetéseket mennyiben befolyásolja a választott elemzési módszer. Ennek során az OLS- és a kvantilis regresszió, valamint a rendezett probit és az általánosított rendezett probit modellek eredményeit vetettem össze. Eredményeimmel demonstráltam, hogy a kvantilis regresszió, valamint az általánosított rendezett probit hasznos kiegészítését jelentik a standard elemzéseknek, segítségükkel teljesebb kép adható a vizsgált kapcsolat jellegéről. Megmutattam, hogy az OLS-regresszió esetében kapott pozitív összefüggés az elégedettség feltételes eloszlásának felső szélén kevésbé érvényesül, míg az alsó szélén az OLS-becslésnél erősebb a kapcsolat. Mindez azt jelenti, hogy a jövedelem növekedésével csökken annak az esélye, hogy valaki elégedetlen legyen, azonban számottevő anyagi jólét, magas jövedelem nélkül is elégedett lehet valaki. A rendezett probit modell eredményei szerint a magasabb jövedelem jelentős mértékben növeli a legfelső elégedettségi kategóriákba tartozás valószínűségét, azonban a rugalmasabb általánosított rendezett probit modell alapján a materiális jólét hatása korlátozottabb. A jövedelem növekedése az utóbbi modell szerint nem változtatja meg a legfelső elégedettségi kategóriába való esés valószínűségét, ugyanakkor az anyagi jólét fokozódása jobban csökkenti a legalacsonyabb elégedettségi kategóriákba tartozás esélyét is, mint a hagyományos rendezett probit modell.

A 4. fejezet azt vizsgálta, hogy a jövedelem elköltésének módja miként befolyásolja a szubjektív jóllétet. Egészen pontosan azt elemeztem, hogy az élmények vagy a tárgyak vásárlása jár-e együtt magasabb szubjektív jólléttel. A kérdéskör vizsgálata eddig elsősorban a pszichológusok szakterülete volt, akik kísérletek segítségével elemezték a pénz elköltési módjának hatását. Ennek a kísérleti

módszertannak azonban számos hátránya van (kis létszámú, homogén minta; egy kultúrkör; a materializmus negatív megítéléséből fakadó torzítás; a hatásokra vonatkozó direkt kérdések), amelyek miatt az eredmények megbízhatósága és általánosíthatósága kérdéses. Ezen problémáinak elkerülése érdekében az élmények és a materiális dolgok vásárlásának elégedettségre gyakorolt hatását két magyarországi reprezentatív kérdőíves felmérésből származó adatbázison (TÁRKI Háztartás Monitor és KSH Háztartási Költségvetési Felvétel), egymással nem közvetlenül összekapcsolt kérdéseket használva elemeztem. A korábbi tanulmányokhoz képest további újdonságot jelentett, hogy a kiadások nemlineáris hatásait is vizsgáltam: nem éltem azzal a feltevessel, hogy minden egyes élményekre/tárgyakra költött újabb forint hatása azonos. A nemlineáris becsléseim azt mutatták, hogy az elsőként elköltött forintok esetében az élmények és a tárgyak vásárlása hasonló mértékű elégedettség-növekedéssel társul, azonban a tárgyak kiadási arányának növekedésével párhuzamosan a tárgyak jóllétnövelő hatása számottevően csökken. Ezzel szemben az élmények esetében nem tudtam elutasítani a konstans marginális hatás hipotézisét. Emiatt önmagában az élményekre és a tárgyakra fordított kiadások átstrukturálása olyan mértékű elégedettség-növekedéssel járhat együtt, ami megegyezik a jövedelem és a kiadások közel 10 százalékos növekedésével.

Az 5. fejezet célja a jövedelmi egyenlőtlenség adók és transzferek útján történő csökkentése és az étellel való elégedettség közötti kapcsolat vizsgálata volt. Az egyik fő újdonságot az jelentette, hogy nem egyetlen ország adatainak felhasználásával történt az elemzés, hanem közel harminc európai országot vizsgáltam. A *European Social Survey* első négy adatfelvételi hullámát (2002-2009) használva becsültem az étellel való elégedettség és az egyenlőtlenség, illetve a csökkentése között fennálló összefüggést. Az eredményeim összhangban vannak azokkal a korábbi empirikus következtetésekkel, amelyek szerint a jövedelmi egyenlőtlenség negatív kapcsolatban áll a szubjektív jólléttel (elsősorban Európában). Az elemzés egyik új eredménye szerint a jövedelmi egyenlőtlenség csökkentésének hatása pozitív. Bemutattam tovább azt is, hogy míg a jövedelmi egyenlőtlenség nem bizonyul szignifikáns meghatározó tényezőnek Nyugat-Európában, addig az egyenlőtlenség hatása erősen negatív Kelet-Európában. Az egyenlőtlenség csökkentésének hatását pedig a politikai beállítódás és az önérték is

moderálja: a társadalom szegényebb tagjai és a magukat baloldalinak vallók körében a redisztribúció erősebben hat az elégedettségre.

Hivatkozások

- Akay, A., & Martinsson, P. [2011]. Does relative income matter for the very poor? Evidence from rural Ethiopia. *Economics Letters*, 110(3), 213–215. doi:10.1016/j.econlet.2010.11.046
- Aknin, L. B., Barrington-Leigh, C. P., Dunn, E. W., Helliwell, J. F., Biswas-Diener, R., Kemeza, I., Nyende, P., Ashton-James, C. E., & Norton, M. I. [2013]. Prosocial spending and well-being: Cross-cultural evidence for a psychological universal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(4), 635–652. doi:10.1037/a0031578
- Alesina, A., Di Tella, R., & MacCulloch, R. [2004]. Inequality and happiness: are Europeans and Americans different? *Journal of Public Economics*, 88(9-10), 2009–2042. doi:10.1016/j.jpubeco.2003.07.006
- Alesina, A., & Fuchs-Schündeln, N. [2007]. Good-Bye Lenin (or Not?): The Effect of Communism on People's Preferences. *American Economic Review*, 97(4), 1507–1528. doi:10.1257/aer.97.4.1507
- Alesina, A., & Giuliano, P. [2011]. Preferences for Redistribution. In J. Benhabib, A. Bisin, & M. O. Jackson (Eds.), *Handbook of Social Economics* (Vol. 1A, pp. 93–131). North-Holland.
- Alesina, A., & La Ferrara, E. [2005]. Preferences for redistribution in the land of opportunities. *Journal of Public Economics*, 89(5–6), 897–931. doi:10.1016/j.jpubeco.2004.05.009
- Angrist, J. D., & Pischke, J.-S. [2009]. *Mostly Harmless Econometrics*. Princeton: Princeton University Press.
- Becker, G. S., & Rayo, L. [2008]. Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox: Comment. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2008(1), 88–95.
- Benjamin, D. J., Heffetz, O., Kimball, M. S., & Rees-Jones, A. [2012]. What Do You Think Would Make You Happier? What Do You Think You Would Choose? *American Economic Review*, 102(5), 2083–2110. doi:10.1257/aer.102.5.2083
- Bentham, J. [1988]. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. New York: Prometheus Books.
- Berg, M., & Veenhoven, R. [2010]. Income inequality and happiness in 119 nations: In search for an optimum that does not appear to exist. In B. Greve (Ed.), *Happiness and Social Policy in Europe* (pp. 174–194). Cheltenham: Edward Elgar.
- Binder, M., & Coad, A. [2011]. From Average Joe's happiness to Miserable Jane and Cheerful John: using quantile regressions to analyze the full subjective well-being distribution. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 79(3), 275–290. doi:10.1016/j.jebo.2011.02.005

- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. [2004]. Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88(7-8), 1359–1386. doi:10.1016/S0047-2727(02)00168-8
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. [2012]. *Antidepressants and age in 27 European countries: Evidence of a U-shape in human well-being through life*. (manuscript).
- Boes, S., & Winkelmann, R. [2006]. Ordered response models. *Algemeines Statistisches Archiv*, 90(1), 167–181. doi:10.1007/s10182-006-0228-y
- Boes, S., & Winkelmann, R. [2010]. The effect of income on general life satisfaction and dissatisfaction. *Social Indicators Research*, 95(1), 111–128. doi:10.1007/s11205-009-9452-7
- Bowles, S., & Park, Y. [2005]. Emulation, inequality, and Work Hours: Was Thorsten Veblen right? *Economic Journal*, 115(507), F397–F412. doi:10.1111/j.1468-0297.2005.01042.x
- Boyce, C. J., & Wood, A. M. [2011]. Personality and the marginal utility of income: Personality interacts with increases in household income to determine life satisfaction. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 78(1-2), 183–191. doi:10.1016/j.jebo.2011.01.004
- Brereton, F., Clinch, J. P., & Ferreira, S. [2008]. Happiness, geography and the environment. *Ecological Economics*, 65(2), 386–396. doi:10.1016/j.ecolecon.2007.07.008
- Brickman, P., Coates, D., & Janoff-Bulman, R. [1978]. Lottery winners and accident victims: Is happiness relative? *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(8), 917–927. doi:10.1037/0022-3514.36.8.917
- Budria, S., & Ferrer-i-Carbonell, A. [2012]. *Income Comparisons and Non-Cognitive Skills* (IZA Discussion Paper No. 6419).
- Caprariello, P. A., & Reis, H. T. [2010]. To do with others or to have (or to do alone)? The value of experiences over material possessions depends on the involvement of others. *Advances in Consumer Research*, 37, 762–763.
- Caprariello, P. A., & Reis, H. T. [2013]. To do, to have, or to share? Valuing experiences over material possessions depends on the involvement of others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(2), 199–215. doi:10.1037/a0030953
- Carter, T. J., & Gilovich, T. [2010]. The relative relativity of material and experiential purchases. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(1), 146–159. doi:10.1037/a0017145
- Carter, T. J., & Gilovich, T. [2012]. I am what I do, not what I have: the differential centrality of experiential and material purchases to the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(6), 1304–1317. doi:10.1037/a0027407

- Choe, J. [2008]. Income inequality and crime in the United States. *Economics Letters*, 101(1), 31–33. doi:10.1016/j.econlet.2008.03.025
- Clark, A. E. [2001]. What really matters in a job? Hedonic measurement using quit data. *Labour Economics*, 8(2), 223–242. doi:10.1016/S0927-5371(01)00031-8
- Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. A. [2008]. Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95–144. doi:10.1257/jel.46.1.95
- Cohen, S., Doyle, W. J., Turner, R. B., Alper, C. M., & Skoner, D. P. [2003]. Emotional Style and Susceptibility to the Common Cold: *Psychosomatic Medicine*, 65(4), 652–657. doi:10.1097/01.PSY.0000077508.57784.DA
- Colander, D. [2007]. Retrospectives: Edgeworth's Hedonimeter and the Quest to Measure Utility. *Journal of Economic Perspectives*, 21(2), 215–225. doi:10.1257/jep.21.2.215
- Corak, M. [2013]. Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility. *The Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 79–102. doi:10.1257/jep.27.3.79
- Corneo, G., & Grüner, H. P. [2002]. Individual preferences for political redistribution. *Journal of Public Economics*, 83(1), 83–107. doi:10.1016/S0047-2727(00)00172-9
- Cruces, G., Perez-Truglia, R., & Tetaz, M. [2013]. Biased perceptions of income distribution and preferences for redistribution: Evidence from a survey experiment. *Journal of Public Economics*, 98, 100–112. doi:10.1016/j.jpubeco.2012.10.009
- Csikszentmihalyi, M., & Larson, R. [1987]. Validity and reliability of the experience-sampling method. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 175(9), 526–536. doi:10.1097/00005053-198709000-00004
- Csikszentmihalyi, M., Larson, R., & Prescott, S. [1977]. The ecology of adolescent activity and experience. *Journal of Youth and Adolescence*, 6(3), 281–294. doi:10.1007/BF02138940
- DeLeire, T., & Kalil, A. [2010]. Does consumption buy happiness? Evidence from the United States. *International Review of Economics*, 57(2), 163–176. doi:10.1007/s12232-010-0093-6
- Demir, M., & Weitekamp, L. A. [2006]. I am so Happy 'Cause Today I Found My Friend: Friendship and Personality as Predictors of Happiness. *Journal of Happiness Studies*, 8(2), 181–211. doi:10.1007/s10902-006-9012-7
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. [2002]. Will money increase subjective well-being? *Social Indicators Research*, 57(2), 119–169. doi:10.1023/A:1014411319119

- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. [1985]. The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. doi:10.1207/s15327752jpa4901_13
- Diener, E., Kahneman, D., Tov, W., & Arora, R. [2010]. Income's association with judgements of life versus feelings. In E. Diener, J. F. Helliwell, & D. Kahneman (Eds.), *International Differences in Well-Being* (pp. 3–15). New York: Oxford University Press.
- Diener, E., Lucas, R. E., Schimmack, U., & Helliwell, J. F. [2009]. *Well-Being for Public Policy*. New York: Oxford University Press.
- Diener, E., Ng, W., Harter, J., & Arora, R. [2010]. Wealth and happiness across the world: Material prosperity predicts life evaluation, whereas psychosocial prosperity predicts positive feeling. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(1), 52–61. doi:10.1037/a0018066
- Di Tella, R., & MacCulloch, R. [2008]. Gross national happiness as an answer to the Easterlin Paradox? *Journal of Development Economics*, 86(1), 22–42. doi:10.1016/j.jdeveco.2007.06.008
- Di Tella, R., & MacCulloch, R. [2010]. Happiness adaptation to income beyond “basic needs.” In E. Diener, J. F. Helliwell, & D. Kahneman (Eds.), *International differences in well-being* (pp. 217–246). Oxford: Oxford University Press.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J., & Oswald, A. J. [2003]. The Macroeconomics of Happiness. *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 809–827. doi:10.1162/003465303772815745
- Dolan, P., Peasgood, T., & White, M. [2008]. Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, 29(1), 94–122. doi:10.1016/j.joep.2007.09.001
- Dunn, E. W., Aknin, L. B., & Norton, M. I. [2008]. Spending money on others promotes happiness. *Science*, 319(5870), 1687–1688. doi:10.1126/science.1150952
- Dunn, E. W., Gilbert, D. T., & Wilson, T. D. [2011]. If money doesn't make you happy, then you probably aren't spending it right. *Journal of Consumer Psychology*, 21(2), 115–125. doi:10.1016/j.jcps.2011.02.002
- Dunn, E. W., & Norton, M. [2013]. *Happy Money: The New Science of Smarter Spending*. London: Oneworld.
- Easterlin, R. A. [1973]. Does money buy happiness? *Public Interest*, 30, 3–10.
- Easterlin, R. A. [1974]. Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), *Nations and Households in Economic Growth* (pp. 89–125). New York: Academic Press.

- Easterlin, R. A. [1995]. Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27(1), 35–47. doi:10.1016/0167-2681(95)00003-B
- Easterlin, R. A. [2005]. A puzzle for adaptive theory. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 56(4), 513–521. doi:10.1016/j.jebo.2004.03.003
- Easterlin, R. A. [2013]. Happiness, Growth, and Public Policy. *Economic Inquiry*, 51(1), 1–15. doi:10.1111/j.1465-7295.2012.00505.x
- Easterlin, R. A., & Angelescu, L. [2009]. *Happiness and growth the world over: Time series evidence on the happiness-income paradox* (IZA Discussion Paper No. 4060).
- Easterlin, R. A., Angelescu McVey, L., Switek, M., Sawangfa, O., & Smith Zweig, J. [2010]. The happiness–income paradox revisited. *PNAS*, 107(52), 22463–22468. doi:10.1073/pnas.1015962107
- Fahey, T., & Smyth, E. [2004]. Do subjective indicators measure welfare? Evidence from 33 European societies. *European Societies*, 6(1), 5–27. doi:10.1080/1461669032000176297
- Fajnzylber, P., Lederman, D., & Loayza, N. [2002]. Inequality and Violent Crime. *Journal of Law and Economics*, 45(1), 1–39. doi:10.1086/338347
- Ferrer-i-Carbonell, A. [2005]. Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics*, 89(5-6), 997–1019. doi:10.1016/j.jpubeco.2004.06.003
- Ferrer-i-Carbonell, A., & Ramos, X. [2010]. *Inequality Aversion and Risk Attitudes* (IZA Discussion Papers No. 4703).
- Fong, C. [2001]. Social preferences, self-interest, and the demand for redistribution. *Journal of Public Economics*, 82(2), 225–246. doi:10.1016/S0047-2727(00)00141-9
- Frank, R. H. [2005]. Positional Externalities Cause Large and Preventable Welfare Losses. *American Economic Review*, 95(2), 137–141. doi:10.1257/000282805774670392
- Frank, R. H. [2007]. *Falling Behind: How Rising Inequality Harms the Middle Class*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Frey, B. S., Benz, M., & Stutzer, A. [2004]. Introducing procedural utility - Not only what, but also how matters. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 160(3), 377–401. doi:10.1628/0932456041960560
- Frey, B. S., Luechinger, S., & Stutzer, A. [2009]. The life satisfaction approach to valuing public goods: The case of terrorism. *Public Choice*, 138(3-4), 317–345. doi:10.1007/s11127-008-9361-3

- Frey, B. S., Luechinger, S., & Stutzer, A. [2010]. The life satisfaction approach to environmental valuation. *Annual Review of Resource Economics*, 2, 139–160. doi:10.1146/annurev.resource.012809.103926
- Frey, B. S., & Stutzer, A. [2002a]. *Happiness and Economics: How the economy and institutions affect well-being*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Frey, B. S., & Stutzer, A. [2002b]. What can economists learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*, 40(2), 402–435. doi:10.1257/002205102320161320
- Frey, B. S., & Stutzer, A. [2005]. Beyond outcomes: measuring procedural utility. *Oxford Economic Papers*, 57(1), 90–111. doi:10.1093/oep/gpi002
- Frijters, P. [2000]. Do individuals try to maximize general satisfaction? *Journal of Economic Psychology*, 21(3), 281–304. doi:10.1016/s0167-4870(00)00005-2
- Frijters, P., Haisken-DeNew, J. P., & Shields, M. A. [2004]. Money does matter! Evidence from increasing real income and life satisfaction in East Germany following reunification. *American Economic Review*, 94(3), 730–740. doi:10.1257/0002828041464551
- Fujita, F., & Diener, E. [2005]. Life Satisfaction Set Point: Stability and Change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1), 158–164. doi:10.1037/0022-3514.88.1.158
- Garrod, G., & Willis, K. G. [1999]. *Economic Valuation of the Environment: Methods and Case Studies*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar.
- Greene, W. H. [2002]. *Econometric Analysis* (Fifth Edition.). Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Greene, W. H., & Hensher, D. A. [2010]. *Modeling Ordered Choices: A Primer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grosfeld, I., & Senik, C. [2010]. The emerging aversion to inequality. *Economics of Transition*, 18(1), 1–26. doi:10.1111/j.1468-0351.2009.00376.x
- Gustavsson, M., & Jordahl, H. [2008]. Inequality and trust in Sweden: Some inequalities are more harmful than others. *Journal of Public Economics*, 92(1-2), 348–365. doi:10.1016/j.jpubeco.2007.06.010
- Hagerty, M. R. [2000]. Social comparisons of income in one's community: Evidence from national surveys of income and happiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 764–771. doi:10.1037//0022-3514.78.4.764
- Hajdu, G., & Hajdu, T. [2011]. Elégedettség és relatív jövedelem: a referenciacsoport összetételének hatása az információs és státuszhatás erősségére. *Szociológiai Szemle*, 21(3), 83–106.

- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2011]. A hasznosság és a relatív jövedelem kapcsolatának vizsgálata magyar adatok segítségével. *Közgazdasági Szemle*, *LVIII*(1), 56–73.
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2013]. Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre. *Statisztikai Szemle*, *91*(11), 1045–1070.
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2014]. Income and Subjective Well-Being: How Important is the Methodology? *Hungarian Statistical Review*, *92*(Spec. No. 18), 110–128.
- Harbaugh, W. T., Mayr, U., & Burghart, D. R. [2007]. Neural responses to taxation and voluntary giving reveal motives for charitable donations. *Science*, *316*(5831), 1622–1625. doi:10.1126/science.1140738
- Headey, B., Muffels, R., & Wooden, M. [2008]. Money does not buy happiness: Or does it? A reassessment based on the combined effects of wealth, income and consumption. *Social Indicators Research*, *87*(1), 65–82. doi:10.1007/s11205-007-9146-y
- Helliwell, J. F. [2003]. How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, *20*(2), 331–360. doi:10.1016/S0264-9993(02)00057-3
- Helliwell, J. F., & Huang, H. [2008]. How's your government? International evidence linking good government and well-being. *British Journal of Political Science*, *38*(4), 595–619. doi:10.1017/S0007123408000306
- Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. [2004]. The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, *359*(1449), 1435–1446. doi:10.1098/rstb.2004.1522
- Hirschman, A. O., & Rothschild, M. [1973]. The Changing Tolerance for Income Inequality in the Course of Economic Development. *The Quarterly Journal of Economics*, *87*(4), 544–566. doi:10.2307/1882024
- Hodrick, R. J., & Prescott, E. C. [1997]. Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation. *Journal of Money, Credit and Banking*, *29*(1), 1–16. doi:10.2307/2953682
- Horn, D. [2011]. *Income inequality and voter turnout - evidence from European national elections* (GINI Discussion Papers No. 16).
- Howell, R. T., & Hill, G. [2009]. The mediators of experiential purchases: Determining the impact of psychological needs satisfaction and social comparison. *The Journal of Positive Psychology*, *4*(6), 511–522. doi:10.1080/17439760903270993
- Iyengar, S. S., & Lepper, M. R. [2000]. When choice is demotivating: Can one desire too much of a good thing? *Journal of Personality and Social Psychology*, *79*(6), 995–1006. doi:10.1037//0022-3514.79.6.995

- Kahneman, D., Fredrickson, B. L., Schreiber, C. A., & Redelmeier, D. A. [1993]. When More Pain Is Preferred to Less: Adding a Better End. *Psychological Science*, 4(6), 401–405. doi:10.1111/j.1467-9280.1993.tb00589.x
- Kahneman, D., & Krueger, A. B. [2006]. Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic Perspectives*, 20(1), 3–24. doi:10.1257/089533006776526030
- Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D. A., Schwarz, N., & Stone, A. A. [2004a]. A Survey Method for Characterizing Daily Life Experience: The Day Reconstruction Method. *Science*, 306(5702), 1776–1780. doi:10.1126/science.1103572
- Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D., Schwarz, N., & Stone, A. A. [2004b]. Toward National Well-Being Accounts. *American Economic Review*, 94(2), 429–434. doi:10.1257/0002828041301713
- Kahneman, D., Krueger, A. B., Schkade, D., Schwarz, N., & Stone, A. A. [2006]. Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion. *Science*, 312(5782), 1908–1910. doi:10.1126/science.1129688
- Kahneman, D., Wakker, P. P., & Sarin Rakesh. [1997]. Back to Bentham? Explorations of experienced utility. *Quarterly Journal of Economics*, 112(2), 375–405. doi:10.1162/003355397555235
- Kaplan, G. A., Pamuk, E. R., Lynch, J. W., Cohen, R. D., & Balfour, J. L. [1996]. Inequality in income and mortality in the United States: analysis of mortality and potential pathways. *British Medical Journal*, 312(7037), 999–1003. doi:10.1136/bmj.312.7037.999
- Kasser, T., & Ahuvia, A. [2002]. Materialistic values and well-being in business students. *European Journal of Social Psychology*, 32(1), 137–146. doi:10.1002/ejsp.85
- Kasser, T., & Ryan, R. M. [1993]. A dark side of American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(2), 410–422. doi:10.1037/0022-3514.65.2.410
- Kemp, S., & Bolle, F. [2013]. Are egalitarian preferences based on envy? *The Journal of Socio-Economics*, 45, 57–63. doi:10.1016/j.socec.2013.04.006
- Knack, S., & Keefer, P. [1997]. Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251–1288. doi:10.1162/003355300555475
- Knight, J., Song, L., & Gunatilaka, R. [2009]. Subjective well-being and its determinants in rural China. *China Economic Review*, 20(4), 635–649. doi:10.1016/j.chieco.2008.09.003
- Koenker, R., & Hallock, K. F. [2001]. Quantile regression. *Journal of Economic Perspectives*, 15(4), 143–156. doi:10.1257/jep.15.4.143

- Koivumaa-Honkanen, H., Honkanen, R., Koskenvuo, M., & Kaprio, J. [2003]. Self-reported happiness in life and suicide in ensuing 20 years. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38(5), 244–248. doi:10.1007/s00127-003-0625-4
- Koivumaa-Honkanen, H., Honkanen, R., Viinamäki, H., Heikkilä, K., Kaprio, J., & Koskenvuo, M. [2001]. Life Satisfaction and Suicide: A 20-Year Follow-Up Study. *American Journal of Psychiatry*, 158(3), 433–439. doi:10.1176/appi.ajp.158.3.433
- Krueger, A. B., & Schkade, D. A. [2008]. The reliability of subjective well-being measures. *Journal of Public Economics*, 92(8–9), 1833–1845. doi:10.1016/j.jpubeco.2007.12.015
- Layard, R., Mayraz, G., & Nickell, S. [2010]. Does relative income matter? Are the critics right? In E. Diener, J. F. Helliwell, & D. Kahneman (Eds.), *International Differences in Well-being* (pp. 139–165). Oxford: Oxford University Press.
- Layard, R., Mayraz, G., & Nickell, S. J. [2008]. The marginal utility of income. *Journal of Public Economics*, 92(8–9), 1846–1857. doi:10.1016/j.jpubeco.2008.01.007
- Lelkes, O. [2003]. A pénz boldogít? A jövedelem és hasznosság kapcsolatának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, L(5), 383–405.
- Loewenstein, G., & Ubel, P. A. [2008]. Hedonic adaptation and the role of decision and experience utility in public policy. *Journal of Public Economics*, 92(8–9), 1795–1810. doi:10.1016/j.jpubeco.2007.12.011
- Long, J. S., & Freese, J. [2010]. *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using STATA*. College Station, Texas: Stata Press.
- Luechinger, S. [2009]. Valuing air quality using life satisfaction approach. *Economic Journal*, 119(536), 482–515. doi:10.1111/j.1468-0297.2008.02241.x
- Luechinger, S. [2010]. Life satisfaction and transboundary air pollution. *Economics Letters*, 107(1), 4–6. doi:10.1016/j.econlet.2009.07.007
- Luttmer, E. F. P. [2005]. Neighbors as negatives: Relative earnings and well-being. *Quarterly Journal of Economics*, 120(3), 963–1002. doi:10.1093/qje/120.3.963
- Luttmer, E. F. P., & Singhal, M. [2011]. Culture, Context, and the Taste for Redistribution. *American Economic Journal: Economic Policy*, 3(1), 157–179. doi:10.1257/pol.3.1.157
- McBride, M. [2010]. Money, happiness, and aspirations: An experimental study. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 74(3), 262–276. doi:10.1016/j.jebo.2010.03.002

- Mentzakis, E., & Moro, M. [2009]. The poor, the rich and the happy: Exploring the link between income and subjective well-being. *Journal of Socio-Economics*, 38(1), 147–158. doi:10.1016/j.socec.2008.07.010
- Millar, M., & Thomas, R. [2009]. Discretionary activity and happiness: The role of materialism. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 699–702. doi:10.1016/j.jrp.2009.03.012
- Mogilner, C. [2010]. The pursuit of happiness: Time, money, and social connection. *Psychological Science*, 21(9), 1348–1354. doi:10.1177/0956797610380696
- Molnár, G. [2005]. Az adatállomány és a rotációs panel. In *Háztartások a tudás- és munkapiacra* (pp. 141–147). Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet.
- Molnár, G., & Kapitány, Z. [2006a]. Mobilitás, bizonytalanság és szubjektív jóllét Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LIII(10), 845–872.
- Molnár, G., & Kapitány, Z. [2006b]. *Uncertainty and the demand for redistribution* (IEHAS Discussion Papers No. 2006/8).
- Molnár, G., & Kapitány, Z. [2007]. Bizonytalanság és a jövedelmek újraelosztása iránti igény Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LIV(3), 201–232.
- Morawetz, D., Atia, E., Bin-Nun, G., Felous, L., Gariplerden, Y., Harris, E., Soustiel, S., Tombros, G., & Zarfaty, Y. [1977]. Income Distribution and Self-Rated Happiness: Some Empirical Evidence. *Economic Journal*, 87(347), 511–522.
- Moro, M., Brereton, F., Ferreira, S., & Clinch, J. P. [2008]. Ranking quality of life using subjective well-being data. *Ecological Economics*, 65(3), 448–460. doi:10.1016/j.ecolecon.2008.01.003
- Napier, J. L., & Jost, J. T. [2008]. Why are conservatives happier than liberals? *Psychological Science*, 19(6), 565–572. doi:10.1111/j.1467-9280.2008.02124.x
- Nicolao, L., Irwin, J. R., & Goodman, J. K. [2009]. Happiness for Sale: Do Experiential Purchases Make Consumers Happier than Material Purchases? *Journal of Consumer Research*, 36(2), 188–198. doi:10.1086/597049
- OECD. [2013]. *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being*. Paris: OECD Publishing.
- Oishi, S., Kesebir, S., & Diener, E. [2011]. Income Inequality and Happiness. *Psychological Science*, 22(9), 1095–1100. doi:10.1177/0956797611417262
- Oishi, S., Schimmack, U., & Diener, E. [2012]. Progressive Taxation and the Subjective Well-Being of Nations. *Psychological Science*, 23(1), 86–92. doi:10.1177/0956797611420882

- Oshio, T., & Kobayashi, M. [2010]. Area-Level Income Inequality and Individual Happiness: Evidence from Japan. *Journal of Happiness Studies*, 12(4), 633–649. doi:10.1007/s10902-010-9220-z
- Oshio, T., & Urakawa, K. [2014]. The Association Between Perceived Income Inequality and Subjective Well-being: Evidence from a Social Survey in Japan. *Social Indicators Research*, 116(3), 755–770. doi:10.1007/s11205-013-0323-x
- Oswald, A. J., & Wu, S. [2010]. Objective Confirmation of Subjective Measures of Human Well-Being: Evidence from the U.S.A. *Science*, 327(5965), 576–579. doi:10.1126/science.1180606
- Powdthavee, N. [2008]. Putting a price tag on friends, relatives, and neighbours: Using surveys of life satisfaction to value social relationships. *The Journal of Socio-Economics*, 37(4), 1459–1480. doi:10.1016/j.socec.2007.04.004
- Powdthavee, N. [2010]. How much does money really matter? Estimating the causal effects of income on happiness. *Empirical Economics*, 39(1), 77–92. doi:10.1007/s00181-009-0295-5
- Rainer, H., & Siedler, T. [2008]. Subjective income and employment expectations and preferences for redistribution. *Economics Letters*, 99(3), 449–453. doi:10.1016/j.econlet.2007.09.011
- Ravn, M. O., & Uhlig, H. [2002]. On Adjusting the Hodrick-Prescott Filter for the Frequency of Observations. *Review of Economics and Statistics*, 84(2), 371–376. doi:10.1162/003465302317411604
- Rehdanz, K., & Maddison, D. [2005]. Climate and happiness. *Ecological Economics*, 52(1), 111–125. doi:10.1016/j.ecolecon.2004.06.015
- Rosenzweig, E., & Gilovich, T. [2012]. Buyer's remorse or missed opportunity? Differential regrets for material and experiential purchases. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(2), 215–23. doi:10.1037/a0024999
- Rözer, J., & Kraaykamp, G. [2013]. Income Inequality and Subjective Well-being: A Cross-National Study on the Conditional Effects of Individual and National Characteristics. *Social Indicators Research*, 113(3), 1009–1023. doi:10.1007/s11205-012-0124-7
- Sacks, D. W., Stevenson, B., & Wolfers, J. [2012]. Subjective wellbeing, income, economic development and growth. In P. Booth (Ed.), ... *and the Pursuit of Happiness: Wellbeing and the Role of Government* (pp. 59–97). London: The Institute of Economic Affairs.
- Sandvik, E., Diener, E., & Seidlitz, L. [1993]. Subjective Well-Being: The Convergence and Stability of Self-Report and Non-Self-Report Measures. *Journal of Personality*, 61(3), 317–342. doi:10.1111/j.1467-6494.1993.tb00283.x

- Schimmack, U., Krause, P., Wagner, G. G., & Schupp, J. [2010]. Stability and Change of Well Being: An Experimentally Enhanced Latent State-Trait-Error Analysis. *Social Indicators Research*, 95, 19–31. doi:10.1007/s11205-009-9443-8
- Schimmack, U., & Oishi, S. [2005]. The influence of chronically and temporarily accessible information on life satisfaction judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(3), 395–406. doi:10.1037/0022-3514.89.3.395
- Schneider, L., & Schimmack, U. [2009]. Self-Informant Agreement in Well-Being Ratings: A Meta-Analysis. *Social Indicators Research*, 94(3), 363–376. doi:10.1007/s11205-009-9440-y
- Schor, J. B. [1998]. *The Overspent American*. New York: Basic Books.
- Schwarze, J., & Härpfer, M. [2007]. Are people inequality averse, and do they prefer redistribution by the state?: Evidence from German longitudinal data on life satisfaction. *Journal of Socio-Economics*, 36(2), 233–249. doi:10.1016/j.socec.2005.11.047
- Scitovsky, T. [1990]. *Az örömtelen gazdaság*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Scorzafave, L. G., & Soares, M. K. [2009]. Income inequality and pecuniary crimes. *Economics Letters*, 104(1), 40–42. doi:10.1016/j.econlet.2009.03.021
- Senik, C. [2004]. When information dominates comparison: Learning from Russian subjective panel data. *Journal of Public Economics*, 88(9-10), 2099–2123. doi:10.1016/S0047-2727(03)00066-5
- Solt, F. [2008]. Economic inequality and democratic political engagement. *American Journal of Political Science*, 52(1), 48–60. doi:10.1111/j.1540-5907.2007.00298.x
- Solt, F. [2009]. Standardizing the World Income Inequality Database*. *Social Science Quarterly*, 90(2), 231–242. doi:10.1111/j.1540-6237.2009.00614.x
- Solt, F. [2010]. Does economic inequality depress electoral participation? Testing the Schattschneider hypothesis. *Political Behavior*, 32(2), 285–301. doi:10.1007/s11109-010-9106-0
- Stevenson, B., & Wolfers, J. [2008]. Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2008(1), 1–87. doi:10.1353/eca.0.0001
- Stevenson, B., & Wolfers, J. [2013]. Subjective Well-Being and Income: Is There Any Evidence of Satiation? *American Economic Review*, 103(3), 598–604. doi:10.1257/aer.103.3.598
- Stutzer, A. [2004]. The role of income aspirations in individual happiness. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 54(1), 89–109. doi:10.1016/j.jebo.2003.04.003

- Thomas, R., & Millar, M. [2013]. The Effects of Material and Experiential Discretionary Purchases on Consumer Happiness: Moderators and Mediators. *The Journal of Psychology*, 147(4), 345–356. doi:10.1080/00223980.2012.694378
- Urry, H. L., Nitschke, J. B., Dolski, I., Jackson, D. C., Dalton, K. M., Mueller, C. J., Rosenkranz, M. A., Ryff, C. D., Singer, B. H., & Davidson, R. J. [2004]. Making a Life Worth Living: Neural Correlates of Well-Being. *Psychological Science*, 15(6), 367–372. doi:10.1111/j.0956-7976.2004.00686.x
- Van Boven, L. [2005]. Experientialism, materialism, and the pursuit of happiness. *Review of General Psychology*, 9(2), 132–142. doi:10.1037/1089-2680.9.2.132
- Van Boven, L., Campbell, M. C., & Gilovich, T. [2010]. Stigmatizing materialism: on stereotypes and impressions of materialistic and experiential pursuits. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(4), 551–63. doi:10.1177/0146167210362790
- Van Boven, L., & Gilovich, T. [2003]. To Do or to Have? That is the question. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(6), 1193–1202. doi:10.1037/0022-3514.85.6.1193
- Van Praag, B. M. S., & Baarsma, B. E. [2005]. Using happiness surveys to value intangibles: The case of airport noise. *Economic Journal*, 115(500), 224–246. doi:10.1111/j.1468-0297.2004.00967.x
- Van Praag, B. M. S., & Frijters, P. [1999]. The Measurement of welfare and well-being: The Leyden approach. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-Being: The Foundation of Hedonic Psychology* (pp. 413–433). New York: Russell Sage Foundation.
- Vohs, K. D., Mead, N. L., & Goode, M. R. [2006]. The psychological consequences of money. *Science*, 314(5802), 1154–1156. doi:10.1126/science.1132491
- Welsch, H. [2006]. Environment and happiness: Valuation of air pollution using life satisfaction data. *Ecological Economics*, 58(4), 801–813. doi:10.1016/j.ecolecon.2005.09.006
- Welsch, H. [2009]. Implications of happiness research for environmental economics. *Ecological Economics*, 68(11), 2735–2742. doi:10.1016/j.ecolecon.2009.06.003
- Welsch, H., & Kühling, J. [2009]. Using happiness data for environmental valuation: Issues and applications. *Journal of Economic Surveys*, 23(2), 385–406. doi:10.1111/j.1467-6419.2008.00566.x
- Wilkinson, R., & Pickett, K. [2006]. Income inequality and population health: A review and explanation of the evidence. *Social Science & Medicine*, 62(7), 1768–1784. doi:10.1016/j.socscimed.2005.08.036

- Wilkinson, R., & Pickett, K. [2009]. Income Inequality and Social Dysfunction. *Annual Review of Sociology*, 35, 493–511. doi:10.1146/annurev-soc-070308-115926
- Wilkinson, R., & Pickett, K. [2010]. *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. New York - Berlin - London: Bloomsbury Press.
- Winkelmann, L., & Winkelmann, R. [2010]. Does Inequality Harm the Middle Class? *Kyklos*, 63(2), 301–316. doi:10.1111/j.1467-6435.2010.00474.x
- Winkelmann, R., & Boes, S. [2006]. *Analysis of Microdata*. Berlin: Springer.
- Zhang, J. W., Howell, R. T., & Caprariello, P. A. [2012]. Buying Life Experiences for the “Right” Reasons: A Validation of the Motivations for Experiential Buying Scale. *Journal of Happiness Studies*, 14(3), 817–842. doi:10.1007/s10902-012-9357-z

A szerző témában született publikációi

- Hajdu, G., & Hajdu, T. [2011]. A jövedelmi egyenlőtlenség és a redisztribúció hatása a szubjektív jóllétre. In Somlai, P. & Szabari, V. (szerk.), *Kötő-jelek 2010* (pp. 35–60). Budapest: ELTE TÁTK Szociológiai Doktori Iskola.
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2013]. Jövedelem és szubjektív jóllét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre. *Statisztikai Szemle*, 91(11), 1045–1070.
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2013]. *Szubjektív jóllét és anyagi helyzet: A kvantilis regresszió és az általánosított ordered probit modell eredményeinek összehasonlítása a standard elemzési módszerekkel* (KTI/IE Műhelytanulmányok No. 2013/28).
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2013]. *Are more equal societies happier? Subjective well-being, income inequality, and redistribution* (KTI/IE Discussion Papers No. 2013/20).
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2014]. Reduction of Income Inequality and Subjective Well-Being in Europe. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 8(2014-35): 1-29.
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2014]. *Élmények és tárgyak fogyasztásának kapcsolata a szubjektív jólléttel* (KTI/IE Műhelytanulmányok No. 2014/11).
- Hajdu, T., & Hajdu, G. [2014]. Income and Subjective Well-Being: How Important is the Methodology? *Hungarian Statistical Review*, 92(Spec. No. 18), 110-128.